

Minna Zechner, Sirpa Karjalainen ja Katri Viitasalo (toim.)

Avauksia taloussosiaalityöstä

Minna Zechner, Sirpa Karjalainen ja Katri Viitasalo (toim.)

Avauksia taloussosiaalityöstä

Jyväskylän yliopisto
Kokkolan yliopistokeskus Chydenius
Kokkola 2019

AVAUKSIA TALOUSSOSIAALITYÖSTÄ

Toimittaneet Minna Zechner, Sirpa Karjalainen ja Katri Viitasalo

Julkaisija

Jyväskylän yliopisto
Kokkolan yliopistokeskus Chydenius
Kokkola 2019

Kannen kuva: Heli Niemi

ISBN 978-951-39-7780-1 (pdf)

ISBN 978-951-39-7808-2 (nid.)

Pysyvä verkko-osoite: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-7780-1>

Vipuvoimaa
EU:lta
2014–2020

SISÄLLYS

Sosiaalityöstä apua talouden hallintaan	4
--	----------

Minna Zechner (SeAMK, Lapin yliopisto)

I NÄKÖKULMIA TALOUDEN JA TOIMEENTULON KYSYMYKSIIN SOSIAALITYÖSSÄ

Mistä taloussosiaalityössä on kyse?	8
--	----------

Katri Viitasalo (Jyväskylän yliopisto, Kokkolan yliopistokeskus Chydenius)

Olosuhteet vaikuttavat taloudelliseen toimintakykyyn	16
---	-----------

Minna Zechner (SeAMK, Lapin yliopisto)

Tutkimuskatsaus nuorten taloudellisista toimintamahdollisuuksista	24
--	-----------

Taina Holappa (Jyväskylän yliopisto, Kokkolan yliopistokeskus Chydenius)

Kohti kestäväää taloutta – Ekososiaalinen näkökulma taloussosiaalityöhön	33
---	-----------

Aila-Leena Matthies (Jyväskylän yliopisto, Kokkolan yliopistokeskus Chydenius)

II TALOUSSOSIAALITYÖN KEHITTÄMISTÄ KÄYTÄNNÖISSÄ

Taloussosiaalityötä kehittämässä	42
---	-----------

Sirpa Karjalainen (PIKASSOS)

Lähiöihin jalkautuva verkostoitunut taloussosiaalityö ryhmissä	53
---	-----------

Marja Hekkala & Juuli Mattila (Tampereen kaupunki)

Taloudenhallinta asumisen turvaajana	65
---	-----------

Minna Hautala & Sanna Vartio (Tampereen kaupunki)

Taloussosiaalityö aikuissosiaalityössä: ohjausta ja motivointia	70
--	-----------

Johanna Sällinen (Tampereen kaupunki)

Takuusäitiö tukee rahahuolten puheeksi ottamista	75
---	-----------

Hanna Pieviläinen (Takuusäitiö)

Kirjoittajaesittelyt	83
-----------------------------------	-----------

SOSIAALITYÖSTÄ APUA TALOUDENHALLINTAAN

Minna Zechner

Aikuisten odotetaan kykenevän hallitsemaan tulonsa ja menonsa, niin että rahat riittävät. Silti yhä useammalla suomalaisella on maksuhäiriömerkintä, joka on tallennettu luottotietorekisteriin. Merkinnän voi saada, kun saatavien suorituksissa ilmenee laiminlyönnejä eli henkilö ei maksa velkojaan. Asiakastieto Oy:n mukaan maksuhäiriömerkintöjen määrä on kasvanut koko ajan viimeisen kymmenen vuoden ajan, ja vuonna 2018 noin 380 000 henkilöllä oli maksuhäiriömerkintä (Asiakastieto Oy 2018).

Yhtä lailla ulosottovelallisten määrä on lisääntynyt. Vuoden 2018 aikana ulosoton perintätoimien kohteena oli noin 580 000 velallista. Heistä 90 prosenttia oli luonnollisia henkilöitä (ei esimerkiksi yrityksiä). (Findikaattori 2019.) Jos maksulliset muistutukset ja maksukehotukset eivät tuota velkojalle tulosta, saatava voidaan siirtää perintään.

Suurin osa suomalaisten veloista, 72 prosenttia, on asuntovelkoja. Kolmanneksella kaikista suomalaisista oli vuonna 2017 asuntovelkaa. Lähes viidenneksellä velallisista asuntokunnista oli velkaa vähintään kolme kertaa käytettävissään olevat vuositulot; tämäkin osuus on kasvanut voimakkaasti (Suomen virallinen tilasto 2017). Vaikka asuntolainat muodostavat euromääräisesti suurimman osan veloista, kulutusluotto on yleisin yksityishenkilöiden käyttämä luottomuoto. Kulutusluotolla tarkoitetaan lähinnä kerralla otettavaa rahalainaa, jolla on suhteellisen lyhyt takaisinmaksuaika ja joka on tarkoitettu kulutushyödykkeiden hankkimiseen. (Rantala & Tarkkala 2010.)

Lainoja ja velkoja tarkastelemalla voi päätellä, että Suomessa on suuri määrä ihmisiä, joilla on taloudenhallinnan vaikeuksia. Tulot ja menot eivät kohtaa, kun päivittäisiä kuluja ei saada katettua. Velkakierre näyttää alkavan usein luotoista, jotka otetaan perusteltuun tarkoitukseen. Sen jälkeen luottoja käytetään elämiseen ja loppujen lopuksi myös laskujen ja muiden velkojen maksuun. (Rantala & Tarkkala 2010.) Velkaantumisen taustalla on usein taloudenhallinnan osaamattomuutta tai motivaation puutetta mutta ei välttämättä yltiöpäistä kerskakulutusta. Myös riippuvuudet, rahapelit, alkoholi ja huumeet voivat olla velkaongelmien taustalla.

Huono-osaisuus ja pienituloisuus voivat johtaa velkaantumiskierteeseen, jolloin velkaa otetaan velan päälle. Erilaiset päällekkäiset maksujärjestelyt ja tietämättömyys lainojen todellisista kuluista mutkistavat tilannetta. Sosiaaliturvan ja etuuskien alhainen taso ja pitkäaikainen työttömyys voivat hankaloittaa talouden suunnitelmallisuutta, ja loppujen lopuksi voi käydä niin, että talouden ja velkojen kokonaisuus on niin monimutkainen, että sen selvittäminen tuntuu ylivoimaiselta. (Saikkonen 2016.)

Maksamatta jääneet vuokrat, laskut ja lainojen lyhennykset ovat usein taustalla, kun ihmiset hakevat toimeentulotukea. Perustoimeentulotuki siirtyi vuoden 2017 alussa Kelan tehtäväksi, kun taas täydentävä ja ehkäisevä toimeentulotuki ovat edelleen kuntien sosiaalityön tehtäväkenttää. Aikuissosiaalityön sosiaalityöntekijöille ja -ohjaajille suunnattuun kyselyyn vastanneiden mukaan perustoimeentulotuen siirrosta Kelaan hyötyivät asiakkaat, joilla on välineet ja osaamista Kelan sähköisten palveluiden käyttämiseen. Tämä asiakasryhmä on yleensä melko vakaassa elämäntilanteessa, ja tarve toimeentulotuelle on tilapäinen. (Blomgren & Saikkonen 2018.)

Sen sijaan kyselyyn vastanneiden mukaan perustoimeentulotuen siirto Kelaan johti monien asiakkaiden kohdalla vaikeuksien kasaantumiseen. He eivät aina olleet tietoisia, että esimerkiksi vuokra tai sähkölasku tulisi maksaa itse: niitä ei makseta suoraan Kelaan, ellei sitä huomaa erikseen pyytää. Tästä on seurannut tilanteita, joissa sosiaalityön pariin hakeudutaan vasta, kun uhkana on häätö vuokratilanteiden takia tai kun sähkökassa on jo katkaistu. (Blomgren & Saikkonen 2018.)

Sosiaalityö on muutakin kuin toimeentulotukea, mutta taloudellisten tilanteiden selvittäminen on kuitenkin keskeinen osa aikuissosiaalityötä. PRO SOS -hanke, joka on tämän julkaisun takana, on aikuissosiaalityön kehittämistä. PRO SOS – uudenlaista sosiaalityötä yhdessä rakentamassa on Euroopan sosiaalirahaston, Kuntaliiton, Seinäjoen ammattikorkeakoulun ja osallistuvien kuntien ja kuntayhtymien rahoittama kehittämishanke, joka alkoi vuonna 2016 ja päättyi kesällä 2019.

PRO SOS -hanke tavoitteli uutta, vahvaa, asiakaslähtöistä ja vaikuttavaa sosiaalityötä. Hanke oli Seinäjoen ammattikorkeakoulun (SeAMK) hallinnoima ja Pohjanmaan maakuntien sosiaalialan osaamiskeskuksen SONet BOTNIAn koordinoima. Muut partnerit osahankkeineen olivat Jyväskylän yliopiston Kokkolan yliopistokeskus Chydenius (KYC), Kaakkois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus (Socom), Keski-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus (Koske), Pirkanmaan, Kanta-Hämeen ja Satakunnan sosiaalialan osaamiskeskus (Pikassos), Päijät-Hämeen sosiaalialan osaamiskeskus (Verso), Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus (Socca) ja Varsinais-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus (Vasso).

Hankkeen yksi kehittämisen kohde oli taloussosiaalityö, minkä johdosta tämä julkaisu on kirjoitettu. Tiedolle taloussosiaalityöstä on myös alalla työskenteleville suuri tarve. Sosiaalityön yhtenä tavoitteena on vahvistaa asiakkaiden taloudellista toimintakykyä ja tehdä työtä talouteen liittyvien asioiden kanssa yksilöiden, perheiden, yhteisöjen ja yhteiskunnan tasolla, jotta saadaan kohennettua ihmisten elämäntilannetta. Voidaan siis puhua taloussosiaalityöstä, jota tämä julkaisu pyrkii kahdella eri tavalla esittelemään ja pohtimaan.

Julkaisun ensimmäisessä osassa tuodaan esiin taloussosiaalityötä ja sen tarvetta eri näkökulmista. Yliopistonopettaja Katri Viitasalo Kokkolan yliopistokeskus Chydeniuksesta kertoo varsinkin kansainvälisen tutkimuksen avulla siitä, mistä taloussosiaalityössä on kyse. Minna Zechner, joka on yliopettaja Seinäjoen ammattikorkeakoulussa ja apulaisprofessori Lapin yliopistossa, taas laajentaa näkökulmaa koko yhteiskuntaan ja pohdii, miten olosuhteilla on merkitystä ihmisten mahdollisuuksiin toimia talouden kannalta kestävästi. Sosiaalityön opiskelija Taina Holappa Kokkolan yliopistokeskus Chydeniuksesta kirjoittaa opinnäytetyönsä pohjalta. Hän on tehnyt kirjallisuuskatsauksen nuorten taloudellista toimintakykyä käsittelevästä sosiaalitieteellisestä tutkimuksesta. Ensimmäisen osan viimeisessä tekstissä professori Aila-Leena Matthies nostaa esiin ekososiaalisen näkökulman taloudellisen toimintakyvyn tukemiseen sosiaalityössä.

Julkaisun toinen osa perustuu käytännön kehittämistyöhön. Pikassoksen PRO SOS -hankkeen hankekoordinaattori Sirpa Karjalainen kuvaa luvussaan hankkeessa tehtyä ta-

loussosiaalityön kehittämistä. Sosiaalityöntekijä Marja Hekkala, joka toimii myös projektisuunnittelijana Osallistavan sosiaaliturvan kokeilussa Tampereen kaupungilla, ja sosiaaliohjaaja Juuli Mattila Osallistavan sosiaaliturvan kokeilusta esittelevät ryhmissä kokeiltua ja kehitettyä, lähiöihin jalkautuvaa taloussosiaalityötä. Tampereen kaupungin vuokra-asukkaiden talousongelmia ehkäisevässä ASTA-hankkeessa työskentelevät sosiaalityöntekijä Minna Hautala ja sosiaaliohjaaja Sanna Vartio kirjoittavat siitä, miten hankkeessa on kehitetty uudenlaisia käytäntöjä asumista vaarantaviin taloudenhallinnan ongelmiin. Tampereen kaupungilla työskentelee myös sosiaaliohjaaja Johanna Sällinen, joka tuo esiin taloussosiaalityötä aikuissosiaalityössä. Sällinen korostaa, miten taloussosiaalityön työorientaatiolle ja taloudellisia toimintaedellytyksiä vahvistavalle työotteelle on tarvetta laaja-alaisesti kaikissa sellaisissa palveluissa, joissa kohdataan taloudellisissa vaikeuksissa olevia ihmisiä. Takuusäätiön aluekoordinaattori Hanna Pieviläinen painottaa hieman saman suuntaisesti julkaisun viimeisessä luvussa sitä, että rahasta puhuminen ja taloushuolista kysyminen voisivat olla nykyistä vahvemmin osa asiakastyötä kaikkialla, missä kohdataan erilaisissa elämän muutostilanteissa ja psykososiaalisen tuen tarpeissa olevia ihmisiä.

Toivottavasti tämä julkaisu tuo uusia näkökulmia, avauksia, työkaluja, käytäntöjä ja innostunutta keskustelua taloussosiaalityön kentälle. Taloussosiaalityö on yksi sosiaalityön osaamisen orientaatioista (Karjalainen, Metteri & Strömberg-Jakka 2019, 35).

Kiitos kaikille kirjoittajille hienosta työstä!

Kirjallisuus

- Asiakastieto Oy. 2018. Maksuhäiriöissä jälleen uusi ennätys – nopeat korjauskeinot tarpeen: tiedote 02.07.2018. [Viitattu 16.5.2019]. Saatavana: <https://www.asiakastieto.fi/web/fi/asiakastieto-media/maksuhairioissa-jalleen-uusi-ennatys-nopeat-korjauskeinot-tarpeen.html>
- Blomgren, J. & Saikkonen, P. 2018. Viimesijaisen turvan palveluissa vielä parannettavaa: toimeentulotuki uudistuksen kuntakyselyn tuloksia. Tutkimuksesta tiiviisti 18, toukokuu 2018. Helsinki: THL. [Viitattu 16.5.2019]. Saatavana: http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/136341/URN_ISBN_978-952-343-116-4.pdf?sequence=1
- Findikaattori. 2019. Ulosottovelalliset. [Viitattu 16.5.2019]. Saatavana: <https://findikaattori.fi/fi/35>
- Karjalainen, P., Metteri, A. & Strömberg-Jakka, M. 2019. Tiekartta 2030. Aikuisten parisessa tehtävän sosiaalityön tulevaisuus selvitys. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2019:4. Helsinki: STM. [Viitattu 21.5.2019]. Saatavana: http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/161612/R41_19_Tiekartta_2030.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Rantala, K. & Tarkkala, H. 2010. Luotosta luottoon: velkaongelmien dynamiikka ja uudet riskiryhmät yhteiskunnan markkinalogiikan peilinä. Yhteiskuntapolitiikka 75 (1), 19–33.
- Saikkonen, P. 2016. Kuntakentän kirjavat käytännöt. Teoksessa: S. Blomgren, J. Karjalainen, P. Karjalainen, M. Kivipelto, P. Saikkonen & P. Saikku (toim.) Sosiaalityö. Palvelut ja etuudet muutoksessa. Raportti 4/2016. Helsinki: THL. [Viitattu 16.5.2019]. Saatavana: https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/130515/URN_ISBN_978-952-302-648-3.pdf?sequence=1&isAllowed=y

I

NÄKÖKULMIA TALOUDEN JA TOIMEENTULON KYSYMYKSIIN SOSIAALITYÖSSÄ

MISTÄ TALOUSSOSIAALITYÖSSÄ ON KYSE?

Katri Viitasalo

Sosiaalityössä on pitkä perinne ja kokemus köyhyiden vastaisesta toiminnasta ja työskentelystä pienituloisten parissa (Birkenmaier 2012; Wolfsohn & Michaeli 2014, 6). Sosiaalityöntekijöitä voidaan pitää avaintoimijoina ruohonjuuritasolla, kun halutaan tavoittaa taloudellisesti haavoittuvassa asemassa eläviä. Tämä ei välttämättä tarkoita sitä, että toimeentulovaikeudet olisivat ensisijainen ongelma, jota sosiaalityössä käsitellään. Toisin päin katsottuna tilapäinen taloudellisen avun tarve ei sekään automaattisesti liity sosiaalityön tuen tarpeeseen. Sosiaalityön tuen tarve tulee ajankohtaiseksi tilanteissa, joissa ihminen ei yrityksistään huolimatta pysty ratkaisemaan vaikeuksia elämäntilanteessaan (Kangas 2011, 30). Nämä ovat usein syy siihen, että ihminen kääntyy tai häntä neuvotaan kääntymään sosiaalityöntekijän puoleen (Waldegrave 2005).

Vaikka toimeentulon vaikeudet, köyhyys sekä taloudellisten resurssien ja voimavarojen puute ovat sosiaalityössä tuttuja, niihin liittyy haasteensa sosiaalityön käytännöissä (ks. Krumer-Nevo, Monnickendam & Weiss-Gal 2009; Stuart 2013). Kunnissa tehtävä sosiaalityö, erityisesti aikuisten parissa, on Suomessa keskittynyt tyypillisesti toimeentulotukeen ja työllistymistä edistävään aktivointiin. Vaikka aktivointi ja rahansiirtoina toteutettava tuki on tärkeää, asiakkaita sopeuttava sekä rakenteita ja käytäntöjä ylläpitävä suunta on liiaksi painottunut ja sosiaalityön yhteiskunnallinen tehtävä kapeutunut ja asema heikentynyt. (Blomgren ym. 2016.) Syrjinnän ja sarron poistaminen sekä sosiaalityön pyrkimys edistää oikeudenmukaisuutta ja ihmisten tasa-arvoa ovat jääneet varjoon. Toimiminen yhteiskunnallisten epäkohtien ehkäisemiseksi niin asiakkaiden kuin laajemmin heikossa asemassa olevien tilanteen parantamiseksi on sosiaalityön ydintä (IFSW 2016).

Tästä lähtökohdasta olen ottanut tehtäväkseni esitellä talouden ja toimeentulon kysymyksiä sosiaalityössä paneutumalla siihen, miten sosiaalityöllä pyritään vahvistamaan taloudellista toimintakykyä ja tukemaan ihmisten elämäntilannetta. Olen väitöskirjassani perehtynyt muun muassa Yhdysvalloissa kehitettyyn uuteen taloussosiaalityön orientaatioon (*financial social work*, Viitasalo 2018). Keskeisenä teoreettisena viitekehysenä toimii tutkimustraditio, joka tunnetaan toimintakykyteorian tai teoriana toimintamahdollisuuksista (*capability-* tai *capability approach* -tutkimustraditio). Lähden liikkeelle tähän pohjautuvasta *taloudellisen toimintakyvyn* käsitteestä. Esittelen taloussosiaalityötä, jolla pyritään ”haavoittuvassa asemassa olevien ihmisten, perheiden ja yhteisöjen taloudellisen vakauden ja hyvinvoinnin edistämiseen” (University of Maryland 2010). Taloudellisesta avustamisesta piirtyy tämän myötä toimintaa, joka perustuu kokonaisvaltaiseen taloudellisten ongelmien käsittelyyn.

Taloudellinen toimintakyky

Toimintakykyteoria nojautuu käsitykseen hyvinvoinnista, joka rakentuu toimintakyvyille (Nussbaum & Sen 1993; Sen 1999; Aaltio 2013, 54; Viitasalo 2018, 25.) Kyse on monitieteisestä tutkimustraditiosta, joka selittää hyvinvointia autonomiaan ja osallisuuteen liittyvien tekijöiden avulla. Viitekehys tarjoaa tieteellisiä välineitä, joiden keinoin voidaan arvioida ja tutkia hyvinvointia ja sosiaalisia käytänteitä, poliittisia malleja ja yhteiskunnallisia järjestelmiä sekä niiden kehittämistä (Alkire 2005, 116; Robeyns 2005, 94). Edistyksen mittarina toimii se, mitä ihmisen on mahdollista tehdä ja olla (Robeyns 2005, 94–95). Ihmisten toimintakyky on riippuvainen sekä yksilökohtaisista ominaisuuksista että instituutioiden kautta järjestetyistä mahdollisuuksista kehittyä ihmisenä ja toimia osana yhteisöä (Aaltio 2013, 58; Viitasalo 2018).

Taloudellinen toimintakyky (tai toimintakykyisyys, *financial capability*) on tutkimustraditioon yhdistyvä käsite (Sherraden 2010; 2013). Se viittaa yksilö-, perhe- ja yhteisöjen tason taloudelliseen toimintaan (ks. Atkinson ym. 2006, 10). Osaltaan kyse on taloudellisesta lukutaidosta (ja taloudellisesta osaamisesta, *financial literacy*), joka määritelmällisesti yhdistyy kykyyn tehdä taloudellisia valintoja ja toimia taloudellisesti perustellulla tavalla (OECD 2005). Toimintakyvyn käsitteessä näkökulma on kuitenkin laajempi: se kattaa taloudelliset tiedot ja taidot, arkisen taloudenhallinnan, kyvyn varautua tulevaisuuteen ja muutoksiin, valinnat, jotka liittyvät erilaisiin palveluihin ja tuotteisiin sekä kyvyn seurata taloutta (ks. Braunstein & Welch 2002; Atkinson ym. 2006; Lusardi & Mitchell 2009). Olennaista on myös sen huomioiminen, että taloudellista käytöstä ohjaavat arvot, asenteet ja ajatukset, jolloin taloudellinen sosialisatio näyttäytyy merkityksellisenä tekijänä (Vitt 2009).

Lähtökohtaisesti siis yksilökohtaiset kyvyt ja mahdollisuudet muodostavat taloudellista toimintakykyä (Johnson & Sherraden 2007; Frey ym. 2017, 129). Lisäksi toimintakykyyn vaikuttavat perustavalla tavalla rakenteet ja olemassa olevat instituutiot (Johnson & Sherraden 2007). Pelkkä yksilöille osoitettu taloudellinen koulutus ei riitä vahvistamaan taloudellista toimintakykyä ja taloudellisia voimavaroja, sillä taloudellinen koulutus ei automaattisesti korjaa institutionaalisia esteitä ja epäkohtia. Olennaista on tässä yhteydessä sosiaalityön pyrkimys muuttaa ja parantaa myös rakenteita ja vaikuttaa instituutioiden tasolla (*financial inclusion*, Sherraden 2010, 1–2; 2013.)

Toimintakyvyn tukeminen

Sosiaalityössä työskennellään elämän ongelmatilanteiden poistamiseksi ja hyvinvoinnin lisäämiseksi (ks. IFSW 2016), mikä tarkoittaa toimia myös ihmisten taloudellisen toimintakyvyn vahvistamiseksi. On tarpeen tunnistaa ihmisten elämään liittyvät taloudelliset realiteetit sekä etsiä avun tarpeisiin ratkaisuja ja vastauksia sen mukaan, mitä tilanne kulloinkin vaatii. Keskittyminen taloudellista toimintakykyä vahvistavan osaamisen lisäämiseen on tärkeää (University of Maryland 2010). Niin sosiaalityön tutkimuksessa, opetuksessa kuin käytännön sosiaalityössäkin on tarve kehittää ammatillista osaamista taloudellisten toimintakykyjen tukemiseen (Despard & Chowa 2010, 27).

Avaan seuraavan kuvion (kuvio 1) avulla sitä, millaisilla ulottuvuuksilla sosiaalityössä pyritään taloudellisen toimintakyvyn vahvistamiseen.¹ Olen koonnut kuvioon tiivistetysti sen, mitä tuki kolmijaottelun ulottuvuuksilla tarkoittaa ja esimerkit siitä, mitä tuki tarkoittaa käytännön sosiaalityössä.

Kuvio 1. Taloudellista toimintakykyä vahvistava tuki sosiaalityössä.

Tarkastelen seuraavaksi, kuinka taloudellisen toimintakyvyn vahvistaminen voi toteutua sosiaalityössä ja kuinka sosiaalityöllä pyritään parantamaan taloudellisesti haavoittuvassa asemassa olevien asemaa, elinolosuhteita ja taloudellista toimintakykyä. Etenen siten, että tarkastelen ensin taloudellisen toimintakyvyn vahvistamista asianajon ulottuvuudella. Kuviossa 1 esitellään seuraavaksi työmenetelmien taso. Siinä on kyse toimintamalleista, työmenetelmistä ja -välineistä, joilla asiakasta autetaan saavuttamaan asettamia tavoitteita suunnitelmallisesti. (Jokinen 2008, 115–116.) Käsillä olevan julkaisun myöhemmät luvut käsittelevät toimintamalleja, sovelluksia ja työvälineitä, joilla taloudellista toimintakykyä vahvistetaan käytännössä. Tässä luvussa en käsittele työvälineiden ja -menetelmien tasoa välttääkseni toiston. Siirryn sen sijaan tarkastelemaan taloudellisen toimintakyvyn vahvistamista kohtaamisen ulottuvuudella.

Asianajoa

Sosiaalityössä on kysymys hyvinvoinnille epäsuotuisien elämäntilanteiden ja olosuhteiden parantamisesta sekä yhteiskunnallisena että asiakaskohtaisena työnä (Pohjola 2011, 207). Asiakkaaksi tulevien yksilöiden, perheiden ja yhteisöjen auttaminen on yksi osa työtä, mutta lisäksi pyritään vaikuttamaan yhteiskunnalliseen ajatteluun, palveluihin ja

¹ Sovellan kuviossa Arja Jokisen (2008) tekemää kolmijaottelua tuesta ja kontrollista sosiaalityön ammatillisessa toiminnassa. Jokinen (2008) on tarkastellut tuen ja kontrollin merkityksiä sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta ja jäsentänyt näitä moniulotteisen auttamistyön ulottuvuuksina asianajona, työmenetelmänä ja kohtaamisena.

päätöksentekoon. Nämä toiminnan muodot ja tavoitteet kietoutuvat toisiinsa, vaikka käytännössä sosiaalityöksi usein mielletään yksilökohtainen työskentely asiakkaiden parissa. Tässä *asianajo* viittaa toimiin asiakkaan edustajana tai puolestapuhujana sekä erityisesti vaikuttamistyöhön, jolla pyritään puuttumaan ja tarttumaan eriarvoisuuteen sekä parantamaan epäsuotuisia elämäntilanteita ja olosuhteita (ks. Jokinen 2008, 118–119).

Talouden ja toimeentulon ongelmat, joita sosiaalityössä kohdataan, ovat moninaisten tekijöiden ja prosessien seurausta (Despard, Chowa & Hart 2012). Osa taloudellisiin ongelmiin kytkeytyvistä tekijöistä on asiakkaana olevien ihmisten ja perheiden omien vaikuttamismahdollisuuksien ulkopuolella. Kyse voi olla työttömyydestä, riittämättömästä perusturvasta tai rajoitetuista mahdollisuuksista yhdistää työ- ja perhe-elämä tai järjestää asuminen. (Despard ym. 2012, 343.) Näissä yhteyksissä sosiaalityöntekijä tukee asiakasta pyrkimällä vaikuttamaan epäkohtiin, jotka tuottavat ongelmia, eriarvoisuutta ja syrjintää (ks. Jokinen 2008, 119). Sosiaalityössä painottuvat tällöin toimet taloudellisen toimintakyvyn vahvistamiseksi makrotasolla.

Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että sosiaalityöntekijät voivat suunnitella ja osallistua erilaisten ohjelmien kehittämiseen. (Sherraden ym. 2017, 132.) Reeta Wolfsohn ja Dorlee Michaeli (2014, 10) esittävät, että sosiaalityössä toimitaan asianajajan roolissa siten, että pyritään varmistamaan ihmisten pääsy heidän tarvitsemiensa palveluiden pariin. Vaikuttaminen poliittiseen päätöksentekoon voi tapahtua paikallisella ja kansallisella mutta myös kansainvälisellä tasolla. Keinona voivat toimia erilaiset vaikuttamisen välineet: liittyminen poliittiseen järjestöön, erilaiset lobbaustehtävät tai kampanjat sekä osallistuminen yhdistystoimintaan (ks. Godberg 2012).

Sosiaalityön tehtävä ihmisten puolestapuhujana on yhteydessä sosiaalityön asiakkaiden vaikeaan asemaan palvelujärjestelmässä tai yhteiskunnassa yleisemmin (Jokinen 2008, 119). Asiakkaalta saattaa puuttua tietoja ja taitoja, joita palvelujärjestelmässä asioiminen edellyttää. Sosiaalityön asiakkaiden selviytymistä palvelujärjestelmän parissa heikentää se, että palveluiden saatavuus vaihtelee, ihmiset eivät tunne etuuksia eivätkä niiden saamiseen liittyviä tekijöitä ja velkojen järjestelyyn pääseminen kestää pitkään (Peura-Kapanen ym. 2016). Palveluiden saatavuus, käytettävyys, tunnistettavuus ja luotettavuus vaikuttavat keskeisesti taloudelliseen toimintakykyyn ja asiakkaiden tarpeeseen saada asianajoapua (Sherraden 2010, 8).

Taloudellisen tuen asema ja paikka suomalaisessa palvelujärjestelmässä on muutoksessa, mikä muokkaa toimeentulon käsittelyä sosiaalityössä. Pitkään ihmisten arkisen elämän raha-asioita ja toimeentulo-ongelmia käsiteltiin sosiaalityössä tekemällä päätöksiä, jotka koskivat toimeentulotukea (Peura-Kapanen ym. 2016, 29). Toimeentulotuki oli isossa roolissa suomalaisten sosiaalityöntekijöiden työtehtävissä (Blomgren & Kivipelto 2012, 52). Perustoimeentulotuen järjestämisvastuu siirtyi Kelan hoidettavaksi 1.1.2017 alkaen. Siirron tavoitteena oli muun muassa vahvistaa kansalaisten yhdenvertaisuutta, vähentää toimeentulotuen alikäyttöä sekä helpottaa asiakkaiden asiointia (Kela 2017). Siirron aiheuttamien vaikutusten arviointi on vielä kesken. Välittömiä seurauksia on toki jo esitelty (ks. Näätänen & Londén 2018). Siirron myötä sosiaalityössä luovuttiin vähäarvoisena työnä pidetystä perustoimeentulotuesta (Mäntysaari 1991, 169; Kankainen 2012, 82). Toisaalta tähän yhdistyy näkökohta siitä, että sosiaalityö on usein taho, jolta pyydetään apua vaikeaselkoisten toimeentulotukipäätösten selvittämisessä sekä mahdollisten valitusten tekemisessä. Siirto näyttää lisänneen painetta toimia asiakkaan edustajana ja puolestapuhujana esimerkiksi raha-asioiden ja etuuksien hoidossa Kelan kanssa (Blomgren & Saikkonen 2018).

Asiakkaiden tarvetta saada asianajoapua lisää edelleen se, että tuet ja palvelut on järjestetty sektoriorientoituneesti ja toimijoiden välinen yhteistyökyky on heikkoa (Peu-

ra-Kapanen ym. 2016). Käytännössä tämä tarkoittaa esimerkiksi sitä, että sosiaalityössä toimitaan luomalla paikallisia verkostoja, organisoidutaan ja haetaan kumppaneita, joiden avulla voidaan vaikuttaa rakenteisiin (Abramovitz & Sherraden 2016, 596). Myöhemmin tässä julkaisussa Sirpa Karjalainen kirjoittaa siitä, kuinka viranomaisten väliseen yhteistyöhön ja sektorirajat ylittävään toimintaan on panostettu taloussosiaalityön kehittämisen yhteydessä PRO SOS -hankkeessa. Monimutkaisessa palvelujärjestelmässä tarvitaan tietoa ja monenlaista asianajoa ihmisten auttamiseksi yli sektorirajojen.

Kohtaamisia

Sosiaalityössä toimitaan vuorovaikutussuhteessa ihmisten kanssa tilanteissa, joissa ihminen etsii apua ratkaistakseen vaikeuksia (Jokinen 2008, 117). Kohtaamisen merkitys on suuri myös taloudellisesti haavoittuvassa asemassa olevien kohdalla (Sherraden ym. 2017, 132–133). Lähtökohtaisesti kohtaamisessa tuen ja kontrollin läsnäolo vaihtelee ja vuorovaikutussuhteet ovat moninaisia (ks. Granfelt 2013, 229). Kuitenkin vuorovaikutussuhteessa on pitkälti kyse läsnäolosta sekä pyrkimyksestä ymmärtää asiakkaan tilanne ja hänen maailmansa (Jokinen 2008, 117; Granfelt 2013, 234). Tässä *kohtaaminen* viittaa asiakkaan ja työntekijän vuorovaikutussuhteeseen yhdistyvään psykososiaaliseen tukeen, jolla pyritään vahvistamaan taloudellista toimintakykyä.

Taloudellisesti haavoittuva asema merkitsee yksilöiden, kotitalouksien ja yhteisöjen hyvinvoinnin epävakautta sekä alttiutta taloudelliselle epävakaudelle tilanteessa, jossa toimintaympäristö on muutoksessa (Moser 1998, 3). Esimerkkinä tästä voi toimia perustoimeentulotuen Kela-siirron seurausten myötä herännyt huoli muutoksen vaikutuksista heikossa asemassa olevien väestöryhmien mahdollisuuksiin saada tarvitsemansa palvelu (Näätänen & Londén 2018, 50–53). Haavoittuvassa asemassa olevat tarvitsevat tukea ja sitä, että heidän kykyään vastata muutoksen aikaisiin riskeihin ja selviytyä niistä vahvistetaan (Moser 1998, 3). Tämä ei toteudu yksinomaan vastaamalla taloudellisten resurssien puutteeseen. Tarkoituksenmukainen tuki merkitsee sitä, että asiakastilanteen arviointi ja sovellettavat ratkaisut nojaavat kokonaisvaltaiseen näkemykseen ihmisen tilanteesta (Despard ym. 2012, 348; Fenge 2012, 506). Kokonaisvaltainen näkemys kattaa erilaisia elämän osa-alueita osana taloudellisten toimintaedellytysten kokonaisuutta: työmarkkinat, terveyteen liittyvät tekijät, palvelut, etuudet ja erilaiset toimeentuloon ja talouden hoitoon liittyvät asiat, asuminen, kotitalouden rakenne ja erilaiset sosiaaliseen pääomaan yhdistyvät tekijät (muun muassa, ks. Moser 1998; Fenge 2012, 507).

Kokonaisvaltainen lähestymistapa huomioi myös psykososiaalisen ulottuvuuden. Asenteet, arvot ja tunteet vaikuttavat ihmisten taloudelliseen käyttäytymiseen perustavanlaatuisella tavalla (Vitt 2009). Toimeentulovaikeudet ovat kompleksisia, ja niihin kietoutuu toivottomuuden, neuvottomuuden, häpeän, syyllisyyden sekä arvottomuuden tunteita. Pitkään jatkuneet rahahuolet saattavat myös johtaa siihen, että ihminen kadottaa uskon omiin kykyihinsä ja tulevaisuuteen. (Hawkins & Kim 2012, 195.) Terveysongelmat, riippuvuudet ja erilaiset arkiset elämänhallinnan vaikeudet muodostavat vyyhdin, jossa raha-asiat osaltaan kuormittavat ihmistä (ks. Peura-Kapanen ym. 2016, 48). Asiakkaan voimavarojen vahvistaminen edellyttää psykososiaalisten toimintavalmiuksien tukea (Despard & Chowa 2010, 26; Wolfsohn & Michaeli 2014, 6). Tämän perusteella vuorovaikutuksellisessa suhteessa tapahtuva kohtaaminen ja ymmärretyksi tuleminen asettuvat työskentelyn ytimeen. On pystyttävä tukemaan ihmistä ja rakentamaan luottamusta käyttäen empatiaa ja syyllistämättä ihmistä (Despard & Chowa 2013). Tämän tyyppisestä tuesta ja sen toimivuudesta ovat tutkimuksessa kertoneet esimerkiksi vel-

kaantuneet, jotka kokevat tulleeensa parhaiten palveluiksi silloin, kun apu on syntynyt vuorovaikutuksellisessa suhteessa, osana kokonaisvaltaista kohtaamista (Peura-Kapanen ym. 2016, 48).

Luottamus siihen, että raha-asiat on mahdollista saada järjestetyksi ja apua on saatavilla, syntyy usein vuorovaikutuksessa auttajan kanssa yksilökohtaisissa kohtaamisissa. Vuorovaikutukseen ja motivointiin sekä asenteisiin yhdistyviä näkökohtia käsitellään lisää myöhemmin tässä julkaisussa muun muassa Hanna Pieviläisen ja Johanna Sällisen kirjoittamissa luvuissa.

Moniulotteisesta taloudellisen toimintakyvyn vahvistamisesta

Olen edellä esittänyt, miten taloudellista toimintakykyä pyritään vahvistamaan sosiaalityöllä kokonaisvaltaisesti talouden ja toimeentulon kysymyksiä lähestymällä. Sosiaalityöntekijällä on oltava tietoa taloudellisista asioista (esimerkiksi luotoista, veloista, velanhoidosta, ulosotosta ja säästämisestä). Kuitenkaan pelkkä talouden tuntemus ei sosiaalityössä ole ratkaisevaa ihmisten taloudellisen toimintakyvyn vahvistamiseksi. (Sherraden, Laux & Kaufman 2007.) Ihmisten tukeminen vaatii lisäksi ymmärrystä siitä, kuinka erilaiset elämäntilanteet ja -vaiheet sekä sosioekonominen ja kulttuurinen tausta vaikuttavat ihmisten taloudelliseen käyttäytymiseen. Ratkaisevaa on näkemys ja tieto siitä, kuinka asenteet ja arvot vaikuttavat taloudelliseen käyttäytymiseen, sekä vaikuttaminen rakenteisiin ja instituutioihin, jotka luovat niitä olosuhteita, joissa taloudellinen toimintakyky voi vahvistua. (Sherraden ym. 2007.)

Sosiaalityötä pyritään kehittämään, jotta sen avulla voidaan vahvistaa taloudellista toimintakykyisyyttä moniulotteisesti. Kehittämistyötä tehdään niin yksilökohtaisten palveluiden, ammatillisen osaamisen kuin rakenteisiin vaikuttamisenkin tasolla. Tavoitteena on kehittää työmuotoja, osaamista ja rakenteita siten, että taloudellisen tuen tarpeessa olevien mahdollisuudet saada apua parantuisivat ja taloudellinen toimintakyky vahvistuisi. Tämä toteutuu optimaalisesti sosiaalityöntekijöiden ja muiden toimijoiden osaamista lisäämällä, taloudellisesti heikossa ja haavoittuvassa asemassa olevien ja taloudellisen tuen parissa toimivien ammattilaisten verkostoja vahvistamalla ja yhteistyötä kehittämällä.

Kirjallisuus

- Aaltio, E. 2013. Hyvinvoinnin uusi järjestys. Helsinki: Gaudeamus.
- Abramovitz, M. & Sherraden, M. 2016. Case to cause: back to the future. *Journal of social work education* 52 (1), 89–98.
- Alkire, S. 2005. Why the capability approach. *Journal of human development* 6 (1), 115–133.
- Atkinson, A., McKay, S., Kempson, E. & Collard, S. 2006. Levels of financial capability in the UK: results of a baseline survey. Bristol: University of Bristol.
- Birkenmaier, J. 2012. Promoting bank accounts to low-income households: implications for social work practice. *Journal of community practice* 20 (4), 414–431.
- Blomgren, S., Karjalainen, J., Karjalainen, P., Kivipelto, M., Saikkonen, P. & Saikku, P. 2016. Sosiaalityö, palvelut ja etuudet muutoksessa. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Raportti 4/2016.
- Blomgren, S. & Kivipelto, M. 2012. Valtaistus: Valtakunnallinen aikuissosiaalityön kartoitus. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Raportti 27/2012.

- Blomgren, S. & Saikkonen, P. 2018. Toimeentulotuki uudistus haastoi kuntien ja Kelan yhteistyön: kuntakyselyn tuloksia. Helsinki: Terveysten ja hyvinvoinnin laitos. Tutkimuksesta tiiviisti 7/2018.
- Braunstein, S. & Welch, C. 2002. Financial literacy: an overview of practice, research, and policy. Federal reserve bulletin, November 2002, 445–457.
- Despard, M. & Chowa, G. 2010. Social workers' interest in building individuals' financial capabilities. *The journal of financial therapy* 1 (1), 23–41.
- Despard, M. & Chowa, G. 2013. Training social workers in personal finance: an exploratory study. *Journal of social work education* 49, 689–700.
- Despard, M., Chowa, G. & Hart, L. 2012. Personal financial problems: opportunities for social work interventions? *Journal of social service research* 38 (3), 342–350.
- Fenge, L.-A. 2012. Economic well-being and ageing: the need for financial education for social workers. *Social work education* 31 (4), 498–511.
- Frey, J., Sherraden, M., Birkenmaier, J. & Callahan, C. 2017. Financial capability and asset building in social work education. *Journal of social work education* 53 (1), 79–83.
- Godberg, G. 2012. Economic inequality and economic crisis: a challenge for social workers. *Social work* 57 (3), 211–224.
- Granfelt, R. 2013. Asumissosiaalinen työ läsnäolotyönä: kokemuksia naisten yhteisöstä. Teoksessa: M. Laitinen & A. Niskala (toim.) *Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä*. Tampere: Vastapaino, 219–244.
- Hawkins, R. & Kim, E. 2012. The socio-economic empowerment assessment: addressing poverty and economic distress in clients. *Clinical social work journal* 40 (2), 194–202. DOI: 10.1007/s10615-011-0335-4.
- IFSW. 2016. Sosiaalityön kansainvälinen määritelmä. [Viitattu 13.5.2019]. Saatavana: <https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/>
- Johnson, E. & Sherraden, M. 2007. From financial literacy to financial capability among youth. *The journal of sociology & social welfare* 34 (3), 119–146.
- Jokinen, A. 2008. Sosiaalityö tukena ja kontrollina aikuisten kohtaamisessa. Teoksessa: A. Jokinen & K. Juhila (toim.) *Sosiaalityö aikuisten parissa*. Tampere: Vastapaino, 110–144.
- Kangas, S. 2011. Aikuissosiaalityön asiakkaat tänään. Teoksessa: P. Jouttimäki, S. Kangas & E. Saurama (toim.) *Uudistuva ja voimaannuttava aikuissosiaalityö: Visio vahvasta aikuissosiaalityöstä -hankkeen loppuraportti*. Socca. Työpapereita 2011:1, 15–51.
- Kankainen, L. 2012. Aikuissosiaalityön haasteet: institutionaalinen näkökulma kehittämishankkeiden kuvaamaan aikuissosiaalityöhön. Tampereen yliopisto. Sosiaalityön ammatillinen lisensiaatintutkimus.
- Kela. 2017. Toimeentulotuen siirto. [Viitattu 13.5.2019]. Saatavana: <http://www.kela.fi/toimeentulotuen-kela-siirto>
- Krumer-Nevo, M., Monnickendam, M. & Weiss-Gal, I. 2009. Poverty-aware social work practice: a conceptual framework for social work education. *Journal of social work education* 45 (2), 225–243.
- Lusardi, A. & Mitchell, O. 2009. Financial literacy: evidence and implications of financial education. *Trends and issues*, May 2009, 1–10. New York: TIAA-CREF institute.
- Moser, C. 1998. The asset vulnerability framework reassessing urban poverty reduction strategies. *World development* 26 (1), 1–19.
- Mäntysaari, M. 1991. Sosiaalibyrokraatia asiakkaiden valvojana: byrokratiatyö, sosiaalinen kontrolli ja tarpeitten sääntely sosiaalitoimistossa. Tampere: Vastapaino.
- Nussbaum, M. & Sen, A. 1993. Introduction. Teoksessa: M. Nussbaum & A. Sen (toim.) *The quality of life*. Oxford: Oxford university press, 1–8.

- Näätänen, A.-M. & Londén, P. 2018. Sosiaalibarometri. Helsinki: SOSTE Suomen sosiaali ja terveys ry.
- OECD. 2005. Improving financial literacy: analysis of issues and policies. Paris: OECD.
- Peura-Kapanen, L., Aalto, K., Lehtinen, A.-R. & Järvinen, R. 2016. Ylivelkaantumisen eston ja hoidon tehostaminen. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 26/2016.
- Pohjola, A. 2011. Rakenteellisen sosiaalityön aika. Teoksessa: A. Pohjola & R. Särkelä (toim.) Sosiaalisesti kestävä kehitys. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto ry, 207–224.
- Robeyns, I. 2005. The capability approach: a theoretical survey. *Journal of human development* 6 (1), 93–114.
- Sen, A. 1999. Utveckling som frihet. Stockholm: Daidalos.
- Sherraden, M. 2010. Financial capability: what is it and how can it be created? University of Missouri. St. Louis center for social development. CSD working paper, 10–17.
- Sherraden, M. 2013. Building blocks of financial capability and asset development. Teoksessa: J. Birkenmaier, M. Sherraden & J. Curley (toim.) Financial capability and asset development: research, education, policy and practice. New York: Oxford university press, 3–43.
- Sherraden, M., Birkenmaier, J., McClendon, G. & Rochelle, M. 2017. Financial capability and asset building in social work education: is it the "big piece missing"? *Journal of social work education* 53 (1), 132–148.
- Sherraden, M., Laux, S. & Kaufman, C. 2007. Financial education and social work. *Journal of community practice*.
- Stuart, P. 2013. Social workers and financial capability in the profession's first half-century. Teoksessa: J. Birkenmaier, M. Sherraden & J. Curley (toim.) Financial capability and asset development: research, education, policy and practice. New York: Oxford university press, 44–61.
- University of Maryland. 2010. Financial social work initiative. [Viitattu 1.12.2017]. Saatavana: <http://www.sw.umaryland.edu/fsw/>
- Viitasalo, K. 2018. Äitien pyrkimykset ja toimintamahdollisuuksien valikko: käsitteellinen tutkimus äitien taloudellisista toimintamahdollisuuksista. [Verkkojulkaisu]. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. Väitösk. Saatavana: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-7340-7>
- Vitt, L. 2009. Values centered financial education: understanding cultural influences on learners' financial behaviors. Denver: National endowment for financial education.
- Waldegrave, C. 2005. "Just therapy" with families on low incomes. *Child welfare* 84 (2), 265–276.
- Wolfsohn, R. & Michaeli, D. 2014. Financial social work. *Encyclopedia of social work*. DOI: 10.1093/acrefore/9780199975839.013.923.

OLOSUHTEET VAIKUTTAVAT TALOUDELLISEEN TOIMINTAKYKYYN

Minna Zechner

Henkilökohtaisen ja kotitalouden taloudenhallinta voidaan nähdä yksilön toimintakykynä, osaamisena tai osaamattomuutena. On kuitenkin monia seikkoja, jotka eivät riipu pelkästään yksilöstä ja jotka vaikuttavat ihmisten mahdollisuuksiin hallita taloudellista tilannettaan. Yksilölähtöisestä näkökulmasta katsottuna voidaan periaatteessa väittää esimerkiksi, että yksilö itse päättää koulutuksestaan ja sitä kautta mahdollisuuksistaan työllistyä ja saada riittävät varat omista ja läheistensä tarpeista huolehtimiseen. Toisaalta kuitenkin tiedetään, että sosiaalinen tausta vaikuttaa kouluttautumiseen (esim. Kalalahti 2014). Korkeasti koulutettujen vanhempien lapset ovat useammin korkeasti koulutettuja kuin matalasti koulutettujen vanhempien lapset. Yhtä lailla ihmisten ei ole mahdollista valita sairauksiaan tai vammojaan tai sitä, syntyykö perheeseen, jossa vanhemmat eivät ole kykeneviä huolehtimaan taloudestaan ja lapsistaan. (Vauhkonen, Kallio & Eerola 2017.) Monet seikat, kuten oppimisvaikeudet, kehitysvammaisuus ja kaltoinkohtelu, joita ei voi itse valita, vaikuttavat ihmisten toimintakykyyn, taloudellinen toimintakyky mukaan lukien.

Toimintakyky voidaan määritellä yksilön selviytymiseksi jokapäiväisen elämän moninaisista vaatimuksista (Smolander, Hurri & Peto-työryhmä 2004). Yksi osa tätä toimintakykyä on oman rahataloutensa hoitaminen siten, että tulot riittävät menoihin eivätkä velat yllä sellaiselle tasolle, ettei niitä kykene lyhentämään. Voidaan puhua taloudellisesta toimintakyvystä. Toimintakyky on myös yksilön halua ja kykyä vaikuttaa omaan elämäänsä, olosuhteisiinsa ja tavoitteisiinsa toimien yhdessä muiden kanssa (Rauhala 1988). Toimintakyky ei ole vain yksilön ominaisuus, vaan toimintakyky riippuu myös olosuhteista.

Olosuhteiden, yksilöiden taustatekijöiden ja yhteiskunnallisten rakenteiden, kuten verotuksen tai perusturvan tason, vaikutus yksilöiden taloudelliseen toimintakykyyn saatetaan unohtaa yhteiskunnallisessa keskustelussa. Tällöin taloudellisesti vaikeissa tilanteissa elävät ihmiset nähdään yksin syypäinä ahdinkoonsa ja heidän tekemisiään voidaan moralisoida.

Tarvitaan asenteellinen ja ehkä myös käytännöllinen muutos siihen, miten taloudelliseen ahdinkoon joutuneista puhutaan ja miten heidät nähdään. Kyse ei ole yksinomaan heidän omista taidoistaan hoitaa taloutta vaan usein myös sattumasta ja olosuhteista. Viime vuosikymmenten politiikka on yhä enemmän korostanut yksilöiden vastuuta ja edellyttää markkinatoimijuutta (esim. Juhila 2002). Markkinatoimijuus tarkoittaa kykyä etsiä, verrata ja jopa kilpailuttaa tuotteita ja palveluita. Esimerkiksi terveystalouteen tuotu

valinnanvapaus perustuu tällaiseen toimijuuteen. Työttömien aktiivimalli on tällainen, yksilön vastuuta painottava muutos. Se edellyttää työttömän työnhakijan aktiivisuusedellytyksen täyttymisen. Ellei edellytys täyty, työttömyysetuus pienenee joksikin aikaa. Paradoksaalisesti aktiivimalli ei juuri tarjoa mahdollisuuksia ehdon täyttämiseen – rakenteet eivät siis tue tai aina edes mahdollista yksilön vastuunottoa (ks. Järvensivu & Pulkki 2019).

Vastuun ja markkinatoimijuuden oletukset ovat johtaneet siihen, että toimiakseen taloudellisesti järkevästi ja vastuullisesti suomalaisessa yhteiskunnassa ihmisellä on oltava erilaisia voimavaroja ja hänen on hallittava monenlaisia taitoja (ks. Atkinson ym. 2006). Tällaisia taitoja voivat olla esimerkiksi erilaisten palvelujen ja tuotteiden vertailu ja niihin liittyvän tiedon etsiminen. Tämä onnistuu parhaiten, jos osaa käyttää tietokonetta ja internetiä. Vaikka esimerkiksi kirjastoissa on mahdollisuus käyttää tietokoneita ilmaiseksi ja saada siihen myös opastusta, kirjastot eivät ole kaikkien kansalaisten saavutettavissa silloin, kun tietoa tarvitaan. Näin ollen olisi yksinkertaisinta, jos jokainen omistaisi tietokoneen tai muun laitteen ja yhteyden, jolla tietoa voi hakea. Tämä taas ei ole monelle taloudellisesti tai tietoteknisten taitojen puutteiden vuoksi mahdollista. Laitteiden ja ohjelmien saavutettavuus ja käytön osaaminen eivät silti vielä tarkoita, että taloudellinen toimintakyky olisi vahvaa. Siihen vaikuttavat monet muutkin seikat, kuten koulutustaso, terveys, käytettävissä olevat varat ja asuinpaikka (ks. Viitasalo 2018).

Teen tässä luvussa ajatuksellisen kokeen ja tarkastelen taloudellisesti heikommassa asemassa olevia vammaisuuden sosiaalisen mallin avulla. Tarkoitus ei ole rinnastaa näitä ihmisryhmiä tai väittää, että vammaiset ja taloudellisesti vaikeassa tilanteessa olevat henkilöt ovat samanlaisessa tilanteessa tai yhteiskunnallisessa asemassa. Sen sijaan hyödynnän vammaisuuden sosiaalisen mallin (Oliver 1983) ajattelutapaa. Siinä lähtökohtana on yhteiskunnan syrjivät rakenteet. Mallin avulla voidaan ehkä huomata, miten yhteiskunnalliset rakenteet ovat merkittäviä tekijöitä yksilöiden taloudellisten ongelmien muodostumisessa. Kun tästä tullaan tietoisiksi, myös rakenteiden ja toimintatapojen muuttaminen on ehkä mahdollista.

Olen tietoinen vammaisuuden sosiaalisen mallin kritiikistä. Voimakkaimmillaan sosiaalista mallia pohtineet ja hyödyntäneet ovat jopa väittäneet, että vamma on vain yhteiskunnan tuottamaa. Tosiasiassa vammat usein vaikuttavat ihmisten elämään ja vaikeuttavat sitä hyvin konkreettisesti, esimerkiksi aiheuttaen jatkuvia kipuja. En käy mallin kritiikkiä tässä sen tarkemmin läpi, mutta asiasta kiinnostuneet voivat tutustua esimerkiksi Jenny Morrisin (1991) tai Tom Shakespearen ja Nicholas Watsonin (2001) teksteihin.

Sosiaalinen malli taloudellisesti haastavissa tilanteissa elämisen tarkasteluun

Vammaisuuden sosiaalinen malli perustuu ajatukseen, että fyysisesti vammaisia henkilöitä vammauttavat etupäässä yhteiskunnan rakenteet ja ympäristöt, jotka estävät heitä toimimasta yhteiskunnan täysivaltaisina jäseninä (Oliver 1983). Tällaisia vammauttavia rakenteita voivat olla esimerkiksi rappuset julkisissa rakennuksissa tai puuttuva julkinen liikenne. Taloudellisesti vaikeassa tilanteessa olevien henkilöiden kohdalla tällaisia rakenteita voivat olla esimerkiksi monimutkaiset hakuprosessit ja vaikeaselkoiset lomakkeet etuuksia haettaessa tai hidas päätöksenteko. Tällöin hakemansa etuuden myöntöä odottaessaan hakija voi joutua taloudellisesti kohtuuttomaan tilanteeseen, jos rahaa ei ole, vuokra on maksettava ja ruokaa ja lääkkeitä on ostettava. Tällaiseen tilanteeseen joutuivat väliaikaisesti monet, kun perustoimeentulotuki siirrettiin vuonna 2017 kunnilta Kelan

tehtäväksi (Kela 2017). Pitkät odotusajat ja uudet, vaikeasti ymmärrettävät hakuprosessit perustoimeentulotuen haussa edellyttivät sellaista osaamista ja taitoja, joita hakijoilla ei välttämättä ollut eikä niitä ollut heiltä kohtuullista odottaa.

Millaisia toiminnan valmiuksia ja toimintakykyjä yksilöltä voidaan sitten odottaa? Siitä vammaisuuden sosiaalisessa mallissa on juuri kyse. Dikotomia yksilön ja yhteiskunnan välillä on keskeinen tekijä vammaisuutta määriteltäessä. Yksilöstä lähtevä käsitys pohjaa ihmisen vammaan, joka on henkilökohtainen vaje tai puute (Shakespeare 2013, 214). Yksilöllä on näin toimintakyvyssään puutteita, eikä hän siksi kykene toimimaan yhteiskunnan täysivaltaisena jäsenenä. Yhteiskunta ja siihen luodut olosuhteet otetaan annettuina, ja katse kohdistetaan yksilöön ja hänen vajavaisuuteensa.

Taloudellisesti vaikeissa tilanteissa eläviä ihmisiä voidaan myös tarkastella yksilöinä, joilla on taloudellisen toimintakyvyn vajeita. Tästä lähtökohdasta katsottuna he tekevät huonoja päätöksiä; he eivät osaa arvioida päätöstensä vaikutuksia ja päätyvät sen vuoksi taloudellisesti ongelmallisiin tilanteisiin. Tällaiseen näkökulmaan liittyy usein myös moraalinen ulottuvuus. Pienituloisen tai talousvaikeuksissa olevan henkilön kulutustottumuksia voidaan arvostella. Esimerkiksi tupakointi tai ylipaino tulkitaan tällöin huonoksi taloudenpidoksi, johon yksilö on itse syyppää. Toisaalta tiedetään, että ylipäätään ihmiset ovat usein tietoisia tupakoinnin ja ylipainon vaaroista mutta silti toimivat tämän tiedon vastaisesti (esim. Thompson, Pearce & Barnett 2007). Tiedetään myös, että jatkuva kamppailu toimeentulosta ei luo pohjaa taloudellisesti kestäville ratkaisuille elämässä (Shah, Mullainathan & Shafir 2012). Suuri osa ihmisistä tietoisina terveellisen ja taloudellisesti järkevän elämäntavan periaatteista toimii niiden vastaisesti. Silloin kun taloudellinen liikkumavara on pieni, tällaiset toimintatavat voivat saada ulkopuolelta katsottuna suuren taloudellisen ja moraalisen merkityksen.

Yksilöllä on tietenkin merkitystä taloudellisten ongelmien synnyssä, mutta on tärkeää ottaa huomioon myös toimintaympäristö. Vammaisuuden sosiaalisessa mallissa tuodaan esiin sitä, että yhteiskunnassa eli julkisilla toiminnan alueilla on rakenteita ja toimintatapoja, jotka syrjivät vammaisia (Oliver 1983). Tällaisia voivat olla rappuset, heikosti valaistut ja viitoitetut alueet, epäsopivat asunnot ja asuinalueet, puuttuva julkinen liikenne sekä apuvälineiden, hoidon ja hoivan vaikea saatavuus tai kalleus. Taloudellisesti vaikeassa tilanteessa eläville tällaisia elämää hankaloittavia rakenteita on monenlaisia. Niitä ovat esimerkiksi kalliit asumiskustannukset takuuvuokrineen ja luottotietojen tarkistamisineen tai etuuksien hakemisen vaikeus, jos hakija ei osaa käyttää sähköisiä lomakkeita, ei ymmärrä lomakkeiden kieltä tai ei tiedä, mistä etuuksia voi hakea. Kaikki eivät ole tietoisia sellaisten etuuksien olemassaolosta, joihin he voisivat olla oikeutettuja. Esimerkiksi toimeentulotuen alikäyttö voi johtua tietämättömyydestä mutta myös hakemisen tuottamista nöyryyttämisen tunteista tai leimautumisen pelosta (Honkanen 2008).

Näkökulma vaikuttaa ratkaisuihin

Taloudellisesti vaikeisiin tilanteisiin etsitään erilaisia ratkaisuja sen mukaan, miten niissä eläviä tarkastellaan. Kun työttömyyden syynä pidetään passiivisuutta, aktivointi on sovelias ratkaisu. Kun taloudellisissa vaikeuksissa olevien ongelmana nähdään yksilön osamattomuus ja kyvyttömyys, ratkaisuksi valitaan heidän opastamisensa ja valmistamisen sa parempaan taloudenpitoon ja taloudellisesti kestäväan päätöksentekoon. Pahimmassa tapauksessa ihmisiä pyritään opettamaan vain kestäväan entistä paremmin köyhyyttä, pienituloisuutta, elämän arvaamattomuutta ja huono-osaisuutta.

Tämä ei ole ratkaisu silloin, kun keskeiseksi syyksi taloudellisissa vaikeuksissa elävien tilanteeseen määritellään myös yhteiskunnalliset toimintatavat ja rakenteet. Siinä tapauksessa tarkastellaan niitä mekanismeja, jotka saattavat edistää kenen tahansa kansalaisen joutumista taloudellisiin vaikeuksiin. Kulutuskeskeisyys, mainonta ja markkinoiden kasvava ensisijaisuus julkistenkin palvelujen tuotannossa voivat olla tällaisia seikkoja. Luotonanto, ulosotto ja jopa taloudellinen neuvonta ovat kaikki kannattavaa liiketoimintaa, joka vaikuttaa omalta osaltaan ihmisten taloudelliseen toimintaan. Kansantalouden tila on merkittävä tekijä, sillä se vaikuttaa muun muassa työllisyyteen, lainojen korkoihin ja lainan saatavuuteen. Voidaan edelleen pohtia sitä, miten nykyiset toimeentuloa turvaavat järjestelmät, kuten eläkkeet, sairauspäivärahat, työttömyyspäivärahat ja toimeentulotuki, toimivat, kun ihmisten elämässä tapahtuu äkillisiä suuria muutoksia tai kun vaikeat elämäntilanteet, kuten sairaus tai työttömyys, pitkittyvät. Tärkeää on myös seurata sitä, miten etuuskien taso kasvaa suhteessa hintoihin.

Toimeentuloa turvaavien järjestelmien lisäksi on muistettava, että myös julkisrahoitteisilla palveluilla on tärkeä tehtävä kansalaisten taloudellisen tasa-arvon kannalta. Kun palveluita ei tarvitse ostaa markkinoilta, sillä on merkitystä taloudellisesti. Julkiset palvelut pienentävät tuloeroja (Marical ym. 2008, 24). Mitä enemmän yksilöt voivat tyydyttää tarpeitaan julkisten palvelujen avulla markkinoiden ulkopuolella, sitä vähemmän käytettävissä olevalla tulolla on merkitystä palvelujen käyttöön (Rahkola 2011, 14). Kun julkinen tuki tarjotaan palvelujen sijaan verovähennyksinä ja palvelusetelienä, on vaarana, että taloudellinen eriarvoisuus lisääntyy. Verovähennykset ja palvelusetelit kattavat yleensä vain pienen osan palvelujen aiheuttamista kustannuksista. Lisäksi hyvätuloisilla on paremmat mahdollisuudet hyödyntää vähennyksiä ja palvelusetelitä ja siten toimia kuluttajina välttämättömien sosiaali- ja terveystaloudellisten palvelujen markkinoilla. (Zechner 2017.) Mikäli ei ole verotettavaa tuloa, ei ole mahdollista hyödyntää veroetuja.

Yksilöstä lähtevä ja yhteiskuntaa painottava näkökulma taloudellisesti vaikeassa tilanteessa olevien yksilöiden ja ihmisryhmien tarkasteluun eivät sulje pois toisiaan (ks. Wolfsohn & Michaeli 2014). On kuitenkin tärkeää huomioida näiden väliset erot ja pohtia sitä, millainen näkökulma toimii parhaiten erilaisissa tilanteissa. Milloin esimerkiksi voidaan olettaa kehitysvammaisen nuoren voivan huolehtia vastuullisesti omasta taloudestaan ja milloin ei? Millaisia tukitoimia hän tarvitsee voidakseen hoitaa omaa talouttaan, ja missä määrin hänelle ”sallitaan” huonojen ratkaisujen teko? Millaisessa yhteiskunnassa eri tulotasolla ja erilaisella taloudellisella toimintakyvyllä pystytään toimimaan?

Mikä on syy ja mikä seuraus?

Taloudellisten vaikeuksien, kuten ylivelkaantumisen, yleisyyteen vaikuttavia tekijöitä on paljon. Nostan tässä esiin joitakin. Kansantaloudellinen tilanne vaikuttaa esimerkiksi siihen, miten suuri todennäköisyys on joutua työttömäksi ja miten suuri riski on, että työttömyys jatkuu pitkään. Esimerkiksi 1990-luvun taloudellisen laman aikaan asuntojen hinnat romahtivat, ja se vaikeutti asuntojen myyntiä keinona ratkaista taloudellisia ongelmia. Myöhemmin, 2000-luvun laman aikaan, tilanne oli toisenlainen, eivätkä asuntojen hinnat laskeneet. Myös asuntolainojen korot ovat pysyneet maltillisella tasolla. (Kärkäinen 2018, 8–9.) Toisaalta alueelliset erot ovat kasvaneet, muuttotappiollisilla alueilla asuntojen hinnat laskevat ja asuntoja on vaikea saada myytyä (Mäki-Fränti 2016).

Toinen rahaliikenteeseen liittyvä tekijä on maksamisen ja kuluttamisen mahdollistaminen lainalla tai osamaksuilla. Nopeasti ja helposti saatavat kuluttajaluotot, luottokortit ja osamaksulla ostaminen yhtäältä mahdollistavat äkillisten menojen kattamisen ja tärkeiden

hankintojen tekemisen, mutta toisaalta niistä voi myös syntyä velkakierre. Oikeusministeriö on valmistellut toimenpiteitä ylivelkaantumisen vuoksi, koska vuoden 2018 lopulla rekisteröityjen maksuhäiriömerkintöjen määrä on noussut ennätyslukemiin. Lähinnä kyse on siitä, että kun alle 2 000 euron luotoille on asetettu todelliseen vuosikorkoon perustuva 50 prosentin korkokatto, on tarkoitus asettaa korkokatto myös tätä suuremmille luotoille (Häkkänen 2018). Muitakin toimenpiteitä on tarkoitus tehdä, ja juuri tästä sosiaalisessa mallissa on kyse: muutetaan taloudellista toimintaa ohjaavia, rajaavia ja mahdollistavia rakenteita julkisin toimin, jotta yksilöiden todennäköisyys joutua taloudellisiin vaikeuksiin olisi mahdollisimman pieni.

Myös yhteiskunnallinen ilmapiiri vaikuttaa siihen, miten rahaan ja kuluttamiseen suhtaudutaan. Jopa lapsuus ja nuoruus ovat aiempaa kulutuskeskeisempiä. Vanhemmat ostavat lapsilleen yhä enemmän kulutustavaroita, ja tavaroiden ostamisella on kasvava merkitys lasten ja nuorten identiteetin luomisessa sekä itsetunnon kehittämisessä (Hakovirta & Rantalaiho 2012, 9). Merkkivaatteilla ja muilla tavaroilla voidaan päästä osaksi ryhmää tai joutua sen ulkopuolelle. Jos pelaaminen edellyttää tietynlaista tietokonetta tai älypuhelinia, köyhydessä elävien perheiden lapsilla ja nuorilla ei välttämättä ole mahdollisuutta päästä mukaan. Oikeiden välineiden puute voi hankaloittaa jopa etuuskien hakemista, kun tiedot etuuksista löytyvät ja hakeminen tapahtuu pääosin verkossa.

Yhteiskunnallinen ilmapiiri vaikuttaa myös politiikkaan, tai politiikka yhteiskunnalliseen ilmapiiriin. Työttömille suunnattu aktiivimalli on selkeä esimerkki siitä, miten työttömyyden hoidon taustalla on ajatus siitä, että työtön itse on ainakin osittain itse aiheuttanut työttömyytensä. Näkemyksiä eriarvoisuudesta selvittänyt Sosiaalibarometri perustuu 984 sosiaali- ja terveysjohtajan, sosiaalityöntekijän sekä Kelan johto- ja toimihenkilöiden kyselyvastaukseen. Kyselyssä selvitettiin vastaajien näkemyksiä toimeentuloturvajärjestelmästä, perustoimeentulotuen Kela-siirrosta ja sote-uudistuksesta. Ylivoimaisesti suurin osa vastaajista oli sitä mieltä, että eriarvoisuus on Suomessa kasvanut kymmenessä vuodessa ja että yleinen ilmapiiri ja arvomaailma on koventunut. Vastaajat toivat esiin myös sitä, että nousukaudesta huolimatta sosiaalimenoja leikataan, palvelujen piiriin on vaikea päästä ja että jopa keskipalkkaisille taloudellinen selviäminen tuottaa vaikeuksia. (Näätänen & Londén 2018, 30–34).

Voihan toki keskiluokan mahdollista kurjistumista pitää eräänlaisena tasa-arvon negatiivisena ilmentymänä. Sosiaalipolitiikka on tavoitellut sitä, että ihmisten hyvinvointi olisi mahdollisimman vähän riippuvaista työ-, asunto- ja pääomamarkkinoista tai läheisistä. Sen sijaan hyvinvointia ja terveyttä tuotetaan ja edistetään julkisen sääntelyn ja resurssien uudelleenjaon avulla. Puhe sosiaaliturvariippuvuudesta taas korostaa sitä, että sosiaaliturvan varassa elävät ihmiset eivät halua huolehtia työllään omasta toimeentulostaan. Kansalaisten, kansanedustajaehdokkaiden ja kansanedustajien asenteet sosiaaliturvaa kohtaan ovat epäluuloisia, ja suurin osa on sitä mieltä, että sosiaaliturva laiskistaa. Tällä näkemyksellä on vaikutusta politiikkalinjauksiin. (Saari 2017, 92–94.)

On ehkä syytä palata vammaisuuden sosiaaliseen malliin ja nostaa esiin se seikka, että sosiaalisten erojen taustalla on paljon myös sellaisia tekijöitä, joihin taloudellisten ongelmien kanssa kamppailevilla yksilöillä ei ole ollut mahdollista vaikuttaa. Tällaisia ovat muun muassa kansantalouden tila, alueelliset erot työmarkkinoilla ja terveys. Lisäksi on tärkeää kiinnittää huomiota siihen, että taloudelliset vaikeudet voivat olla itseään vahvistava kierre. Kierre voi syntyä esimerkiksi, kun tulot pienenevät työttömyyden, sairauden, avioeron tai muun elämäntilanteen muutoksen ja siitä aiheutuvan menojen kasvun myötä (Lehtinen & Leskinen 2005; Piskonen 2006). Äkillinen rahantarve paikataan kulutusluotoilla, joita ei kyetäkään maksamaan takaisin varsinkaan, jos tilanne pitkittyy (Rantala & Tarkkala 2010).

Avun hakeminen esimerkiksi velkaneuvonnasta, sosiaalisesta luototuksesta, velkajärjestelyistä, sosiaalitoimesta tai muulta taholta saattaa viivästyä siksi, että avun lähteitä ei tunneta ja myös siksi, että asiaa pidetään häpeällisenä (ks. esim. Rissanen 2015). Ihmiset selvästi kokevat, että taloudelliset ongelmat ovat täysin heidän omaa syytään ja siksi niistä tulisi myös selviytyä itse ilman apua. Tilanne mutkistuu ajan mittaan entisestään, ja pitkään jatkuneet taloudelliset ongelmat lisäävät uupumisen ja sairastumisen riskiä. Ylivelkaantuminen voi sairastuttaa erityisesti psykooseihin ja diabetekseen. (Blomgren, Maunula & Hiilamo 2014.) Sairastuminen taas hankaloittaa taloudellista tilannetta edelleen.

Taloudellisesti syrjäyttäviä rakenteita

Samaan tapaan kuin kaikki vammaiset henkilöt eivät ole samanlaisia, eivät kaikki taloudellisesti vaikeassa tilanteessa olevatkaan ole samanlaisia. Pienet tulot ja pitkittynyt sairaus johtavat siihen, että työllä ei voi kohentaa tilannettaan. Suuret tulot ja isot velat sekä mahdollisuus työskennellä taas mahdollistavat erilaisia ratkaisuja. Tietämättömyys talouden mekanismeista tai henkilökohtaisen talouden hoidosta tai oppimisen vaikeudet edellyttävät jälleen erilaisia ratkaisuja. Autistinen, kehitysvammainen ja näkövammainen henkilö kaipaavat erilaisia elämänympäristöjä ja erilaista tukea. Samalla tavalla suomenkielä heikosti osaava maahanmuuttaja voi tarvita erilaista tukea kuin kansaneläkkeellä elävä monisairas vanhus tai ylivelkaantunut yrittäjä, vaikka kaikilla olisi samantapainen taloudellinen ongelmakimppu käsissään.

Yksilön toimilla on toki merkitystä, mutta talousvaikeuksien kanssa kamppailevien syyllistäminen ei auta yksilöitä eikä vähennä esimerkiksi ylivelkaantumista yhteiskunnan tasolla. Ehkä on aiheellista muuttaa puhetapoja, samaan tapaan kuin vammaisista henkilöistä puhutaan. Ei puhuta ylivelkaantuneista tai maksuhäiriöisistä vaan henkilöistä, joilla on taloudellisia vaikeuksia tai maksuhäiriöitä.

Vammaisuuden sosiaalista mallia on kritisoitu, mutta se on tuonut esiin tarpeen muuttaa yhteiskunnallisia rakenteita. Taloudellisesta toimintakyvystä, taloudellisista vaikeuksista, taloudellisesta sosiaalityöstä ja siitä tuesta, mitä taloudenhallintaan on tarjolla, on pidettävä yllä yhteiskunnallista keskustelua. Heikko itsetunto ja omien vajeiden korostuminen estävät vammaisia henkilöitä osallistumasta yhteiskuntaan (Shakespeare 2013, 217). Yhtä lailla velkaantuneiden syyllistäminen voi estää heitä toimimasta. Häpeä ja syyllisyys lamauttavat, ja apua haetaan turhan myöhään.

Kirjallisuus

- Atkinson, A., McKay, S., Kempson, E. & Collard, S. 2006. Levels of financial capability in the UK: results of a baseline survey. Bristol: University of Bristol. [Viitattu 13.5.2019]. Saatavana: <http://www.bristol.ac.uk/media-library/sites/geography/migrated/documents/pfrc0602.pdf>
- Blomgren, J., Maunula, N. & Hiilamo, H. 2014. Sairastuttaako velka? Yhteiskuntapolitiikka 79 (3), 245–263.
- Hakovirta, M. & Rantalaiho, M. 2012. Taloudellinen eriarvoisuus lasten arjessa. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 124. Helsinki: Kela. [Viitattu 4.3.2019]. Saatavana: <http://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/37848/Tutkimuksia124.pdf?sequ>

- Honkanen, P. 2008. Perusturva ja kannustavuus: laskelmia asumistuesta, toimeentulotuesta ja työttömyysturvasta. Sosiaali- ja terveysturvan selosteita 63/2008. Helsinki: Kela. [Viitattu 13.2.2019]. Saatavana: <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10250/3441/Selosteita63.pdf>
- Häkkänen, A. 15.10.2018. Pikavippien sääntely kiristyy, luotonantajille kovempi sanktio säännösten laiminlyönnistä. [Blogikirjoitus]. Oikeusministeriö. [Viitattu 4.3.2019]. Saatavana: https://oikeusministerio.fi/blogi/-/asset_publisher/sT2AXfpZ5m0k/blog/antti-hakkanen-pikavippien-saantely-kiristyy-luotonantajille-kovempi-sanktio-saannosten-laiminlyonnista
- Juhila, K. 2002. Sosiaalityö marginaalissa. Teoksessa: K. Juhila, H. Forsberg & I. Roivainen (toim.) Marginaalit ja sosiaalityö. Jyväskylä: Sophi, 11–19.
- Järvensivu, A. & Pulkki, J. 2019. Työura: yksilön valintoja vai monimutkaista kehkeytymistä? Janus 27 (1), 38–54.
- Kalalahti, M. 2014. Muuttuvat koulutusmahdollisuudet: nuorten sosiaaliset hierarkiat ja koulumenestys. Helsinki: Helsingin yliopisto. Väitösk. [Viitattu 13.2.2019]. Saatavana: https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/45104/kalalahti_vaitoskirja.pdf?sequence=1
- Kela. 2017. Perustoimeentulotuen siirto Kelaan: siirron onnistuneisuus. Kelan sisäinen arviointi. Helsinki: Kela. [Viitattu 13.2.2019]. Saatavana: <https://www.kela.fi/documents/10180/3571044/toturaportti0806.pdf/06f4fd6b-50de-4302-b6ea-ac5c2adb0ae9>
- Kärkkäinen, O. 2018. Suomalaisten ylivelkaantuminen 1990-luvun lamavuosista näihin päiviin: esiintyvyys, riskiryhmät ja ilmiön luonne. Turku: Turun yliopisto. Sosiaalipolitiikan pro gradu. [Viitattu 4.3.2019]. Saatavana: <http://www.utupub.fi/bitstream/handle/10024/146215/K%C3%A4rkk%C3%A4inenOhto.pdf?sequence=1>
- Lehtinen, A.-R. & Leskinen, J. 2005. Young consumers' credit based lifestyles and payment problems. Temanord 2005: 512. Copenhagen: Nordic council of ministers.
- Marical, F., d'Ercole, M. M., Vaalavuo, M. & Verbist, G. 2008. Publicly provided services and the distribution of households' economic resources. OECD economic studies no. 44, 2008/1. [Viitattu 10.8.2016]. Saatavana: <https://search.oecd.org/eco/42503533.pdf>
- Morris, J. 1991. Pride against prejudice. London: Women's press.
- Mäki-Fränti, P. 2016. Alueelliset tuloerot Suomessa 2016. Euro & Talous. Suomen Pankin ajankohtaisia analyysseja taloudesta. Helsinki: Suomen Pankki. [Viitattu 10.5.2019]. Saatavana: https://helda.helsinki.fi/bof/bitstream/handle/123456789/14417/eurotalous_analyysi_30.pdf?sequence=1
- Näätänen, A.-M. & Londén, P. 2018. Sosiaalibarometri. Helsinki: SOSTE Suomen sosiaali ja terveys ry.
- Oliver, M. 1983. Social work with disabled people. Basingstoke: MacMillan.
- Piskonen, E. 2006. Helpoilla luotoilla umpikujaan: tutkimus kulutusluotoilla velkaantuneista Takuusäätiön asiakkaista. Helsingin yliopisto. Taloustieteen laitos. Kuluttajaeconomia. Selvityksiä 45. Helsinki.
- Rahkola, J. 2011. Tehoja vai kuluja markkinoilta? Analyysi palvelujen tuotannosta. Kalevi Sorsa säätiön julkaisuja 2/2011. Helsinki: Kalevi Sorsa säätiö.
- Rantala, K. & Tarkkala, H. 2010. Luotosta luottoon: velkaongelmien dynamiikka ja uudet riskiryhmät yhteiskunnan markkinalogiikan peilinä. Yhteiskuntapolitiikka 75 (1), 19–33.
- Rauhala, P.-L. 1988. Subjektitieteellisestä ajattelutavasta ja sen soveltamisesta sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimukseen. Sosiaalipolitiikka 1988. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen vuosikirja. Kolmastoista vuosikerta. Helsinki: Sosiaalipoliittinen yhdistys, 43–59.

- Rissanen, K. 2015. Sosiaalisen luototuksen kehittäminen. Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön raportteja ja muistioita 2015:15. [Viitattu 4.3.2019]. Saatavana: <http://www.julkari.fi/handle/10024/125773>
- Saari, J. 2017. Sosiaaliturvariippuvuus: asenteet ja politiikka. Teoksessa: J. Saari (toim.) Sosiaaliturvariippuvuus: sosiaalipummit oleskeluyhteiskunnassa? Tampere: Tampere university press, 69–96.
- Shah, A., Mullainathan, S. & Shafir, E. 2012. Some consequences of having too little. *Science* 338 (6107), 682–685.
- Shakespeare, T. 2013. The social model of disability. Teoksessa: L. J. Davis (toim.) *The disability studies reader*. New York: Routledge, 214–221.
- Shakespeare, T. & Watson, N. 2001. The social model of disability: an outdated ideology? Teoksessa: S. N. Barnartt & B. M. Altman (toim.) *Exploring theories and expanding methodologies: where we are and where we need to go*. Bingley: Emerald group publishing limited, 9–28.
- Smolander, J., Hurri, H. & Peto-työryhmä 2004. Toiminta- ja työkyvyn fyysisten arviointi- ja mittausten menetelmien kartoittaminen ICF-luokituksen aihealueella ”liikkuminen”: toiminta- ja työkyvyn edellytyksiä arvioiva testistö – viitekehyksenä WHO:n kansainvälisen toimintakykyluokituksen (ICF) ”suoritus”-osa-alue (ACTIVITIES). *Aiheita* 25/2004. Helsinki: Stakes.
- Thompson, L., Pearce, J. J. & Barnett, R. 2007. Moralising geographies: stigma, smoking islands and responsible subjects. *AREA* 39 (4), 508–517.
- Vauhkonen, T., Kallio, J. & Eerola, J. 2017. Sosiaalisen huono-osaisuuden ylisukupolvisuus Suomessa. *Yhteiskuntapolitiikka* 82 (5), 501–512.
- Viitasalo, K. 2018. Äitien pyrkimykset ja toimintamahdollisuuksien valikko: käsitteellinen tutkimus äitien taloudellisista toimintamahdollisuuksista. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. *Jyväskylä studies in education, psychology and social research* 606. Väitösk. [Viitattu 13.5.2019]. Saatavana: <https://jyx.jyu.fi/handle/123456789/57201>
- Wolfsohn, R. & Michaeli, D. 2014. Financial social work. Subject: couples and families, clinical and direct practice, human behavior. *Encyclopedia of social work*. DOI: 10.1093/acrefore/9780199975839.013.923. [Viitattu 13.5.2019]. Saatavana: <https://oxfordre.com/socialwork/view/10.1093/acrefore/9780199975839.001.0001/acrefore-9780199975839-e-923?print=pdf>
- Zechner, M. 2017. Vastuutetut omaishoitajat markkinoilla. *Gerontologia* 31 (3), 179–194.

TUTKIMUSKATSAUS NUORTEN TALOUDELLISISTA TOIMINTAMAHDOLLISUUKSISTA

Taina Holappa

Johdanto

Olen pro gradu -tutkielmassani tutkinut systemaattisen kirjallisuuskatsauksen keinoin nuorten taloudellisia toimintamahdollisuuksia. Tämän luvun tarkoituksena on antaa läpi käymieni sosiaalitieteellisten tutkimusten perusteella yleiskäsitys siitä, mitkä tekijät vaikuttavat nuorten taloudellisiin toimintamahdollisuuksiin ja miten nuorten taloudellisia toimintamahdollisuuksia on sosiaalityön keinoin voitu edistää. Taloudellisten toimintamahdollisuuksien tarkasteleminen on sosiaalityössä tärkeää siksi, että taloudellisella toimijuudella on merkittävä rooli ihmisten ja perheiden hyvinvoinnin kannalta (Johnson & Sherraden 2007, 119–120).

Kansainvälinen sosiaalityöntekijöiden liitto (International Federation of Social Workers 2019) määrittelee globaalin sosiaalityön tavoitteeksi sosiaalisen ja taloudellisen yhdenvertaisuuden edistämisen. Ihmisten mahdollisuudet sosiaaliseen liikkumiseen sekä omien potentiaaliensa täyteen hyödyntämiseen ovat osin heidän omista pyrkimyksistään riippumattomia. Kykyä näiden asioiden saavuttamiseen määrittelee se, mihin paikkaan ja perheeseen ihminen syntyy ja millaisia resursseja hänen saatavillaan on. Amartya Senin (1995) ja Martha Nussbaumin (2011) luoma toimintamahdollisuuksien teoria soveltuu tässä ymmärtämistavassa taloussosiaalityön tarkastelunäkökulmaksi. Toimijuuden lisäksi toimintamahdollisuuksien teoriassa tärkeitä lähtökohtia ovat oikeudenmukaisuus ja vapaus.

Taloudellisten toimintamahdollisuuksien käsitettä käytetään usein yhdessä taloudellisen lukutaidon käsitteen kanssa. Johnson ja Sherraden (2007) esittävät, että taloudellisen lukutaidon ajatus on hyödyllinen mutta ei kuitenkaan yksinään riittävä, sillä se ei huomioi niitä tekijöitä, jotka saattavat tosiasiassa rajoittaa ihmisen toimintamahdollisuuksia. Taloudellisen elämän osallisuuden tulisi mahdollistaa ihmisille tilaisuus elää tyydyttävää elämää. Se edellyttää paitsi tietoa ja osaamista myös mahdollisuuden harjoitella, kerryttää ja hyödyntää näitä tietoja ja osaamista. Siihen sisältyy ihmisen toiminnan tarkastelu suhteessa yhteiskunnan instituutioihin. (Johnson & Sherraden 2007, 122, 124.)

Taloudellisen osallisuuden keskus (Center for Financial Inclusion 2013) on laatinut määritelmän taloudellisten toimintamahdollisuuksien käsitteelle. Sen mukaisesti taloudelliset toimintamahdollisuudet määritellään asenteiden, tietojen, taitojen ja itsetehokkuuden yhdistelmäksi, jonka tarkoituksena on rahan hallintaa koskevien päätösten

tekeminen yksilön tilanteeseen parhaiten sopivalla tavalla. Taloudelliset toimintamahdollisuudet realisoituvat sitä mahdollistavassa ympäristössä, jossa on myös mahdollisuus päästä tarkoituksenmukaisten taloudellisten palvelujen piiriin.

Lasten ja nuorten köyhyyden sosiaalisia vaikutuksia tutkinut Pamela Attree (2006) toteaa, että köyhyydessä elämisellä on merkittäviä sosiaalisia seurauksia. Vaikka lapset ja nuoret pyrkivät tulemaan toimeen olemassa olevilla resursseilla ja kykenevät omaksumaan erilaisia selviytymiskeinoja, heidän mahdollisuutensa elämässä ovat muotoutuneet materiaalien rajoitteiden mukaisesti. Taloudellisesti heikkoon tilanteeseen joutuminen voi tarkoittaa sitä, että lapsi tai nuori hyväksyy köyhyyden asettamat rajoitukset ja sen myötä myös vähentää odotuksiaan oman tulevaisuutensa suhteen. Köyhyys vähentää lapsen ja nuoren elämänlaatua. Köyhyyden aiheuttama haitta on erilainen vanhemmilla lapsilla, sillä heillä on enemmän ymmärrystä taloudellisista ja sosiaalisista rajoitteista, ja sosiaalinen elämä sekä vapaa-ajan aktiviteetit muodostuvat entistä tärkeämmiksi. (Attree 2006, 62–63.)

Katsauksen toteuttaminen

Katsauksessa tiivistetään ja uudelleenarvioidaan alan tutkijoiden ja asiantuntijoiden tuottamaa tutkimusta (Fink 2005, 3). Katsaus kohdentui sosiaalitytieteelliseen tutkimukseen sekä siihen, mitkä tekijät vaikuttavat nuorten taloudellisiin toimintamahdollisuuksiin ja miten nuorten taloudellisia toimintamahdollisuuksia on voitu edistää sosiaalityön keinoin. Katsauksen tietokannoiksi valittiin sosiaalitytieteiden keskeiset tietokannat, jotka ovat Social Services Abstracts (Proquest) ja Academic Search Elite (Ebsco). Tarkastelussa oli mukana yhteensä 21 sosiaalitytieteellistä kansainvälistä tutkimusta, jotka on julkaistu vuosien 2009–2018 aikana. Mukana oli sekä määrällisiä, laadullisia että monimenetelmällisiä tutkimuksia. Suurin osa tutkimuksista eli yhteensä 16 oli määrällisiä tutkimuksia. Laadullisia tutkimuksia oli mukana kolme ja monimenetelmällisiä kaksi. Kaikkien tutkimusten julkaisukielenä oli englanti, mutta tutkimukset kohdentuivat eri maanosiin. Tutkimuksessa oli edustettuina Pohjois- ja Väli-Amerikan, Euroopan, Afrikan sekä Aasian maita. Tutkimusten kohderyhmänä olleiden nuorten ikä vaihteli 10 ja 33 ikävuoden välillä. 16–22-vuotiaat kuuluivat kohderyhmään yli puolessa tutkimuksista, 18-vuotiaat jopa 16 tutkimuksessa. 26–29-vuotiaat olivat kahden ja yli 30-vuotiaat yhden tutkimuksen kohderyhmä. Mukaan otettiin vain suomen tai englannin kielellä julkaistuja tutkimuksia, ja ehkä tästä johtuen 11 tutkimusta oli tehty Amerikassa.

Toimintamahdollisuuksien vaihtelu

Toimintamahdollisuuksien teorian näkökulmasta ollaan kiinnostuneita siitä, millainen vapaus ihmiselle tarjoutuu erilaisten tavoittelemiensä asioiden saavuttamiseen (Sen 2009, 277). Tarkastelemissani tutkimuksissa osoitetaan, että vanhempien tarjoama opetus budjetoimisesta, osallistaminen taloutta koskevaan päätöksentekoon, kannustus sekä käytännön neuvot auttoivat nuoria omaksumaan positiivisia rahanhallinnan keinoja ja käyttäytymistapoja tulevaisuutta ajatellen. Vanhempien kannustuksella oli positiivinen vaikutus siihen, miten paljon nuori oli kyennyt säästämään rahaa. Vanhempien vaikutuksen lisäksi tutkimuksissa ei ollut juurikaan selvitetty muiden tekijöiden vaikutusta nuoren tavoitteiden määrittelyyn. Kuitenkin esimerkiksi Raitanen (2008, 190) on todennut, että nuoruuden ikävaiheeseen liittyy myös muita sosiaalistajia, kuten kulttuuri ja sosiaalinen media.

Kolme aineistoni tutkimusta toivat näkyväksi sitä, millaisia asioita nuori arvostaa ja mihin hyvinvoinnin tarkastelun tulisi siten kiinnittyä. Tutkimuksessa kognitiivisesti vammaiset nuoret toivoivat voivansa elää itsenäistä elämää, johon kuului myös talouteen liittyvien asioiden hallinta. Afrikkalaisia nuoria koskevassa tutkimuksessa nuoret nimesivät tärkeimmäksi säästämisen tavoitteekseen koulutuksen. USA:n kansallista SEED-projektia¹ koskevassa tutkimuksessa suurin osa nuorista nimesi säästötavoitteekseen niin ikään koulutuksen. Muita säästötavoitteita olivat kodin osto, yrityksen aloittaminen ja eläke. Kaiken kaikkiaan tutkimuksissa oli vähäisesti selvitetty sitä, mitä nuoret tosiasiasa varallisuuden ja tulojen avulla tavoittelevat. Alkire (2005) toteaa, että mikäli keskitytään selvittämään vain tulojen tasoa tai työllisyyttä, tutkimus ei kykene riittävästi huomioimaan, mitä asioita ihminen arvostaa. Oikeudenmukaisuuden subjektiivisen ymmärtämistavan näkökulmasta nuorten arvostamien asioiden määrittelemisen tulisi olla tutkimuksen tärkeä osa, sillä toimintamahdollisuuksien edistämiseen tarkoitettujen interventioiden tulisi kytkeytyä näihin tavoitteisiin. (Alkire 2005, 119–120.)

Toimintamahdollisuuksien teorian lähtökohtana on ymmärrys siitä, että ihmiset ovat erilaisia keskenään. He poikkeavat toisistaan esimerkiksi iän, etnisyyden, elinympäristön, sukupuolen ja terveydentilan perusteella. (Sen 1995, 28.) Tutkimuksissa oli tarkasteltu sitä, miten nuorten toimintamahdollisuudet vaihtelivat näiden eroavaisuuksien perusteella. Selvisi, että taloudellisesti vakaassa tilanteessa olevat olivat muita useammin miehiä ja valkoisen etnisen ryhmän edustajia. Riskiryhmään vastaavasti kuului useammin naisia sekä muiden kuin valkoisten etnisten ryhmien edustajia. Sukupuolen vaikutusta taloudellisiin toimintamahdollisuuksiin oli tutkittu yhteensä kolmessa tutkimuksessa. Yhdessä tutkimuksessa tutkittiin nuorten taloudelliseen tietämykseen ja käyttäytymiseen vaikuttavia tekijöitä ja havaittiin, että taloudelliseen osaamiseen sukupuoli ei vaikuttanut. Toisessa tutkimuksessa selvitettiin tekijöitä, jotka vaikuttavat intialaisten kouluttautuneiden nuorten aikuisten taloudelliseen lukutaitoon. Tutkimuksessa selvisi, että naisilla oli miehiä todennäköisemmin heikompi taloudellinen lukutaito.

Sukupuolen ja etnisyyden lisäksi tutkimuksissa oli selvitetty muiden yksilöllisten ominaispiirteiden, kuten elinympäristön, iän ja siviilisäädyn, vaikutuksia taloudellisiin toimintamahdollisuuksiin. Kiinassa toteutetussa tutkimuksessa havaittiin, että kaupunkisissa asuvat vammaiset nuoret olivat maaseudulla asuvia todennäköisemmin säännöllisesti pankin palvelujen piirissä. Yhdysvalloissa havaittiin, että naimisissa olevilla nuorilla oli naimattomia todennäköisemmin suuremmat nettotulot ja parempi varallisuuden kehitys. Yhdessä tutkimuksessa iällä todettiin olevan vaikutusta taloudelliseen lukutaitoon, sillä mitä vanhempi nuori oli, sitä parempi taloudellinen lukutaito hänellä oli. Tämän tutkimuksen mukaan lukutaitoon eivät kuitenkaan vaikuttaneet muut yksilölliset ominaispiirteet, kuten nuoren asuinalue tai siviilisääty. Tutkimuksessa selvisi myös, että opintolaina saattaa vaarantaa tulevaisuuden hyvinvoinnin etnisten vähemmistöryhmien keskuudessa.

Seksuaalivähemmistöön kuuluvia nuoria koskevassa tutkimuksessa selvisi, että seksuaalivähemmistöön kuuluvat nuoret saivat muita todennäköisemmin täydentäviä tulonsiirtoja, omistivat muita epätodennäköisemmin käyttötilin ja säästötilin, olivat muita todennäköisemmin kokeneet kodittomuutta ja olivat muita epätodennäköisemmin taloudellisesti vakaassa tilanteessa. Toisessa tutkimuksessa selvisi, että sekä heteroseksuaalisesti suuntautuneet että seksuaalivähemmistöihin kuuluvat nuoret, jotka edustivat muuta kuin valkoista etnistä ryhmää, omistivat epätodennäköisemmin pankkitilin tai säästöjä. Lisäksi niillä nuorilla, jotka edustivat muuta kuin valkoista etnistä ryhmää ja olivat sek-

¹ SEED-projektin (Saving for Education, Entrepreneurship, and Downpayment) tarkoituksena oli kehittää, testata ja ottaa käyttöön lasten ja nuorten säästötilejä sekä taloudellista koulutusta.

suaalivähemmistöön kuuluvia, oli muita todennäköisemmin velkaa ja heidän oli vaikeampaa tehdä hankintoja.

Taloudellisen osallisuuden saavuttaminen edellyttää, että ihmisille tarjotaan tietoa ja osaamista sekä mahdollisuuksia harjoitella, kerryttää ja hyödyntää näitä tietoja ja osaamistaan (Johnson & Sherraden 2007, 122, 124). Tutkimusten perusteella näyttäisi siltä, että kaikki nuoret eivät saa riittävästi tukea yhdenvertaisen aseman saavuttamiseksi. Erityistä tukea tarvitsevia nuoria koskevissa tutkimuksissa nousi esille kohonnut riski joutua taloudellisesti hyväksikäytetyksi sekä riittämätön tuki toimia itse taloudellisissa instituutioissa. Tutkimuksessa hyväksikäytön riski paikantuu erityisesti nuoren lähisuhteisiin tai potentiaalisiin lähisuhteisiin. Toimintamahdollisuuksien teorian näkökulmasta hyväksikäytön riski ja riittämätön tuki tulisi huomioida vapauden ulottuvuutta uhkaavana tekijänä. Erityistä tukea tarvitsevien nuorten näkökulmasta on aiheellista pohtia sitä, miten varmistetaan vapauden saavuttaminen sen laajassa ymmärtämistavassa, johon Sen (2009, 228, 230) mieltää kuuluvaksi vapauden kulminaatio- ja prosessiuulottuvuuden. Toisin sanoen on arvioitava, onnistuuko erityistä tukea tarvitseva nuori saavuttamaan tavoittelemiaan asioita ja onko hänellä mahdollisuus tehdä valintoja ilman pakkoa, manipulointia tai sortamista.

Korkiamäki (2015, 154) on todennut, että aikuiset asettavat raameja nuoren toimijuudelle sekä tietoisesti että tiedostamattaan. Aineistoni tutkimuksissa ilmeni toisistaan poikkeavia tuloksia siitä, millaisia vaikutuksia vanhempien tulotasolla ja koulutuksella oli nuoriin. Nuorten oman koulutuksen vaikutuksia taloudellisiin toimintamahdollisuuksiin oli selvitetty neljässä eri tutkimuksessa. Koulutuksen vaikutuksesta nuorten taloudelliseen lukutaitoon oli saatu ristiriitaisia tuloksia. Nuorten työnteon vaikutuksia taloudellisten toimintamahdollisuuksien tilaan kehittyneissä maissa oli tutkittu neljässä tutkimuksessa sekä kehittyvissä maissa kahdessa tutkimuksessa. Yhdessä tutkimuksessa nuoret raportoivat, että työntekoa vaikeuttivat useat asiat, kuten hankalat työajat, työmatkat, lapsen hoito, terveydelliset ongelmat ja koulun aikataulut. Eurooppalaisia nuoria koskevassa tutkimuksessa oli todettu, että työn tekeminen nuorena ennusti tulevaisuudessa velkaa ja vähemmän säästöjä. Tutkimuksessa arveltiin tämän voivan johtua siitä, että ne eurooppalaiset nuoret, jotka kävivät töissä hyvin nuorena, tulivat perheistä, joissa oli matlampi tulotaso. Kotitaloustöiden tekeminen rahan saamiseksi ja työnteko nuorena olivat yhteydessä siihen, että nuori ei suunnitellut säästävänsä seuraavana vuonna.

Intialaisia nuoria koskevassa tutkimuksessa, jossa tutkittiin nuorten aikuisten taloudellista lukutaitoa, todettiin, että nuoren omilla tuloilla oli vaikutusta hänen taloudelliseen lukutaitoonsa. Toisessa tutkimuksessa selvisi, että ne kenialaiset nuoret, jotka olivat saaneet taloudellista koulutusta tai ansaitsivat itse rahaa, omaksuivat paremman taloudellisen käyttäytymismallin. On syytä epäillä, että työn tekeminen nuorena johtuu kuitenkin vaihtoehdottomuudesta kehittyvissä maissa. Toimintamahdollisuuksien teorian näkökulmasta taloudellista vaurautta ei tulisi nähdä itsessään päämääränä, vaikka resurssit voivat auttaa ihmistä saavuttamaan tavoittelemiaan asioita (Sen 2009, 227, 253–254). On huomattava, että vaikka työnteko kehitysmaissa saattaa edistää nuoren taloudellisia taitoja, työn tekeminen nuorena voi olla fyysisesti, psyykkisesti ja sosiaalisesti haitallista ja siten tosiasiaassa hyvinvointia uhkaavaa.

Interventioiden tutkimus

Yhdessä tutkimuksessa selvitettiin taloudellisen riippuvuuden tai riippumattomuuden, inhimillisen pääoman ja paikallisen taloustilanteen sekä Yhdysvaltojen TANF-politiikan² välisiä yhteyksiä. Tutkimuksen tuloksissa todettiin, että afrikanamerikkalaiset ja latinalaisamerikkalaiset olivat valkoisia amerikkalaisia todennäköisemmin taloudellisesti riippuvaisia, tarvitsivat täydentäviä tulonsiirtoja ja tekivät palkkatöitä mutta jäivät silti köyhyyssrajan alapuolelle. Tutkimuksessa todettiin, että pelkkää tulonsiirtoa tehokkaampaa auttaa vähävaraisia, vähemmistöryhmiin kuuluvia nuoria olisi tarjota tukea työhön kulkemiseen ja lastenhoitoon sekä mahdollisuuksia päästä koulutukseen. Toinen Yhdysvalloissa toteutettu tutkimus koski USA:n kansallista SEED-projektia. Tutkimuksen keskeisinä tuloksina oli, että nuoret kokivat suorien talletusten tekemisen helpoksi, mutta heillä oli vaikeuksia saada tehtyä talletuksia työttömyysjaksojen aikana sekä pankin sijainnin tai pankin talletusprosessin vuoksi. Nuoret kokivat projektin henkilökunnan kannustavaksi, helposti saavutettavaksi ja avuliaksi, ja henkilökunnalla oli tarjota heille hyödyllistä tietoa.

Kaksi tutkimusta oli toteutettu Yhdysvalloissa sijaishuollosta itsenäistyneiden nuorten kanssa. Ensimmäisessä tutkimuksessa nuoret olivat osallistuneet Transition Resource Action Centerin luomaan, aikuiselämään valmentavaan palveluun (Preparation for Adult Living, PAL).³ Tutkimuksessa selvisi, että vanhemmat nuoret olivat menestyneet nuorempia paremmin koulutuksen osalta. Parempaa menestymistä koulutuksessa ennusti myös se, että nuori oli sijoitettu kodin ulkopuolelle yhdessä sisarustensa kanssa. Ne nuoret, jotka olivat tulleet sijoitetuiksi kodin ulkopuolelle fyysisen väkivallan vuoksi, menestyivät koulutuksessa muita heikommin. Työllisyyden osalta tutkimuksessa todettiin, että mitä vanhempana nuori oli vastaanottanut PAL-palvelua, sitä paremmin hän menestyi työllisyyden osalta. Se seikka, että nuoren kodin ulkopuolelle sijoittamisen syynä oli ollut huoltajan kuolema, ennusti parempaa menestymistä työelämässä. Parempaa työelämässä menestymistä ennusti niin ikään se, että nuori oli sijoitettu lääkkeiden käyttöön liittyvän laiminlyönnin vuoksi. Yhden tekijän havaittiin vaikuttavan työllisyydessä menestymiseen negatiivisesti: mitä useammin nuoren sijaishuoltopaikka oli vaihtunut, sitä heikommin hän menestyi työelämässä.

Sijaishuoltopaikkojen vaihtuminen ennusti myös heikompaa taloudellista lukutaitoa. Heikomman tuloksen taloudellisen lukutaidon osalta saivat myös ne nuoret, joiden kodin ulkopuolelle sijoittamisen syynä oli se, että vanhemmat eivät olleet kyenneet ottamaan vanhemman vastuuta lapsesta. Nuoret, joiden sijoittamisen syynä oli lääkkeiden käyttöön liittyvä laiminlyönti, menestyivät muita paremmin taloudellisen lukutaidon osalta. Neljäntenä tutkimuksessa selvitettiin asumisen osa-alueella menestymistä. Tutkimuksessa selvisi, että mitä vanhempi nuori oli vastaanottaessaan PAL-palvelua, sitä paremmin hän menestyi asumisessa. Toiseksi nuoret, jotka oli sijoitettu kodin ulkopuolelle seksuaalisen hyväksikäytön tai hyväksikäytön riskin vuoksi, menestyivät asumisen osa-alueella paremmin. Heikompaa menestymistä asumisen osalta ennusti jälleen sijaishuoltopaikkojen

2 USA:n TANF-politiikka tarkoittaa Temporary Assistance for Needy Families -kokeilua, joka aloitettiin vuonna 1997. Ohjelmassa tarjottiin rahallista tukea heikossa asemassa oleville perheille. Ohjelman tarkoituksena oli tukea perheitä pääsemään irti avustuksesta pääasiassa työn avulla. TANF-politiikan käyttäjämäärä väheni kokeilun myötä.

3 PAL-palvelun tarkoituksena on kehittää nuorten itsenäisen elämän taitoja jo ennen siirtymistä itsenäiseen elämään ja vielä siirtymävaiheen jälkeen. Palveluun kuuluvat itsenäisen elämän taitojen arviointi ja harjoittelu, tukipalvelut sekä taloudelliset etuudet ja tuet.

vaihtuminen: mitä useammin sijaishuoltoipaikka oli vaihtunut, sitä heikommin nuori menestyi asumisen osa-alueella.

Tutkimuksessa selvitettiin, mitkä tekijät PAL-palvelussa olivat vaikuttaneet nuoren menestymiseen itsenäisen elämän osa-alueilla. Mitä enemmän palvelussa käytettiin aikaa tulevaisuuden suunnitteluun, sitä paremmin nuori menestyi koulutuksessa. Heikompa menestymistä koulutuksessa ennusti se, jos palvelun aikana käytettiin paljon aikaa luokkahuoneessa tapahtuvaan opetukseen. Mitä enemmän valmentaja käytti aikaa nuoren kanssa keskusteluun, talouden hallintaan ja kuljetukseen liittyvien asioiden käsittelemiseen sekä mitä enemmän nuori oli ollut yhteydessä mentorin kanssa palvelun aikana, sitä paremmin nuoren ennustettiin menestyvän työllisyydessä. Mitä enemmän nuori oli vastaanottanut mentorointia, sitä todennäköisemmin hän menestyi myös taloudellisen lukutaidon osalta. Asumisen osalta parempaa menestymistä edisti se, jos valmentaja käytti palvelun aikana paljon aikaa terveyttä ja turvallisuutta koskevien asioiden käsittelemiseen. Toisessa tutkimuksessa ne seksuaalivähemmistöön kuuluvat nuoret, jotka olivat vastaanottaneet itsenäistä elämää tukevia palveluita, olivat saaneet työkokemusta 10 prosenttia todennäköisemmin. Palvelujen vastaanottaminen edisti myös nuorten taloudellista vakautta, joskaan tämä tulos ei ollut tilastollisesti merkittävä.

Tutkimuksen aineistoon valituista neljästä tutkimuksesta, jotka käsittelivät kehitysmaissa asuville nuorille kohdennettuja interventioita, kohdistuivat kaikki nuoren koko perheeseen. Kolme tutkimusta käsitteli afrikkalaista Suubi-Maka-projektia⁴, jossa olivat mukana myös nuorten ensisijaiset huoltajat. Projektin aikana nuorten kyky, luottamus ja asenne säästämistä kohtaan kohosivat. Yksi tutkimus koski Hongkongissa toteutettua lasten kehitysrahaston (Child Development Fund, CDF) projektia⁵. Tutkimuksessa selvisi, että niiden vanhempien määrä, jotka tekivät talletuksen nuoren tilille joka kuukausi, kohosi projektin alusta toiseen vuoteen mennessä 30,54 prosentista 40,32 prosenttiin. Niiden nuorten määrä, jotka tekivät joka kuukausi talletuksia tililleen, kohosi kahden vuoden aikana 69,32 prosentista 76,34 prosenttiin. Mitä enemmän vanhemmat kommunikoivat taloudellisiin kysymyksiin liittyvistä asioista lastensa kanssa, sitä säännöllisemmin nuori kykeni tekemään talletukset tililleen. Säästötavoitteen saavuttamisen jälkeen niiden vanhempien määrä, jotka säästivät lapselleen kuukausittain edelleen, kohosi viidellä prosentilla alkuperäisestä. Tutkimus auttoi nuoria saavuttamaan säästötavoitteensa ja suuntautumaan tulevaisuuden suunnitteluun sekä vanhempia ymmärtämään nuorten tulevaisuuden tavoitteita.

Keskustelua ja johtopäätökset

Tässä luvussa on ensin tarkasteltu sitä, millaista sosiaalitieteellistä tutkimusta on tehty nuorten taloutta koskevien tavoitteiden määrittelystä eli nuorten arvostamista asioista. Tutkimusten kautta on saatu tietoa siitä, millaiset tekijät vaikuttavat siihen, että nuori kykenee määrittelemään arvostamiaan asioita, sekä siitä, miten tutkimusten perusteella

4 Suubi-Maka-projektissa tutkimusjoukko jaettiin kahteen ryhmään, joista interventoryhmä oli mukana projektissa ja kontrolliryhmä ei ollut. Nuoret, jotka olivat mukana interventiossa, vastaanottivat projektin aikana tavallisten orpojen palvelujen lisäksi koko perheelle suunnattua palvelua, johon kuului budjetointia, säästämiseen ja urasuunnitteluun liittyvien kysymysten käsittelyä sekä mentorointia. Lapselle avattiin projektin ajaksi säästötili, johon perhe teki talletuksia kuukausittain.

5 CDF-projektin tarkoituksena oli avata nuorelle säästötili joko pankkiin tai sosiaalitoimistoon. Projekti kesti kolme vuotta, ja koko kolmen vuoden ajan nuorille ja heidän perheilleen tarjottiin koulutusta, yhteistyötä sekä opastusta taloudellisissa kysymyksissä.

sosiaalityössä on onnistuttu edistämään nuorten mahdollisuuksia määritellä arvostamia asioita. Kaiken kaikkiaan tutkimuksissa oli vain harvoin selvitetty sitä, mitä nuoret tosiasiassa varallisuuden ja tulojen avulla tavoittelevat. Tämä näyttäytyi tutkimuksissa kokonaisvaltaisesti suurimpana tutkimustiedon aukkona. Niissä tutkimuksissa, joissa nuoren tavoitteita oli selvitetty, ilmeni, että nuorten tärkeimpinä tavoitteina olivat itsenäinen elämä ja koulutus.

Tulosten perusteella nousi esille nuorten taloudellisten toimintamahdollisuuksien eriytyinen suhde vanhemmuuteen. Tutkimusten perusteella voidaan todeta, että vanhempien tulotasolla tai koulutuksella ei voida tyhjentävästi selittää nuorten taloudellisten toimintamahdollisuuksien ja vanhemmuuden välistä yhteyttä, vaan yhteys näyttäytyy tutkimuksessa erityisesti vanhemman kasvatustavan kautta. Neljässä eri tutkimuksessa oli todettu, että vanhempien kannustuksella, opetuksella ja osallistamisella perheen taloudelliseen päätöksentekoon oli positiivisia vaikutuksia nuorten taloudellisiin toimintamahdollisuuksiin, kuten kykyyn säästää, tulevaisuuden suunnitteluun, taloudelliseen käyttäytymiseen ja talouden hallintaan. Positiivinen yhteys on havaittu laajasti kaikissa tuloluokissa eri puolilla maailmaa: USA:ssa, Euroopassa, Afrikassa ja Aasiassa. Tutkimusten perusteella voidaan todeta, että vanhempien vaikutus ulottuu paitsi keinojen tarjoamiseen nuoren tavoittelemien asioiden saavuttamiseksi myös nuoren mahdollisuuden määritellä niitä asioita, joita hän haluaa tavoitella. Tämän vuoksi sosiaalityön kannalta on aiheellista pohtia, miten vanhemmuutta voidaan vahvistaa nuoren taloudellisten toimintamahdollisuuksien tukemiseksi.

Katsauksessa on analysoitu sitä, millaista tutkimusta nuorten taloudellisten toimintamahdollisuuksien vaihtelusta on tehty sekä millaisten tekijöiden on tutkimusten perusteella havaittu selittävän taloudellisten toimintamahdollisuuksien vaihtelua ja estävän taloudellisia toimintamahdollisuuksia. Katsauksessa on saatu tietoa myös siitä, millaiseen tarkoitukseen sosiaalityön interventioita on taloudellisten toimintamahdollisuuksien estymisen perusteella kohdistettu. Toimintamahdollisuuksien teorian lähtökohtana on ymmärrys siitä, että ihmiset ovat erilaisia keskenään. Nuorten toimintamahdollisuudet vaihtelevat näiden eroavaisuuksien perusteella. Koska sosiaalityön kiinnostus kohdistuu erityisesti haavoittuvassa asemassa oleviin ihmisiin, on keskeistä havaita, millaiset tekijät korreloivat sen seikan kanssa, että nuoren taloudelliset toimintamahdollisuudet ovat estyneet.

Taloudelliset toimintamahdollisuudet ovat vaarassa heikentyä erityisesti vähemmistöryhmiin kuuluvilla nuorilla. Nuoren ominaispiirteiden ja taloudellisten toimintamahdollisuuksien välistä korrelaatiota ei voida tyhjentävästi selittää nuorten sisäisillä kyvyillä tai taidoilla, kuten taloudellisella tietämyksellä, lukutaidolla tai käyttäytymisellä. Syrjintä nousee siten yhdeksi keskeiseksi taloudellisia toimintamahdollisuuksia estäväksi tekijäksi. Toiseksi keskeiseksi taloudellisia toimintamahdollisuuksia estäväksi tekijäksi nousi taloudellisten palvelujen saavuttamattomuus. Näyttäisi siltä, että kaikki nuoret eivät saa riittävästi tukea päästäkseen osallisiksi taloudellisiin palveluihin. On aiheellista pohtia, millaisia keinoja sosiaalityössä voitaisiin kehittää edelleen esteettömyyden ja saavutettavuuden edistämiseksi. Erityistä tukea tarvitsevilla nuorilla on kohonnut riski joutua taloudellisesti hyväksikäytetyksi. Taloudellinen hyväksikäyttö on yksi väkivallan muoto. Selkeitä havaintoja hyväksikäytön tapahtumisesta ei raportoitu, vaan siihen liittyi jonkinlaista epäilyä tai pelkoa sen tapahtumisesta. Taloudellista hyväksikäyttöä ei ole juurikaan tutkittu nuorten keskuudessa, joten tähän aiheeseen olisi tarpeellista keskittyä jatkotutkimuksessa. On oleellista pohtia, miten lähisuhteissa tapahtuvaa taloudellista hyväksikäyttöä onnistutaan havaitsemaan ja ehkäisemään sosiaalityössä.

Interventioita tarkastelemalla voidaan todeta, että pelkillä tulonsiirroilla ei voida ratkaista taloudellisen eriarvoisuuden ongelmia kaikkein heikoimmassa asemassa olevien nuorten keskuudessa. Nuoret tarvitsevat tulonsiirtojen lisäksi apua monien käytännön ongelmien ratkaisemiseen, jotta osallistuminen esimerkiksi työelämään olisi mahdollista. Yksi merkittävimmistä sosiaalityön keinoista taloudellisten toimintamahdollisuuksien edistämiseksi on vuorovaikutusperusteinen työskentely nuoren kanssa, sekä koko perheelle suunnattu työskentely. Lastensuojelun sijaishuollon asiakkaina olleiden nuorten taloudellisia toimintamahdollisuuksia edistää riittävän varhainen puuttuminen, oikean sijaishuoltopaikan löytäminen mahdollisimman varhain sekä sisarussuhteiden huomioiminen sijoituksessa. Näiden keinojen avulla onnistuttiin lisäämään nuoren hyvinvointia myös muilla elämän osa-alueilla sekä luomaan nuorelle luottamusta tulevaisuuteen.

Kirjallisuus

- Alkire, S. 2005. Why the capability approach? *Journal of human development* 6 (1), 115–133.
- Attree, P. 2006. The social costs of child poverty: a systematic review of the qualitative evidence. *Children and society* 20 (1), 54–66.
- Center for Financial Inclusion. 2013. What is "financial capability"? [Viitattu 30.1.2019]. Saatavana: <https://www.centerforfinancialinclusion.org/what-is-financial-capability>
- Fink, A. 2005. *Conducting research literature reviews: from the internet to paper*. Thousand Oaks: SAGE.
- International Federation of Social Workers. 2019. The global agenda. [Viitattu 29.1.2019]. Saatavana: <https://www.ifsw.org/social-work-action/the-global-agenda/>
- Johnson, E. & Sherraden, M. 2007. From financial literacy to financial capability among youth. *Journal of sociology & social welfare* 34 (3), 118–146.
- Korkiamäki, R. 2015. Lasten ja nuorten arkisen toimijuuden tukeminen. Teoksessa: J. Häkli, K. Kallio & R. Korkiamäki (toim.) *Myönteinen tunnistaminen*. Nuorisotutkimusseura 90, Helsinki, 131–164.
- Nussbaum, M. 2011. *Creating capabilities: the human development approach*. Cambridge: Harvard university press.
- Raitanen, M. 2008. Aikuistuminen. Teoksessa: A. Sankari & J. Jyrkämä (toim.) *Lapsuudesta vanhuuteen: iän sosiologia*. Tampere: Vastapaino, 187–224.
- Sen, A. 1995. *Inequality reexamined*. Cambridge: Harvard university press.
- Sen, A. 2009. *The idea of justice*. Cambridge, Mass: Belknap press of Harvard university press.

Katsauksen aineisto

- Chan, C., Lai, M. K., Ng, E. & Lau, W. 2013. A review of features and outcomes of the Hong Kong child development fund. *China journal of social work* 6 (2), 127–148.
- Cheak-Zamora, N., Teti, M., Peters, C. & Maurer-Batjer, A. 2017. Financial capabilities among youth with autism spectrum disorder. *Journal of child and family studies* 26 (5), 1310–1317.
- Cheng, T., Lo, C. & Weber, J. 2017. Racial disparities in welfare dependence and financial independence: links to human capital, local economy, and state temporary assistance for needy families policies. *Journal of social service research* 43 (1), 69–84.

- Chowa, G. & Despard, M. 2014. The influence of parental financial socialization on youth's financial behavior: evidence from Ghana. *Journal of family and economic issues* 35 (3), 376–389.
- Curley, J., Ssewamala, F., Nabunya, P., Ilic, V. & Keun, H. 2016. Child development accounts (CDAs): an asset-building strategy to empower girls in Uganda. *International social work* 59 (1), 18–31.
- Deng, S. & Meng, Y. 2013. Financial access and economic participation of youth with disabilities in China: an exploratory study. *China journal of social work* 6 (2), 177–189.
- Jennings, L., Ssewamala, F. & Nabunya, P. 2016. Effect of savings-led economic empowerment on HIV preventive practices among orphaned adolescents in rural Uganda: results from the Suubi-Maka randomized experiment. *AIDS care* 28 (3), 273–282.
- Kagotho, N., Nabunya, P., Ssewamala, F., Mwangi, E. & Njetnga, G. 2017. The role of family financial socialization and financial management skills on youth saving behavior. *Journal of adolescence* 59, 134–138.
- Kiliyanni, A. & Sivraman, S. 2018. A predictive model for financial literacy among the educated youth in Kerala, India. *Journal of social service research* 44 (4), 537–547.
- Peters, C., Sherraden, M. & Kuchinski, A. 2016. From foster care to adulthood: the role of income. *Journal of public child welfare* 10 (1), 39–58.
- Poirier, J., Wilkie, S., Sepulveda, K. & Uruchima, T. 2018. Jim Casey youth opportunities initiative: experiences and outcomes of youth who are LGBTQ. *Child welfare* 96 (1), 1–26.
- Savla, J. & Jorgensen, B. 2010. Financial literacy of young adults: the importance of parental socialization. *Family relations* 59 (4), 465–478.
- Scalon, E., Buford, A. & Dawn, K. 2009. Matched saving accounts: a study of youths' perceptions of program and account design. *Children and youth services review* 31 (6), 680–687.
- Scannapieco, M., Smith, M. & Blakeney-Strong, A. 2016. Transition from foster care to independent living: ecological predictors associated with outcomes. *Child and adolescent social work journal* 33 (4), 293–302.
- Shipiegel, S. & Simmel, C. 2016. Functional outcomes among sexual minority youth emancipating from the child welfare system. *Children and youth services review* 61, 101–108.
- Sinha, G., Tan, K. & Zhan, M. 2018. Patterns of financial attributes and behaviors of emerging adults in the United States. *Children and youth services review* 93, 176–185.
- Sohn, S.-H., Joo, S.-H., Grable, J., Lee, S. & Kim, M. 2012. Adolescents' financial literacy: the role of financial socialization agents, financial experiences, and money attitudes in shaping financial literacy among South Korean youth. *Journal of adolescence* 35 (4), 969–980.
- Ssewamala, F., Karimli, L., Han, C.-K. & Ismayilova, L. 2010. Social capital, savings, and educational performance of orphaned adolescents in Sub-Saharan Africa. *Children and youth services review* 32 (12), 1704–1710.
- Trejos-Castillo, E., Davis, G. & Hipps, T. 2015. Economic well-being and independent living in foster youth: paving the road to effective transitioning out of care. *Child welfare* 94 (1), 53–71.
- Webley, P. & Nyhus, E. 2013. Economic socialization, saving and assets in European young adults. *Economics of education review* 33, 19–30.
- Zhan, M. & Xiang, X. 2018. Education loans and asset building among black and hispanic young adults. *Children and youth services review* 91, 121–127.

KOHTI KESTÄVÄÄ TALOUTTA – EKOSOSIAALINEN NÄKÖKULMA TALOUSSOSIAALITYÖHÖN

Aila-Leena Matthies

Johdanto

Jos ilmastonmuutosta halutaan jarruttaa, suomalaisten on vähennettävä radikaalisti asunon, liikkumisen ja kulutuksen aiheuttamaa ympäristökuormaa (Sitra 2019). Elävätkö köyhät ehkä ympäristöystävällisemmin kuin paljon kuluttavat hyväosaiset? Kestävän kehityksen yhteys taloussosiaalityöhön ei ole näin yksinkertainen. Köyhyys pakottaa myös epäekologisiin ratkaisuihin.

Tässä luvussa pohdin, miten taloussosiaalityö aivan erityisesti kytkee *ekososiaalista lähestymistapaa* eli ympäristökysymysten näkökulmaa sosiaalityöhön. Sosiaalityön ekososiaalinen ajattelutapa tarkastelee ihmistä kokonaisvaltaisesti elinympäristössään ja osana sitä. Siinä ympäristöongelmat nähdään myös sosiaalisina ongelmina, kuten eriarvoisuuden lisääntymisenä. (Matthies, Närhi & Ward 2001; Närhi 2004; Matthies & Närhi 2017.) Suomi on sitoutunut yhdessä Yhdistyneiden kansakuntien muiden jäsenmaiden kanssa toimintaohjelmaan köyhyyspoistamiseksi ja luonnonympäristön varjeluksi jälkipolville (Kestävän kehityksen toimikunta 2019). On todennäköistä, että näitä tavoitteita ei voida saavuttaa muuttamatta vallitsevaa taloudellista ajattelumallia olennaisesti. Sosiaalityö on puolestaan sitoutunut kansainvälisten järjestöjensä kautta toimimaan sosiaalisen ja taloudellisen oikeudenmukaisuuden sekä ympäristön kestävyyspuolesta (International Association of Schools of Social Work, International Federation of Social Workers & International Council of Social Welfare 2012). Nämäkin edellyttävät talouden irtaantumista talouskasvusta, joka perustuu luonnonvarojen kestäättömään käyttöön. Taloussosiaalityön tehtäväkenttänä on heikoimmassa asemassa olevien ihmisten toimeentulo ja toimintamahdollisuudet. Siten taloussosiaalityö on keskellä kysymystä ekologisesta kestävästä taloudenpidosta yhteiskunnassa.

Tarkastelen aluksi *ympäristöoikeudenmukaisuutta* taloussosiaalityön kysymyksenä. Ympäristöoikeudenmukaisuus tarkoittaa tavoitetta, että ympäristöön liittyvät hyödyt ja haitat jakautuvat eri väestöryhmille oikeudenmukaisesti (Kortetmäki 2016). Toisin sanoen myös sosiaalityön asiakkailta on oltava oikeus ja mahdollisuus ekologisempaan elämäntapaan. Vastaavasti paremmassa asemassa olevien on vähennettävä kulutustaan ja muutettava elämäntapojaan, sillä he myös kuormittavat ympäristöä globaalisti kaikkein eniten. Näenkin ympäristöoikeudenmukaisuuden tärkeänä taloussosiaalityön rakenteellisenä haasteena. Toiseksi jäsenän sellaisia talouden muotoja, jotka ovat palkkatyön ja ra-

hatalouden ulkopuolella. Lopuksi palaan pohtimaan, voivatko ne vähentää eriarvoisuutta ja säästää ympäristöä.

Ympäristöoikeudenmukaisuus ja taloussosiaalityö

Chicagolainen sosiaalityön apulaisprofessori Amy Krings (ks. Krings & Schusler 2019) puhui ympäristöoikeudenmukaisuudesta sosiaalityön tutkimuksen päivillä Rovaniemellä keväällä 2019. Hän totesi, että ekologisuu den vaatimus myötäilee länsimaissa useammin hyvinvoivan ja koulutetun keskiluokan kuin köyhien ihmisten ajattelua. Ympäristöä varjelemaan pyrkivä politiikka voi jopa vahvistaa yhteiskunnallista eriarvoisuutta, ellei siihen kytketä mukaan ympäristöoikeudenmukaisuutta. Ympäristöoikeudenmukaisuus korostaa myös, että erityisesti heikoimmassa asemassa olevilla pitää olla oikeus osallistua päätöksentekoon heidän elinympäristöään koskevissa asioissa. Suomessakin on vaadittu, että ympäristöoikeudenmukaisuus on kytkettävä mukaan kaikkeen politiikkaan, joka liittyy ekologisempaan elämäntapaan, maankäyttöön tai tuotantoon (Pelkonen 2013).

Ympäristöoikeudenmukaisuus on sosiaalityölle kiperä ja monisyinen eettinen kysymys. Se kuitenkin sellaisenaan velvoittaa ja oikeuttaa sosiaalityötä osallistumaan ympäristökeskusteluun. Onhan sosiaalityölle annettu vastuu varmistaa heikoimmassa asemassa olevien oikeuksien toteutumista ja hyvinvointia. Krings on soveltanut ympäristöoikeudenmukaisuutta mm. maankäytön ja kaupunkiympäristön tapausesimerkkeihin. Niissä on huomattu, että rajoittamalla autoliikennettä sekä lisäämällä viheralueita ja pyöräteitä saatetaan aiheuttaa asuntojen hintojen nousua, sillä lisääntynyt viihtyvyys vetää parempiosaisia muuttamaan alueelle. Silloin köyhemmät asukkaat ovat joutuneet muuttamaan toisille asuinalueille (Krings & Schusler 2019).

Myös Suomessa asuinalueiden laadullinen eriytyminen heijastaa nopeasti kasvavaa eriarvoistumista. Asumisen hinnanmuodostuksen heittelyt murtavat taloudellista pohjaa perheiden pärjäämiseltä. Kohtuuhintaiset vuokratilat sijoittuvat ekologisesti epäedullisemmille alueille, kuten moottoriteiden varsille tai teollisuuden ja kauppakeskusten liepeille. Pääsy luontoon ja ulkoilureiteille on kuitenkin kaikenikäisillä ihmisillä Suomessa yksi keskeisin asumisviihtyvyyden tekijä. Siten taloussosiaalityössä kohdattavat asumisen kysymykset ovat olennaisesti myös ympäristöoikeudenmukaisuuden kysymyksiä.

Sosiaalityön tulisi voida puuttua räikeisiin asuntopoliittisiin eriarvoisuuksiin. Maan sisäinen muuttoliike tuo oman eriarvoistavan lisänsä asumisen kysymyksiin. Perheet joutuvat ottamaan isoja taloudellisia riskejä, kun asuntojen hinnat laskevat ruuhka-Suomen ulkopuolella mutta työn vuoksi on muutettava kasvukeskuksiin. Mitä tiukempi tilanne on asuntomarkkinoilla, sitä vähemmän muuttaja voi esittää vaatimuksia asumisen ja ympäristön ekologiselle laadulle, mikä lisää eriarvoisuutta. Myös rakentamisen huono laatu ja sisäilmaongelmat ovat ympäristötekijöitä, jota kriisiyttävät kotitalouksia paitsi terveydellisesti myös taloudellisesti (Mäki & Ryyänen 2016).

Suomalaisen yhteiskunnan sosioekonominen ja poliittinen jakautuminen heijastaa ympäristöoikeudenmukaisuuden ja toimeentulon ristiriitoja. Ympäristölle haitallista tuotantoa investoidaan yleensä hanakammin sinne, missä ihmisillä on vähiten vaihtoehtoja toimeentulolle (Ranta-Tyrkkö 2018). Siksi esimerkiksi kaivostoiminnan sijoittuminen paikkakunnalle voi olla taloussosiaalityön kannalta arveluttavaa. Toimeentuloa kaivoksesta riittää yleensä vain muutamaksi vuosikymmeneksi, mutta ympäristö- ja terveyshaitat voivat haitata paikkakuntien elinkelpoisuutta yli sukupolvien. Tuotannon taloudelliset voitot eivät jää paikalliseen talouteen, eikä ihmisillä ole mahdollisuutta osallistua ympäristöään koskevaan päätöksentekoon (Ranta-Tyrkkö 2018). Ympäristöoikeudenmu-

kaisuus ei siis toteudu, eikä myöskään toimeentuloon synny kestävää ratkaisua. Ympäristöoikeudenmukaisuus voikin olla taloussosiaalityölle ja myös rakenteelliselle sosiaalityölle tärkeä arviointiväline. Sen avulla voi tunnistaa, miten toimeentulon hyödyt ja haitat jakaantuvat pitkällä aikavälillä. Sosiaalityö voi olla tärkeä toimija myös ympäristökonflikteissa paikallisyhteisöissä, jos se pystyy katsomaan tilanteita yksilön ja yhteisön ruohonjuuritasolta sekä näkemään niiden laajemmat ekososiaaliset ja taloudelliset yhteydet ja oikeudenmukaisuuden. Taloussosiaalityöllä halutaan varmistaa ihmisten taloudellista toimintakykyä ja toimeentuloa, mutta sitä ei pitäisi tehdä mihin ekologiseen hintaan hyvänsä.

Ekologiset valinnat ja taloussosiaalityö

Ympäristöoikeudenmukaisuus nousee esiin myös mahdollisuuksissa ekologisiin valintoihin. Niistä on tullut tärkeä valistuneen kansalaisen normi ja markkinoinnin väline. Pienellä lisähinnalla kuluttaja voi helpottaa ilmastoahdistustaan sekä hankkia laadukkaampia ja ekologisempia tuotteita ja palveluja. Yksilön ekologiset ratkaisut väistyvät taka-alalle, jos raha riittää hädin tuskin perustarpeisiin ja huoli varojen riittämättömyydestä rajoittaa taloudellista toimintakykyä. Vaikka haluaisikin esimerkiksi ostaa perheelleen terveellistä luomuruokaa tai asua luonnonläheisesti, eivät taloudelliset eivätkä muutkaan voimavarat välttämättä riitä siihen.

Taloudellinen toimintakykyisyys merkitsee sitä, että on valinnan mahdollisuuksia (Viitasalo 2018). Siksi ekologisten kuluttajavalintojen ja pakotetun niukkuuden näkökulmaa ei voi rinnastaa. Silti monet pienituloiset ihmiset ovat kehittäneet selviytymiskeinoja, jotka perustuvat vähäiseen kulutukseen ja omatoimisuuteen. Yksilö voi valita punaisen hintalapun elintarvikkeen siksi, että raha ei riitä muuhun, tai siksi, että haluaa vapaaehtoisesti vähentää ruuan heittämistä hukkaan. Taloudellinen pakko säästämiseen ja valittu ympäristötietoisuus voivat tuoda yhteen ihmisiä hyvin eri taustoista. Kohtaaminen tapahtuu sellaisten megatrendien äärellä kuin Facebookin kierrätyssivut, kirpputoritalous, tuunaus, käsityöt tai ruuan kasvattaminen ja valmistaminen. Ne voivat olla myös voimaannuttavia luovuuden, oivallusten ja yhteisöllisyyden lähteitä. Maapallon kannalta lieinee yhdentekevää, kummasta syystä yksilö toimii ekologisesti; pääasia on, että resursseja jää jälkipolville. Ympäristöoikeudenmukaisuuden näkökulmasta on kuitenkin epäeettistä romantisoida köyhyydestä nousevaa kekseliäisyyttä ja luovaa kituuttamista ihmisen elämäntilanteina. Ei voi edellyttää niukkaa ekologista elämäntapaa toisilta, jos ei itse ole valmis vastaavaan. Useimmiten köyhyys ohjaa hankkimaan halvempia ja heikompileattuisia tuotteita ja palveluja. Silloin päädytään ostamaan pieniä pakkauksia, jotka lisäävät pakkausjätettä ja tulevat lopulta kalliimmaksi.

Taloussosiaalityön rakenteellisena tehtävänä on varmistaa, että kaikilla halukkailla on tasavertaiset mahdollisuudet ekologisesti kestävään taloudelliseen toimintakykyyn ja sitä kautta kokonaisvaltaiseen hyvinvointiin. Taloussosiaalityötä voikin kehittää myös rakenteellisena sosiaalityönä paikallisyhteisöissä. Sosiaalityön ja settlementityön amerikkalainen pioneeri Jane Addams toimi aikoinaan siten, että taloussosiaalityö oli mukana järjestämässä terveellisen ja ekologisemman ruuan hankintaa edullisemmin suoraan tuottajilta niin, että se oli myös taloudellisesti heikommassa asemassa olevien saatavilla. Asuntopolitiikassa on pidettävä huolta ympäristöoikeudenmukaisuudesta ja osallisuudesta. Elinympäristön tulisi mahdollistaa muutakin kuin työssäkäyntiä, kulutusta ja nukkumista. Kirpputoreille tarvitaan hyvät joukkoliikenteen liikenneyhteydet. Kierrätykseen ja tuunaukseen tarvitaan yhteisiä välineitä, tiloja ja tiedonvälitystä. Ruuan omatoimiseen

kasvattamiseen tarvitaan maata, työkaluja, osaamista ja neuvontaa tai hankintaosuuskuntia ja verkostoitumista tuottajien kanssa. Leipäjonojen ja EU-ruokakassien vaihtoehtona tarvitaan mahdollisuuksia yhteiseen kokkaamiseen ja kohtaamisiin. Näissä tehtävissä ihmisten monenlaiset toimintakyvyt voivat päästä oikeuksiinsa. Kaikkeen tähän tarvitaan myös aikaa, joka jakautuu tällä hetkellä yhteiskunnassa hyvin eriarvoisesti.

Taloussosiaalityön on vaikea ohjata asiakkaita elämäntapojen muuttamiseen ekologisemmiksi, jos parempiosaiset samaan aikaan vain lisäävät ympäristön tuhoamista. Toisaalta ekologisuus voi yhdistää yli luokkarajojen. Moni työelämässä uupuva haaveilee leppoisammasta ja ekologisemmasta elämästä. Tästä tullaankin kysymykseen taloudesta ja taloudenpidosta sekä myös toimeentuloturvasta.

Ekologista elämäntapaa voi verrata taloussosiaalityön termein metatason taloudellisuuteen, kokonaisvaltaiseen talouden hoitamiseen, ”huushollaukseen” sanan alkuperäisen tarkoituksen mukaan. Jos vältetään uusien tarpeettomien tuotteiden hankintaa ja hiilijalanjälki on olematon, ollaan lähempänä ekologisten ”varojen mukaan” elämistä. Vastaavasti talouskasvun ja kulutuksen jatkuvassa lisäämisessä on kyse holtittomasta yhteiskunnallisesta ”vipinottamisesta ja ylivelkaantumisesta”. Ekologinen velkataakka jää tuleville sukupolville, ja heillä tuskin on mahdollisuutta neuvotella ”velkajärjestelyjä” luonnon kanssa.

Ekososiaalista taloutta palkkatyön ja markkinatalouden reunoilla

YK:n sosiaalisen kestävyuden tutkimusjärjestö UNRISD (2016) on vaatinut ekososiaalista muutosta tavassa ymmärtää talouden asema, jotta käänös kestäväan kehitykseen on mahdollista. Vallitseva markkinaliberaali ajattelu kyllä näkee ihmisten ja luonnonvarojen arvon mutta ainoastaan välineenä talouskasvulle. Ekososiaalinen lähestymistapa sen sijaan pitää sosiaalista oikeudenmukaisuutta ja ympäristön varjelemista itsearvoisina päämäärinä. Talouden tehtävä on palvella niitä (ks. myös Raworth 2017).

Hyvinvointivaltiollinen järjestelmämme on kehittynyt kytkettynä palkkatyön ja markkinatalouden kokonaisuuteen. Siinä sosiaalityön tehtävänä on ollut varmistaa työssäkäyntiä ja motivaatiota palkkatyöhön. Sitä kautta yksilö pääsee osallistumaan kulutusmarkkinoille ja vastaavasti kansantalous saa edellytyksiä rahoittaa esimerkiksi sosiaalityötä. Onhan ajateltu, että yhdessä tuotettua varallisuutta jaetaan kaikille tarpeen mukaan sosiaaliturvana ja julkisina palveluina. Kuitenkin jo muutaman vuosikymmenen ajan on ollut nähtävissä, että huolimatta talouskasvusta sen voittoja ei olekaan enää saatu hyvinvointivaltion jaettavaksi. Varallisuuden keskittyminen yhä harvempien käsiin on nopeutunut hurjalla tahdilla. Tällä hetkellä arvioidaan, että kaikkein rikkain prosentti maailman väestöstä omistaa jo lähes puolet kaikesta varallisuudesta (Inequality 2019). Samaan aikaan äärimmäisessä köyhyudessa elävien osuus on lisääntynyt eikä palkkatyö tarjoa enää varmuutta riittävästä toimeentulosta.

Suomessa taloudellinen eriarvoistuminen on ollut vähäistä, mutta se on lähtenyt noin 10 vuotta sitten Euroopan nopeimpaan kasvuun. Varsinkin pätkätyöt, vuokratyöt ja epäsäännölliset työt murtavat nuorten luottamusta työhön perustuvaan tulevaisuuteen. Koulutukseen ei takaa vakituista työsuhdetta. Silloin ei ole enää oikein uskottavaa, että kasvun ja kulutuksen lisääminen koituu kaikkien hyväksi. Monen mielestä talouden piittaamattomuus ympäristön rajoista on uhkaavaa. Jotkut nuoret kieltäytyvät tästä syystä jopa osallistumasta palkkatyöhön. He etsivät toisenlaisia toimeentulon ja selviytymisen muotoja. Mitä taloussosiaalityö voi tarjota heille – millaisiin vaihtoehtoihin taloudellisen toimeliaisuuden malleihin taloussosiaalityö voi olla kannustamassa?

Eri puolilla maailmaa on jo jonkin aikaa käsitteellistetty talouden käytäntöjä, jotka ovat etäämmällä markkinatalouden ja palkkatyön valtavirrasta (Hirvilammi ym. 2016). Gibson-Graham, Cameron ja Healy (2013) puhuvat ”talouden ottamisesta takaisin” ihmisten haltuun. Kyse ei ole mistään uudenlaisen talouden ohjelmasta, joka tehtäisiin jollakin poliittisella päätöksellä. Käytäntöjen tarkoitus ei välttämättä ole olla markkinatalouden ja työn korvaajana tai vaihtoehtona. Sen sijaan halutaan osoittaa, että rahatalouden ulkopuolella on monenlaista merkityksellistä elämää ja toimintaa. Rahatalous ja palkkatyö edustavat vain yhtä, melko rajallista talouskäsitystä. Ne ovat ainoastaan saaneet liian suuren itseisarvon ja peittäneet varjoonsa muut talouden muodot.

Esimerkiksi kiertotalouden, jakamistalouden, vaihtotalouden, yhteisötalouden, paikallistalouden tai hoivatalouden erilaiset ilmentymät (Gibson-Graham ym. 2013) voivat tulla lähelle myös toimeentulokysymysten kanssa kamppailevien ihmisten arkea. Varsinkin Pohjoismaissa on paljon yleishyödyllisiä, ilmaisia tai puoli-ilmaisia hyödykkeitä koulutuksesta, internetistä ja harrastustoiminnasta kirjastoihin, joita ilman eriarvoisuus olisi vielä syvempää. Tee-se-itse- eli do-it-yourself (DYI) -kulttuuri, käsityöt ja kaikenlainen omatoimisuus ovat nousussa kansainvälisesti myös internetin kautta jaettavien verkostojen, ideoiden ja ohjeiden kannattelemana. Suomessa marjastamisella, kalastamisella ja metsästämisellä sekä omatoimiviljelyllä ja säilömisellä on paikkansa monen talouden kohentajana ja hyvinvoinnin lähteenä. Ympäristötutkijat kehottivat äskettäin eräässä seminaarissa sosiaalityötä edistämään sitä, että työttömät voisivat kalastaa paikallisista vesistä. Tämä olisi vesien suojelulle erittäin tarpeellista. Samalla tulisi vähentää esimerkiksi lohen kasvatusta ja turskan valtamerikalastusta, jotka ovat käymässä ekologisesti kestävämmiksi.

Melkein kaikista Suomen kunnista löytyy aikuissosiaalityölle tuttu kolmannen sektorin työpaja, työkeskus tai nuorisoverstas. Ne tarjoavat kierrätykseen, uusiotuotantoon ja palveluihin perustuvaa työvalmennusta ja työpaikkoja hyvin tuloksin (Valtakunnallinen työpajayhdistys 2019). Monet niistä ovat jo vuosikymmenien ajan vastanneet työmarkkinatehtävien lisäksi paikkakunnan kierrätys- ja lajittelutoiminnasta sekä kehittäneet luovia tapoja ottaa käytettyä materiaalia uudelleen käyttöön. Työpajat ovat omanlaisiaan kiertotalouden menestystarinoita, jotka olemme Suomen Akatemian rahoittamassa ECOSOS-tutkimuksessa nimenneet ekososiaalisiksi innovaatioiksi (Stamm ym. 2017; Matthies ym. 2019).

Ihmissuhteet ja yhteisöt itsessään sisältävät monenlaisia rahatalouden ulkopuolisia asioita, joiden arvoa ei voida edes rahassa mitata. Eikä niitä voi myöskään korvata millään materiaalilla. Gibson-Graham ym. (2013) nostavat esiin yllättäviäkin asioita aina rakkaudesta, vanhemmuudesta, lapsen syntymisestä, imettamisestä ja ystävyydestä keskinäiseen huolenpitoon, naapuriapuun, lahjoihin, kyläilyyn, perimätietoon, auttamiseen ja luottamukseen unohtamatta koko yhteisöllisen kansalaistoiminnan ja spontaanin osallistumisen kenttää. Siihen kuuluvat talkootyö, hyväntekeväisyys, vertaistuki, yhdistystoiminta, musiikki, taide, kännykkäkuvaus, retkeily ja tapahtumat mutta myös osuuskunnat, joukkorahoitukset, paikallisvaluutat, aikapankit ja hyödykkeiden yhteisöllinen omistaminen.

Riippumatta ihmisen sosioekonomisesta asemasta nämä vaihtoehtoisen talouden muodot saattavat luoda perustaa ihmisen kokonaisvaltaiselle hyvinvoinnille jopa merkittävämmän kuin työ ja kulutus. Niiden kautta ihminen on olemassa ja toteuttaa itseään (Helne & Hirvilammi 2017). Useimmiten ne kuitenkin edellyttävät ainakin jonkinasteista taloudellista toimintakykyä, mahdollisuutta osallistua vastavuoroisuuteen ja pääsyä osalliseksi yhteisöistä. Niiden toteuttamisessa tarvitaan toista ihmistä ja kokemusta siitä, että luottamus ja yhteisvastuullisuus kannattavat. Sosiaalisia kolhuja kokeneen on vaikeampi heittäytyä yhteisöllisyyteen, eivätkä kyynisyys ja katkeruus auta asiaa. Siten yksinäi-

syys voi syventää köyhyyttä ja köyhyyden kokemusta enemmän kuin pelkkä rahapula. Taloussosiaalityön tehtävänä on mahdollistaa myös tätä puolta ihmisten taloudellisessa toimintakyvyssä. Tarvitaan myös vahvoja ja herkkätuntoisia välineitä yhteisöllisen työn, ryhmätyön, etsivän työn ja verkostoitumisen suuntaan.

Avoimia kysymyksiä ja johtopäätöksiä

Puhe vaihtoehtoisen talouden muodoista taloussosiaalityön yhteydessä voidaan helposti ymmärtää väärin. Ei kai ole ajatuksena, että työmarkkinoiden ulkopuolella oleville pitäisi riittää ekologinen, yhteisöllinen puuhastelu, jotta köyhyyttä voi sietää paremmin ja jotta hyväosaiset voivat jatkaa maapallon tuhoamista entiseen malliin? Jätetäänkö näillä toimintamalleilla eriarvoistavat taloudelliset rakenteet haastamatta? Onko siis oikein kannustaa sosiaalietuuksien varassa eläviä ihmisiä omatoimisiin ympäristötekoihin, kuten marjastamiseen tai parvekeviljelyyn, toimeentulon ja elämänlaadun kohentamiseksi?

Monet kuvatuista toisenlaisen talouden muodoista ovat paluuta jokaisen ihmisen perustarpeiden, kuten asumisen, ruuan, sosiaalisen kanssakäymisen ja virkistyksen, äärelle. Siten ne eivät koske vain heikommassa asemassa olevia ihmisiä. Jo nyt monet ihmiset vähentävät työaikaansa väliaikaisesti hoitaakseen läheisiään, opiskellakseen tai omistautuakseen jollekin kiinnostavalle itsensä toteuttamisen projektille. Monessa maassa hiotaan kriteerejä sille, millainen taloudellinen aktiivisuus ja yhteisöllinen panostus antaisi oikeuden viimesijaiseen toimeentuloon. Toiminta vaihtoehtoisissa talouden muodoissa ei riitä toimeentulon ja sosiaalisen turvallisuuden perustaksi koko elämänkaarta ajatellen. Asiaan perehtyneet tutkijat näkevätkin välttämättömäksi vähentää kaikkien palkkatyöhön käyttämää aikaa ja jakaa sitä tasaisemmin kaikille. Esimerkiksi lontoolaisen New Economic Foundation -ajatushautomon tutkijat (New Economic Foundation 2010; Sterling & Arnold 2019) ovat arvioineet, millaisia käänteentekeviä sosiaalisia, terveydellisiä ja ekologisia vaikutuksia syntyisi, jos kaikki ihmiset siirtyisivät 21-tuntiseen tai nelipäiväiseen työviikkoon. Lyhennetty työaika vapauttaisi työ- ja kulutuskeskeisestä elämästä. Tämä johtaisi kulutuksen vähenemiseen. Muutoksella olisi positiivinen vaikutus terveydelle ja terveystuloille, kuten monet lyhennettyä työaikaa tai sapattivapaita käyttäneet ovat kokeneet. Ennen kaikkea kulutuksen vähentämisellä ja itse tekemisen lisäämisellä olisi ratkaiseva vaikutus ilmastolle ja luonnonvarojen käytölle.

Ekososiaalinen näkökulma voi antaa taloussosiaalityölle laajemman ymmärryksen taloudesta ja taloudellisesta toimintakykyisyydestä. Ekososiaalinen ajattelu auttaa taloussosiaalityötä hahmottamaan ihmisen hyvinvointia ja toimintakykyä kokonaisvaltaisesti. Voidaan pyrkiä myös rakenteellisesti luomaan tilaa ja arvostusta talouden monenlaisille muodoille ihmisten elämässä. Vastaavasti on vähennettävä palkkatyön, rahatalouden ja kuluttamisen yliarvostusta. On myös ympäristöoikeudenmukaisuuden näkökulmasta oikein tukea asiakkaita tilan ottamisessa ympäristöä säästäville ratkaisuille, sellaisille, joita kaikkien on lisättävä nopeassa tahdissa. Ehkä vielä tärkeämpää taloussosiaalityölle on tuoda ruohonjuuritasolta tietoa yhteiskunnalliseen päätöksentekoon siitä, mitä luontoa tuhoava ja sosiaalisesti eriarvoistava talouskasvun malli aiheuttaa heikoimmassa asemassa oleville. Tarvitaan myös konkreettista tietoa siitä, mitä vaihtoehtoja sille on jo löytynyt.

Kirjallisuus

- Gibson-Graham, J. K., Cameron, J. & Healy, S. 2013. Take back the economy: an ethical guide for transforming our communities. Minneapolis/London: University of Minnesota press.
- Helne, T. & Hirvilammi, T. 2017. The Relational Conception of Wellbeing as a Catalyst for the Ecosocial Transition. Teoksessa A.-L. Matthies & K. Närhi (toim.) The Ecosocial Transition of Societies: The Contribution of Social Work and Social Policy. Routledge, 36-53.
- Hirvilammi, T., Matthies, A.-L., Närhi, K. & Stamm, I. 2016. Kestävää siirtymää edistäviä työn ja toimeentulon muotoja: analyysi kirjallisuudesta. Janus 24 (4), 301–319. Saatavana: <https://journal.fi/janus/article/view/60251/21144?acceptCookies=1>
- Inequality. 2019. Global inequality: facts. Saatavana: <https://inequality.org/facts/global-inequality/#global-wealth-inequality>
- International Association of Schools of Social Work, International Federation of Social Workers & International Council of Social Welfare. 2012. The global agenda for social work and social development: commitment to action. Saatavana: <https://www.ifsw.org/wp-content/uploads/ifsw-cdn/assets/globalagenda2012.pdf>
- Kestävän kehityksen toimikunta. 2019. Kestävän kehityksen toimintaohjelma: Agenda2030. Ulkoministeriö. Saatavana: <https://kestavakehitys.fi/agenda-2030>
- Kortetmäki, T. 2016. Reframing climate justice: a three-dimensional view on just climate negotiations. Ethics, policy and environment 19 (3), 320–334. DOI:10.1080/21550085.2016.1226238.
- Krings, A. & Schlusler, T. 10.5.2019. Promoting sustainable development: community contestation over green gentrification. Rovaniemi. Sosiaalityön tutkimuksen päivät. Työryhmäesitys.
- Matthies, A.-L. & Närhi, K. (toim.) 2017. The ecosocial transition of societies: the contribution of social work and social policy. Oxford: Routledge.
- Matthies, A.-L., Närhi, K. & Ward, D. (toim.) 2001. The eco-social approach to social work. Jyväskylä: Sphi.
- Matthies, A.-L., Stamm, I., Hirvilammi, T. & Närhi, K. 2019. Ecosocial innovations and their capacity to integrate ecological, economic and social sustainability transition. Sustainability 11, 1–16. DOI: 10.3390/su11072107.
- Mäki, S. & Rynänen, T. 2016. Köyhät, pakotetut, kyvyttömät ja toivottomat: sisäilmasta sairastuneiden kokemuksia taloudellisesta asemasta. Janus 24 (3), 211–229.
- New Economic Foundation (NEF). 2010. 21 hours: the case for a shorter working week. Publications. Saatavana: <https://neweconomics.org/2010/02/21-hours>
- Närhi, K. 2004. The eco-social approach in social work and the challenges to the expertise of social work. Jyväskylä studies in education, psychology and social research 243. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- Pelkonen, R. 3.10.2013. Ympäristöoikeudenmukaisuus: ympäristöasioihin liittyvät tasa-arvoisuus, yhtäläiset oikeudet ja oikeudenmukaisuus. Suomen ympäristökeskus. ENJUSTESS-sidosryhmäseminaari. Luento. Saatavana: <https://www.syke.fi/download/noname/%7B80421913-1D42-47C8-A0A7-823A81D239AE%7D/93543>
- Ranta-Tyrkkö, S. 2018. A social work perspective to the neoliberal mining boom in Finland and the possibility of an ecosocial response. Teoksessa: M. Kamali & J. H. Jönsson (toim.) Neoliberalism, nordic welfare states and social work: current and future challenges. London: Routledge.

- Raworth, K. 2017. Doughnut economics: seven ways to think like a 21st-century economist. London: Random house.
- Sitra. 2019. Energiankulutus, päästöt ja ilmastonmuutos. Saatavana: <https://www.sitra.fi/aiheet/ilmastonmuutos/#mista-on-kyse>
- Stamm, I., Hirvilampi, T., Matthies, A.-L. & Närhi, K. 2017. Ecosocial innovations as part of social and solidarity economy: local models for a sustainable development. RI-SUS: journal on innovation and sustainability 8 (4), 200–218. Saatavana: <https://doi.org/doi.org/10.24212/2179-3565.2017v8i4p200-218>
- Sterling, A. & Arnold, S. 2019. Tackling the productivity puzzle: a higher minimum wage and a 4-day week. New economic foundation articles. Saatavana: <https://neweconomics.org/2019/04/tackling-the-productivity-puzzle>
- UNRISD. 2016. Policy innovations for transformative change: UNRISD flagship report. Saatavana: [http://www.unrisd.org/80256B42004CCC77/\(httpInfoFiles\)/2D9B6E61A43A7E87C125804F003285F5/\\$file/Flagship2016_FullReport.pdf](http://www.unrisd.org/80256B42004CCC77/(httpInfoFiles)/2D9B6E61A43A7E87C125804F003285F5/$file/Flagship2016_FullReport.pdf)
- Valtakunnallinen työpajajyhdistys. 2019. Vaikuttavaa työpajatoimintaa. [Viitattu 18.5.2019]. Saatavana: <https://www.tpy.fi/tools/uusi-etusivu/>
- Viitasalo, K. 2018. Äitien pyrkimykset ja toimintamahdollisuuksien valikko: käsitteellinen tutkimus äitien taloudellisista toimintamahdollisuuksista. [Verkojulkaisu]. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. Väitösk. Saatavana: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-7340-7>

II

TALOUSSOSIAALITYÖN KEHITTÄMISTÄ KÄYTÄNNÖISSÄ

TALOUSSOSIAALITYÖTÄ KEHITTÄMÄSSÄ

Sirpa Karjalainen

Tässä luvussa käsittelen taloussosiaalityön käytännön kehittämistyön etenemistä ja sisältöjä aikuissosiaalityön hankkeessa vuosina 2017–2019. Luvun tarkoitus on tarjota lukijalle ideoita oman työnsä kehittämiseen taloussosiaalityön suuntaisesti. Tarkastelen aluksi sitä, millaisia taloudellisiin vaikeuksiin yhteydessä olevia tilanteita ja olosuhteita tunnistimme kehittämistyön aikana sosiaalityössä. Lopputuloksena kuvaan taloussosiaalityön kehittämisen ympyrän avulla sitä, millaiset asiat ovat näyttäneet merkityksellisenä kehittämisen näkökulmasta katsottuna.

Työskentelin hankekoordinaattorina PRO SOS -hankkeessa sosiaalialan osaamiskeskus Pikassoksessa, jonka toiminta-alueena on Kanta-Häme, Satakunta ja Pirkanmaa. PRO SOS -hankkeen yhtenä tavoitteena oli luoda uusia toimintakäytäntöjä sosiaalityöhön sekä vahvistaa erilaisten toiminnallisten lähestymistapojen, ryhmätoimintojen ja yhteistyöverkostojen tavoitteellista hyödyntämistä sosiaalityössä (Zechner & Volanto 2017, 2). Pikassoksen osahankkeessa tämä tavoite yhdistettiin taloussosiaalityön kehittämiseen ja sitä kautta taloudellisesti heikossa ja haavoittuvassa asemassa olevien taloudellisen toimintakykyisyyden vahvistamiseen. Pikassoksen osahankkeeseen osallistui 17 alueen kuntaa. Hankekuntien työntekijät ja yhteistyökumppanit tuottivat lukuisissa työpajoissa materiaalia kehittämisen tueksi. Hyödynnän tässä luvussa sosiaalialan ammattilaisten, kokemusasiantuntijoiden ja yhteistyöverkostojen toimijoiden työpajoissa tuottamaa tietoa asiakkaiden tilanteista, sosiaalityön palveluista sekä osaamis- ja kehittämistarpeista.

Osallisuuden edistäminen

Osallisuus voidaan hahmottaa ääriäivoiltaan aaltoilevina, sisäkkäisinä kehinä, jotka muodostuvat kolmesta osallisuuden osa-alueesta. Ensimmäinen osa-alue kuvastaa osallisuutta omaan elämään. Sitä voidaan lisätä kohtuullisen toimeentulon ja tarpeeseen vastaavien palveluiden avulla sekä tarjoamalla tilaisuuksia toimintaan, jossa voi luoda yhteyksiä muihin ihmisiin. Elämän ennakoitavuus ja hallittavuus sekä toimintaympäristön ymmärrettävyys lisäävät osallisuutta omaan elämään. Osallisuuden toinen osa-alue rakentuu osallisuudesta vaikuttamisprosesseihin palveluissa, lähipiirissä, elinympäristössä ja yhteiskunnassa. Kolmas osa-alue koostuu paikallisesta osallisuudesta, joka liittyy hyvinvoinnin lähteisiin sekä merkityksellisuuden kokemiseen ja vastavuoroisiin sosiaalisiin suhteisiin. (Isola ym. 2017, 23–38.)

Sosiaalityön arjessa kohdataan ihmisiä, joiden elämän muutostilanteet kietoutuvat usein tavalla tai toisella taloudellisiin mahdollisuuksiin ja olosuhteisiin. Riittävä toimeentulo on keskeisin osallisuuden edellytys, sillä kokemukset köyhyydestä supistavat olennaisesti toiminnan mahdollisuuksia. Kun ihminen joutuu taistelemaan jatkuvasti perustarpeiden tyydyttämiseksi, toimijuus supistuu ja mahdollisuudet sosiaaliseen vuorovaikutukseen ja merkityksellisyyden kokemiseen vähenevät (Leemann ym. 2018, 29). Kulutuskeskeisessä yhteiskunnassa pitkittynyt pienituloisuus asettaa kohtuuttomia sosiaalisia paineita yksilöille ja perheille riippumatta siitä, millaiset ovat kunkin todelliset taloudelliset toimintamahdollisuudet. Vanhempi voi kantaa huolta siitä, miten hän saisi ostettua *nuorelleen* mobiililaitteen tai toisen asteen koulukirjat tai mahdollistaa mieluisan harrastuksen. Vastatakseen näihin tarpeisiin hän voi tehdä perheen kannalta kestävämpiä valintoja, jotka johtavat taloudellisen ahdingon syvenemiseen.

Taustalla voi olla kysymys siitä, jättääkö pienituloinen vanhempi osan vuokrasta maksamatta, jotta voi turvata perheelleen ravinnon ja ostaa lapselleen talvivaatteet. Ehkä hän turvautuu tuttavalta saatuun lainaan tai tarttuu pikavippiyhtiön lainatarjoukseen. Onko hän tietoinen, miten ja mistä voisi saada tukea? Kun tulot ovat pienet, epävarmat tai useista eri aikaan maksettavista etuuksista koostuvat, tulisi taloudenlukutaitojen olla erittäin hyvät. Matalilla ja pirstaleisilla tuloilla toimeen tuleva tarvitsee todellisia selviytymisen taitoja. Pienikin muutos tuloissa tai suunnitteleman menoerä aiheuttavat hankalia seurauksia arjen taloudenhallintaan. Taloussosiaalityöllä on mahdollista vahvistaa taloudellista toimintakykyisyyttä, jotta yksilöt ja perheet kykenevät tekemään taloudellisesti kestäviä ja osallisuutta edistäviä valintoja (Wolfsohn & Michaeli 2014).

Valtaosalla työelämän ulkopuolella olevista taloudellinen selviytyminen näyttää olevan niin hankalaa, että heillä on vaikeuksia tyydyttää perustarpeitaan ja kattaa kotitalouden menoja. Tulojen ennakointi ja tulevaisuuden suunnittelu on monimutkaista. Taloudellinen epävarmuus johtaa siihen, että eletään päivä kerrallaan suunnittelematta tulevaa. Tulevaisuushorisontti on kuitenkin yhteydessä osallisuuteen. Ihmiset, jotka kokevat pysyvän tavoittelemaan itselleen tärkeitä asioita, suunnittelevat muita useammin tulevaisuutta vuosien päähän. (Leeman ym. 2018, 51–53.)

PRO SOS -hankkeen taloussosiaalityön kehittämisen työpajoissa pohdittiin arjen sosiaalityön asiakastilanteita ja asiakkaiden moninaisia elämäntilanteita. Sosiaalityössä kohdataan pienillä tuloilla pitkään toimeen tulleita, joille köyhyiden kokemukset ovat arkipäivää. Asiakkaat kertovat usein stressaavansa jatkuvien ja toistuvien taloudellisten huolien vuoksi. Taloudelliset vaikeudet herättävät kielteisiä tunteita ja vaikuttavat myös itsetuntoon. Taloudelliset vaikeudet koetaan henkilökohtaisina epäonnistumisina, ja niihin kietoutuu paljon tunteita: pelkoja, syyllisyyttä, häpeää, toivottomuutta ja riittämättömyyttä (ks. Kettunen 2019). Ihminen voi kantaa taloudellisten vaikeuksien taakkaa harteillaan pitkän aikaa. Hän voi salailta velkaantumistaan vuosien ajan läheisiltään ja jopa omalta kumppaniltaan. Sosiaalityössä elämän muutostilanteet kietoutuvat usein riskitilanteisiin ihmissuhteissa. Näitä tilanteita ovat esimerkiksi parisuhde- ja perhekriisit. Elämän toivotuissa tai ei-toivotuissa muutostilanteissa talous voi horjua ennakoimattomasti eron, työttömyyden, mielenterveyden horjumisen, sairastumisen tai opiskelun myötä. Taloudelliset vaikeudet ja ylivelkaantuminen kietoutuvat usein myös riippuvuuksiin ja päihteiden käyttöön, vaikka usein on hankala erottaa, kumpi on syy ja kumpi seuraus. (Ks. Eskelinen & Sironen 2017, 44–46.)

Taloudellinen alistaminen tai taloudellinen väkivalta näyttäytyvät sosiaalityön arjessa. Tapaukset ovat monesti mutkikkaita, sillä tilannetta on voitu salailta esimerkiksi pelon tai häpeän vuoksi hyvin pitkään (ks. Kaittila & Nyqvist 2014, 109–115). Rahapeliiriippuvuus aiheuttaa merkittäviä taloudellisia haittoja, ja pahimmillaan jopa puolet rahapeliiriippu-

vuudesta kärsivistä on ajautunut velkaongelmaan tai -kierteeseen (Salonen ym. 2019, 52–53). Tuolloin olisi kyettävä löytämään oikeat palvelut ja keinot, joilla voidaan pureutua korjaavan avun sijaan ongelmien juurisyihin. Työpajoihin osallistuneet sosiaaliohjaajat ja sosiaalityöntekijät kertoivat kokemuksiinsa perustuen, että kulutustottumukset, tiedon puute, kielen ymmärtämisen vaikeudet, lukutaidottomuus, lähiverkoston tuen puute tai osaamattomuus voivat johtaa taloudellisiin vaikeuksiin ja sitä kautta tulevaisuuden näkymien kaventumiseen. Sosiaalityössä asiakkaan motivaation ja toivon herättäminen sekä tulevaisuuden näkymien mahdollistaminen koettiin yhdeksi tärkeimmistä taloussosiaalityön tavoitteista.

Sosiaalityössä kohtaamisella ja asenteilla on merkitystä luottamuksen rakentamisessa. Moralisoivaa tai syyttävää suhtautumista taloudellisiin vaikeuksiin on hyvä välttää. Taloudellisiin vaikeuksiin ei löydy apua pelkästään rahasta, vaan näissä vaihtelevissa elämäntilanteissa on kohdattava ihminen sekä hänen yksilöllinen tilanteensa huomioon ottaen olosuhteet ja mahdollisuudet kokonaisvaltaisesti (ks. Viitasalo 2018). Sosiaalityön tehtävänä on asiakkaan monipuolinen osallisuuden tukeminen tämän omassa elämässä, yhteisöissä ja osana yhteiskuntaa. Aikuissosiaalityössä tuetaan asiakasta arkielämän hallinnassa, tarjotaan psykososiaalista tukea ja asianajoa sekä koordinoidaan monitoimijaisia verkostoja asiakkaan tarpeiden mukaisesti (Juhila 2008, 17–26; Taina & Kotiranta 2014.) Sosiaalityön asiakkaan toimintakyvyn ja toimintamahdollisuuksien tukeminen talousasioissa on perinteisesti osa sosiaalityötä. Sitä on aikuissosiaalityössä tehty toimeentulotukeen liittyvänä työskentelynä. Taloudellisiin asioihin liittyvä sosiaalityö etsii sosiaalityön käytännöistä aikaisempaa laajempaa jäsenystä ja asiantuntijuuden paikkaansa uudelleen. Huomio PRO SOS -hankkeen kehittämisessä kiinnittyi puolesta tekemisen sijaan asiakasta osallistavaan, taloudellista toimintakykyä vahvistavaan, suunnitelmalliseen sosiaalityöhön.

Taloussosiaalityön kehittämisen ympyrä

Taloussosiaalityön kehittämistyötä tehtiin työpajoissa, joiden etenemistä ohjasivat sosiaalityön ammattilaisten, kokemusasiiantuntijoiden ja yhteistyökumppaneiden kokemukset, tarpeet ja palaute. Kuvailen aluksi kehittämistyön etenemistä ja työpajoissa käsitellyjä asioita, ideoita ja tuotoksia. Luvun lopussa esittelen neljästä sektorista muodostuvan kehittämisen ympyrän, joka pohjautuu työpajojen työskentelylle.

Taloussosiaalityö orientaationa

Käynnistymisvaiheessa, kolmen ensimmäisen työpajan myötä, syntyi kiinnostus taloussosiaalityön kehittämiseen. Perustoimeentulotuen siirto Kelaan oli toteutunut useita kuukausia aikaisemmin, ja aikuissosiaalityön ammattilaiset ohjasivat edelleen asiakkaitaan monissa toimeentulon ja taloudenhallinnan asioissa. Asiakkaiden taloudellisten haasteiden ja velkaantumisen havaittiin lisääntyneen esimerkiksi vuokravelkoina. Aikuissosiaalityössä oli tilausta uusille työmenetelmille ja näkökulmille asiakkaiden taloudellisen toimintakyvyn vahvistamiseksi. Kahdessa ensimmäisessä työpajassa pohdittiin yhteiskunnallisia muutoksia suhteessa taloussosiaalityön kehittämisen tarpeisiin. Työpajoissa tutustuttiin taloussosiaalityön teorettisiin juuriin, taustoihin ja käsitteisiin. Kolmannessa työpajassa pohdittiin taloudellisen toimintakykyisyyden vahvistamista sosiaalityön käytännöissä ja ideoitiin omien työkäytäntöjen kehittämistä taloussosiaalityön suuntaisesti.

Kehittämistyön suunnittelun ja toteuttamisen tueksi perustettiin Pikassos-alueen kuntien sosiaaliohjaajista, sosiaalityöntekijöistä, esimiehistä ja kehittäjistä koostuva taloussosiaalityön kehittäjätyöryhmä. Saimme työryhmään vahvistuksena talous- ja velkaneuvonnan asiantuntijan sekä oppilaitosten edustajat.

Taloussosiaalityön kehittäjätyöryhmässä päädyttiin käyttämään taloussosiaalityön orientaation käsitettä, koska halusimme korostaa taloussosiaalityön kokonaisvaltaista ja laajaa lähestymistapaa taloudellisiin asioihin sosiaalityön käytännöissä. Tavoitteena ei ollut sosiaalityön eriytymisen edistäminen vaan päinvastoin taloussosiaalityön ajattelumallien ja työmenetelmien soveltaminen laajasti eri-ikäisten ja erilaisissa elämäntilanteissa olevien asiakkaiden kanssa.

Karjalaisen (2016, 120) mukaan työorientaation määrittelyssä sosiaalityötä suunnataan siten, että sen eri tehtäväalueisiin liittyviä menetelmiä tarkastellaan kokonaisuutena. Tuolloin sosiaalityö ei perustu yksittäisten työmenetelmien hallintaan, vaan toivottuja vaikutuksia pyritään saavuttamaan erilaisia menetelmiä ja moninaista osaamista yhdistellen. Työorientaatioiksi ovat erottuneet esimerkiksi varhainen puuttuminen sosiaalisena investointina, kuntouttava sosiaalityö, yhteisösosiaalityö ja rakenteellinen sosiaalityö. Orientaatiot koostuvat erilaisista sosiaalityön työmenetelmistä, kuten yksilö- ja ryhmätyömuotoisesta työstä, psykososiaalisesta työstä, palveluohjauksesta ja valtaistavista menetelmistä. Orientaatioihin perustuvassa sosiaalityön mallissa voidaan toimia samaan aikaan yksilökohtaisin menetelmin tai rakenteisiin vaikuttaen. Taloussosiaalityö on määritelty yhdeksi sosiaalityön osaamisen orientaatioksi aikuisten parissa tehtävän sosiaalityön tulevaisuus selvityksessä (Karjalainen, Metteri & Strömberg-Jakka 2019, 35).

Sosiaalityön käytännöissä asiakkaiden talouteen liittyvät vaikeudet ja niihin kytkeytynyt auttamistyö ovat arkipäivää, mutta taloussosiaalityö käsitteenä oli aluksi monille työpajoihin osallistuneille sosiaalialan ammattilaisille varsin vieras. Lähdimme yhdessä hahmottamaan sitä, miten taloussosiaalityötä toteutetaan aikuissosiaalityössä. Taloussosiaalityön orientaatiota on esitelty Viitasalon (2018) sosiaalityön väitöskirjassa. Viitalo (2018, 103–104) tarkasteli äitien taloudellisia toimintamahdollisuuksia käsittelevässä väitöskirjassaan myös taloudellisen toimintakykyisyyden näkökulman soveltamista sosiaalityön tutkimuksessa ja käytännöissä. Taloudellisiin kysymyksiin liittyvät yksilön pyrkimykset, tahto, motivaatio ja tavoitteet. Toisaalta nämä yksilökohtaiset talouteen ja toimeentuloon liittyvät merkitykset ovat yhteydessä olosuhteisiin ja tarjolla oleviin taloudellisiin valinnan vaihtoehtoihin. Taloudellisen toimintakykyisyyden näkökulma tarjoaa taloussosiaalityöhön näitä toiminnan eri tasoja (mikro- ja makrotaso) yhdistävän ajattelutavan. Taloudellista toimintakykyä tuetaan yksilötasolla esimerkiksi ohjauksella ja neuvonnalla sekä psykososiaalisin menetelmin. Taloudellisia toimintamahdollisuuksia laajentavien palvelujen kehittämiseen on tarkoituksenmukaista liittää sosiaalityön pyrkimykset muuttaa myös olosuhteita.

Taloussosiaalityö kohdistuu talouteen ja toimeentuloon liittyviin kysymyksiin sosiaalityössä, ja sen tavoitteena on asiakkaan taloudellisen toimintakykyisyyden vahvistaminen. Taloudellinen toimintakykyisyys sisältää sekä kyvyn toimia että mahdollisuuden toimia ja olla osallisena. Kykyyn toimia vaikuttavat motivaatio ja luottamus sekä tiedot, taidot ja taloudenlukutaito. Taloudellisia toimintamahdollisuuksia ja osallisuutta puolestaan vahvistavat saatavissa oleva tuki ja palvelut. (Sherraden 2010, 2–4.)

Työvälineet ja -menetelmät

Seuraavassa vaiheessa taloussosiaalityön kehittäjätyöryhmä kartoitti hankekuntiin suunnatulla kyselyllä taloussosiaalityöhön soveltuvia materiaaleja ja työmenetelmiä. Työstimme yhteisesti taloussosiaalityön materiaalipankin, johon koottiin tietoa, toimintamalleja, oppaita ja verkostoja taloussosiaalityön toteuttamisen tueksi. Monissa hankkeissa on kehitelty toimintamalleja asiakkaiden talouden- ja arjenhallinnan tukemiseen. Kuntien lisäksi monet järjestöt ovat kehittäneet asiakkaiden tarpeita huomioivia ja innovatiivisia työmenetelmiä. Esimerkiksi Takuusäätiön, Marttojen ja taloustaitohankkeen verkkosivuilta löytyi taloussosiaalityön toteuttamiseen soveltuvia materiaaleja, oppaita ja toimintamalleja. Koostamamme materiaalipankki löytyy PRO SOS -hankkeen verkkosivuilta: <http://www.prosos.fi/karkiteemat/taloussosiaalityo/>.

Taloussosiaalityön kehittäjätyöryhmä tunnisti kehittämistarpeet, laati toimintasuunnitelman ja lähti jatkamaan kehittämistyötä työpajatyöskentelyn kautta. Työpajoissa tutustuttiin käytännön toimintamalleihin, joiden antia hyödynnettiin yksilökohtaisessa, ryhmämuotoisessa ja jalkautuvassa taloussosiaalityössä. Yhteistyökumppaneiden ja erilaisten toimijoiden verkostoitumisen kautta etsittiin näkökulmia taloudellisten toimintamahdollisuuksien laajentamiseen.

Osaaminen ja verkostot

Ensimmäisessä menetelmäosaamisen työpajassa perehdyttiin asiakkaan taloudellisten toimintamahdollisuuksien vahvistamiseen yksilökohtaisessa sosiaalityössä. Työpajassa perehdyttiin käytännönläheisesti sosiaalialan asiakkaiden kohtaamiin velkaongelmiin ja pohdittiin yhdessä, miten ne vaikuttavat asiakkaan elämään. Sosiaalialan toimijat saivat tietoa ja käytännön työvälineitä asiakkaiden talous- ja velkaongelmien selvittämiseen talous- ja velkaneuvonnan erityisasiantuntija Elisa Schroderuksen opastuksella. Taloudellista toimintakykyä voidaan vahvistaa toiminnallisten harjoitusten kautta. Tällöin taloudenhallinnan taitoja harjoitellaan yhdessä asiakkaan kanssa kuukausibudjettia laatimalla, arkista rahankäyttöä ja tiliotteita tutkimalla sekä etuus- ja velkatilannetta selvittämällä. Toiminnalliset harjoitukset sisältävät yhdessä asiointia, kaupassa käyntiä, ruoan valmistuksen suunnittelua (ruokalukkari), kulutustottumusten miettimistä, etuuksien hakemista, tukea maksusuunnitelmien laadintaan, laskujen maksun harjoittelemista, digitaalisten sovellusten (mm. Penno) hyödyntämistä tai verkkoasioinnin opastusta. Suunnitelmalliseen sosiaalityöhön sisällytettiin kuuluvaksi motivaation herättäminen, osallisuuden kokemukset sekä taloudellisen toimintakyvyn vahvistaminen psykososiaalisin keinoin. Myös tunteiden ja rahankäytön yhteyden ja riippuvuuksien tunnistaminen sekä toivon herättäminen nähtiin tärkeänä. Sosiaalialan ammattilaiset nimesivät merkittäväksi tehtäväkseen asianajon asiakkaan asioissa etuuksiin ja palveluihin liittyen. Talousasioiden nähtiin myös kulkevan käsi kädessä asumiseen liittyvien asioiden kanssa.

Seuraavissa menetelmäosaamisen työpajoissa perehdyttiin ryhmämuotoisen ja jalkautuvan sosiaalityön toimiviin käytäntöihin. Työpajoissa pohdittiin toimivien käytäntöjen mallien ja kokemusten hyödyntämistä omassa työssä sekä tutustuttiin kolmeen eri käytäntöön: Fyrkkaa ja fiilistä -ryhmätoimintaan, jalkautuvaan talousneuvontakiertueeseen ja Kuka pelkää posteljoonia? -toimintamalliin.

Fyrkkaa ja fiilistä -ryhmätoiminnan malli on kehitelty tukemaan nuorten aikuisten taloudenhallinnan taitoja. Tampereen kaupungin alle 30-vuotiaiden aikuissosiaalityön tiimi on toteuttanut ryhmätoimintaa usean vuoden ajan yhteistyössä talous- ja velkaneu-

vonnan toimijoiden kanssa. Tärkeimpinä osallistumisen kriteereinä ovat nuoren halu ja motivaatio saada tietoa sekä parantaa arjen- ja taloudenhallintaa. Kynnys osallistumiseen on pidetty matalana, eikä kurssiin osallistumiseen tai keskeyttämiseen liity pelkoa etuuksien menettämisestä. Ryhmä tarjoaa nuorille tietoa esimerkiksi toimeentulosta, pikavipeistä, velkojen hoidosta, ulosotosta, säästövinkeistä ja palveluista. Ryhmän aikana harjoitellaan henkilökohtaista budjetointia, valmistetaan edullista kotiruokaa, kohdataan kokemusasiantuntija sekä annetaan tilaa myös luovuudelle ja unelmille. Toiminnassa hyödynnetään kuvakortteja, pelillisyyttä ja keskusteluja sekä tehdään erilaisia harjoituksia. Ryhmän jälkeen nuori voi halutessaan varata ajan sosiaalityöhön ja osallistua ryhmän ”tsemppikokoontumiseen”. Osallistujien myönteinen palaute kannustaa tiimiä jatkamaan ja levittämään toimintamallia muihinkin yksiköihin ja kuntiin. (Ks. Kettunen 2016.)

Fyrkkaa ja fiilistä -ryhmätoiminnasta saatuja kokemuksia on hyödynnetty myös ryhmässä tapahtuvan talousneuvontakiertueen toimintamallin kehittämisessä (Osallistavan sosiaaliturvan kokeilu, Tampere). Toimintamallia kuvaavat tarkemmin Marja Hekkala ja Juuli Mattila kirjoittamassaan luvussa. Tähän menetelmään tutustuttiin monitoimijaisesti järjestetyssä simulaatiotilaisuudessa, jossa jäljiteltiin aitoa talousneuvontakiertueen työpajamenetelmää. Kouluttajana toimi erityisasiantuntija Elisa Schroderus oikeusministeriön ennakoivan talousneuvonnan hankkeesta. Yhteistyökumppaneina toimivat kokemusasiantuntija, talous- ja velkaneuvoja, sosiaalityön yliopistonopettaja sekä Osallistavan sosiaaliturvan kokeilun työntekijät. Simulaatiotyöpajassa asiakkaan rooleissa oli sosiaalialan työntekijöitä ja tilaisuuden yleisö seurasi ja reflektoi tilannetta.

Kuka pelkää posteljoonia? -toiminnallisessa työpajassa tutustuttiin ryhmätoimintamallin taustaan ja sisältöön sekä saatiin valmiudet ja materiaali ryhmätoiminnan toteuttamiseen. Aseman Lapset ry:n Taivun, pystyn, pärjään -hankkeessa on tuotettu eri ammattilaisten käyttöön soveltuva ryhmämuotoinen työmenetelmä, jonka tavoitteena on lisätä aikuistuvien nuorten arjen selviytymistaitoja ja uskoa omaan pärjäävyyteen. Ryhmätoimintaa ja vertaisoppimista hyödyntävä Friends-ohjelma on systemaattinen, eri toimintaympäristöihin soveltuva väline positiivisen mielenterveyden ja resilienssin vahvistamiseen. Positiivisella mielenterveydellä viitataan yksilön, sosiaalisen yhteisön ja yhteiskunnan pääomaan, joka auttaa ihmisiä selviytymään elinympäristössään (Appelqvist-Schmidlechner ym. 2016, 1759–1760). Resilienssi puolestaan tarkoittaa kykyä kohdata vastoinkäymisiä (Joutsenniemi & Lipponen 2015, 2515–2517).

Positiivinen mielenterveys on voimavara, jonka kapasiteettia voi ja tulee kehittää ja hyödyntää. Arjen ja talouden hallinnassa tarvitaan tiedon lisäksi tunnetaitoja. Monet arkipäivän valinnat kytkeytyvät kykyyn kiinnittää huomiota ja vaikuttaa erilaisiin tunnetiloihin, ajattelutapoihin ja impulsseihin. Haastava elämäntilanne, kuten taloudelliset vaikeudet, saattaa itsessään aiheuttaa ahdistuneisuutta ja näköalattomuutta. Työmenetelmässä harjoitellaan seuraavia selviytymiskeinoja: tunne-, tietoisuus- ja tarkkaavaisuustaidot, ajattelumallit ja estävien ajatusten haastaminen, roolimallien ja tukiverkoston tunnistaminen, ongelmanratkaisu- ja selviytymisstrategiat sekä konfliktinratkaisu- ja päämäärätietoisuustaidot (Oinonen 2017).

Palvelujen kehittämiseen suuntautuvassa välitystilityöpajassa kartoitettiin välitystili-asiakkaiden tarpeita, uusia ilmiöitä, palvelun alueellista tilannetta, välitystiliprosesseja sekä suunnitelmallisen sosiaalityön toteutumista osana välitystilipalvelua. Työpajan osallistajat tuottivat työskentelyllään aineistoa tutkimukselliseen jatkokehittämiseen. Välitystilipalvelua tulee kehittää toimijoiden mukaan selkeämmin osaksi suunnitelmallista sosiaalityötä, jonka tavoitteena on taloudellisen toimintakyvyn vahvistaminen ja osallisuuden lisääminen asiakkaan voimavarat huomioiden. Välitystiliasiakasprosessin kehittämiseksi

edelleen tarvitaan työnjaon selkeyttämistä ja yhteistyömallien tarkentamista esimerkiksi Kelan ja maistraatin kanssa.

Taloussosiaalityön kehittäjätyöryhmä tunnisti verkostoitumisen tarpeet kehittämistyössä. Verkostotyöpajaan osallistui kehittäjäasiakkaita ja kehittäjätyöntekijöitä, kokemusasiantuntijoita, sosiaalialan työntekijöitä kunnista, järjestötoimijoita sekä yhteistyökumppaneita monialaisesti sosiaali- ja terveydenhuollosta, talous- ja velkaneuvonnasta, maistraatista, yleisestä edunvalvonnasta, Kelasta, TE-palveluista, seurakunnista, rikosseuraamuslaitoksesta sekä oppilaitoksista. Verkostossa kartoitettiin toimivia käytäntöjä, kehittämistarpeita ja yhteistyön mahdollisuuksia dialogisia menetelmiä apuna käyttäen.

Tiedon saaminen ja jakaminen olemassa olevista palveluista (materiaalipankki) nostettiin esille. Verkostossa toivottiin yhteisiä työpajoja ja koulutusta talousasioiden puheeksi ottamisesta, talousneuvonnasta ja Takuusäätiön palveluista. Sosiaalityön ammattilaisille ja verkostolle toteutettiin koulutusta talousvaikeuksien ja ylivelkaantumisen kysymyksistä järjestämällä Takuusäätiön TalousTsemppari-työpaja. Työpaja käsitteli arjen raha-asioiden hallintaa, velkatilanteen selvittelyä ja velkojen järjestelykeinoja ja edellytyksiä sekä tarjosi tietoa Takuusäätiön palveluista ja tukimateriaaleista. Takuusäätiö palvelee sekä ammattilaisia, läheisiä että ylivelkaantuneita puhelin- ja chat-palvelujen kautta (www.takuusaatio.fi).

Taloudellisten asioiden selvittäminen sisältyy myös palvelutarpeen arviointiin. Takuusäätiö on kehittänyt materiaalia ja oppaita esimerkiksi puheeksi ottamisen ja ryhmätoiminnan sisältöjen ideoinnin tueksi. Puheeksi ottamisen teemaa käsitellään tarkemmin tässä julkaisussa Hanna Pieviläisen luvussa. Takuusäätiön työpajapalautteista kävi ilmi, että palveluja, toimijoita ja toimintamalleja on olemassa paljon, mutta niitä pitäisi osata hyödyntää enemmän ja ne pitäisi tuoda jalkautuvina palveluina lähemmäs asiakkaiden toimintaympäristöä. Työryhmän jäsenet ja työpajan osallistujat kokivat materiaalipankin päivittämisen ja taloussosiaalityön kehittämisen tärkeäksi myös jatkossa.

Rakenteellinen sosiaalityö

Rakenteellinen sosiaalityö tekee näkyväksi sosiaalihuollon asiakkaiden ongelmia, tarpeita ja vahvuuksia sekä niiden suhteita yhteisöön ja yhteiskuntaan. Sosiaalihuollon asiantuntemus tuodaan osaksi muuta kunnallista suunnittelua, valmistelua ja päätöksentekoa. Rakenteelliseen sosiaalityöhön tulee sisältyä asiakastyöhön perustuvan tiedontuottamisen lisäksi tutkimuksellisen tiedon tuottaminen. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2017, 34–35.)

Rakenteellisen sosiaalityön mahdollisuuksista käytiin työpajoissa vilkasta keskustelua. Moni työpajaan osallistuja koki, että rakenteellinen sosiaalityö ja vaikuttamismahdollisuudet ovat arjen työssä rajallisia. Toisaalta rakenteellista sosiaalityötä tehdään, mutta sen muotoja ei aina tunnisteta. Rakenteellinen sosiaalityö toteutuu monissa muodoissa työyhteisöjen kokouksissa, oppilaitosyhteistyötä tehtäessä, alueellisessa ja maakunnallisessa yhteistyössä sekä erilaisten toimijoiden välisissä yhteistoimintafoorumeissa. Tuotoksina voi syntyä muistioita, toimintasuunnitelmia, strategioita, yhteistoimintakäytäntöjä tai opinnäytetöitä. Jos näitä rakenteellisen sosiaalityön muotoja tunnistetaan, tuotoksia voidaan hyödyntää aikaisempaa systemaattisemmin rakenteellisen sosiaalityön välineinä. Kivipellon (2016, 156–158) mukaan sosiaalityön yhteiskunnallisen vaikuttavuuden tiedostaminen ja esiintuominen edellyttävät resurssien lisäksi tiedon kokoamiseen soveltuvia työkaluja ja mittareita, joita kunnissa on tällä hetkellä käytössä vain vähän.

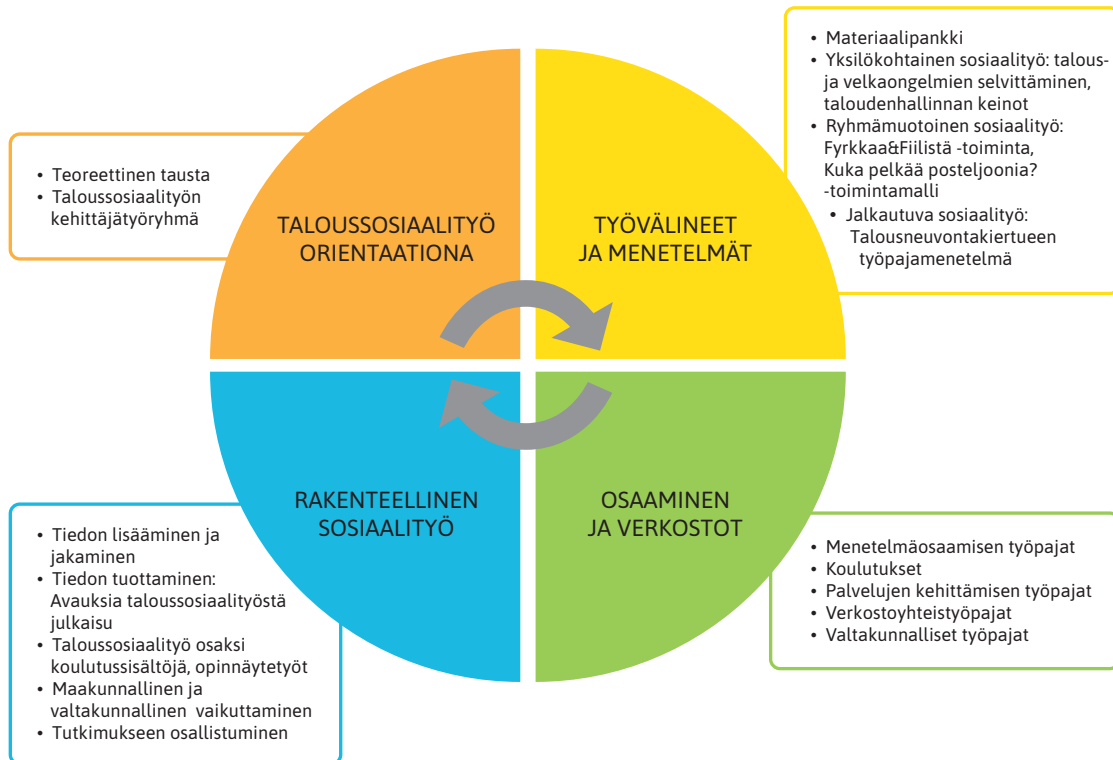
Rakenteellinen sosiaalityö toteutui eri tavoin, esimerkiksi tekemällä näkyväksi asiakkaiden tarpeita sekä vahvistamalla työntekijöiden ja verkoston osaamista. Samalla talou-

dellisen toimintakyvyn ja taloussosiaalityön näkökulmaa on tehty näkyväksi osana sosiaalityön palveluja, niiden kehittämistä ja tutkimusta. Taina & Kotiranta (2014, 195) ovat osuvasti todenneet, että aikuissosiaalityöllä on mahdollisuus kehittää työtä sen omista lähtökohdista sekä tuoda arvoja, asiakkaiden tarpeita ja uusia soveltuvia työmenetelmiä näkyviksi ennemmin kuin tyytyä yhteiskunnallisen tehtävänsä ulkoiseen määrittelyyn.

Taloussosiaalityön kehittäjäverkosto on vahvistanut taloussosiaalityön näkyvyyttä ja osaamista osallistamalla lukuisiin valtakunnallisiin ja paikallisiin tilaisuuksiin ja työpajoihin eri puolilla Suomea. Esimerkiksi SoNet BOTNIA:n osahankkeessa on järjestetty taloussosiaalityön työpajoja Etelä-Pohjanmaalla, Keski-Pohjanmaalla ja muualla Pohjanmaalla, ja kehittämistyö jatkuu kuntien vastuuhenkilöiden toimesta taloussosiaalityön prosessien kuvaamisella. Taloussosiaalityön ideaa on viety myös strategisen tason suunnitteluun kunnissa, maakunnissa ja yhteistyöverkostoissa. Esimerkiksi Oma Hämeen maakuntavalmistelun taloussosiaalityön työryhmä on kehittänyt taloussosiaalityön suuntaisia palveluja kuntien yhteistyönä.

PRO SOS -hankkeen ja Osallistavan sosiaaliturvan kokeilun toimijat saivat mahdollisuuden osallistua ja vaikuttaa aikuisten parissa tehtävän tulevaisuusselvityksen taustatyöskentelyyn tuomalla esiin heikoimmassa asemassa olevien asiakkaiden tilanteita, palvelutarpeita ja taloussosiaalityön näkökulmia (ks. Karjalainen ym. 2019). Tämän julkaisun kirjoittamiseen osallistui kehittäjien lisäksi joukko asiakkaan elämäntilanteissa rinnalla kulkevia sosiaalialan ammattilaisia kunnista ja järjestöistä. He ovat edistäneet taloussosiaalityön ajattelun ja työmenetelmien kehittämistä organisaatioissaan ja haluavat tuoda esiin asiakkaiden elämäntilanteita, palvelujen kehittämisen mahdollisuuksia ja sitä, miten tiedolla voidaan vaikuttaa myös olosuhteisiin ja rakenteisiin. Taloussosiaalityön tiedon tuottaminen käynnistyi artikkeleiden kirjoittamisella ja opinnäytetöiden tekemisellä. Aiheen työstämistä tutkimuksen avulla pidetään tärkeänä. Kehittämistyössä mukana olevat oppilaitokset ovat osittain sisällyttäneet taloussosiaalityön osaksi sosiaaliohjaajien ja sosiaalityöntekijöiden opintoja. Kävi ilmi, että sosiaalialan ammattilaiset ja verkoston toimijat toivovat, että taloussosiaalityöstä olisi jatkossa saatavana myös täydennyskoulutusta.

Alla olevaan kuvioon on jäsennetty tässä kuvaamani taloussosiaalityön kehittäminen ympyränä, joka muodostuu neljästä sektorista: taloussosiaalityö orientaationa, työvälit, menetelmät, osaaminen ja verkostot sekä rakenteellinen sosiaalityö.

Kuvio 2 Taloussosiaalityön kehittämisen ympyrä.

Tulevaisuudessa taloussosiaalityön kehittäjätyöryhmän, taloussosiaalityön verkoston sekä työpajoihin osallistujien toimijoiden tuottamaa tietoa voidaan hyödyntää aikuissosiaalityön kehittämistyössä eri foorumeilla. Monialaisesti yhdessä tehden ja toimien taloussosiaalityön työvälineet ja -menetelmät ovat jo osittain juurtuneet ja laajentuneet osaksi sosiaalityön käytäntöjä. Taloussosiaalityön kehittämistyö, osaamisen ja verkostojen vahvistaminen sekä tutkimuksellisen tiedon tuottaminen on saatu käyntiin, ja niille näyttää olevan tekijöitä ja tilausta myös tulevaisuudessa. Taloussosiaalityön orientaatio on löytämässä paikkaansa taloudellisesti haavoittuvassa asemassa olevien toimintakykyisyyden ja toimintamahdollisuuksien vahvistajana sekä paikallisesti että valtakunnallisesti osana aikuissosiaalityön tulevaisuutta.

Kirjallisuus

- Appelqvist-Schmidlechner, K., Tuisku, K., Tamminen, N., Nordling, E. & Solin, P. 2016. Mitä on positiivinen mielenterveys ja kuinka sitä mitataan? Suomen lääkäri-lehti 71 (24), 1759–1764. [Viitattu 21.5.2019]. Saatavana: https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/230006/SLL242016_1759.pdf?sequence=1
- Eskelinen, N. & Sironen, J. (toim.) 2017. Köyhyys: syitä ja seurauksia. Suomen köyhyyden ja syrjäytymisen vastainen verkosto EAPN-Fin. [Viitattu 21.5.2019]. Saatavana: <http://www.eapn.fi/wp-content/uploads/2013/04/Koyhyys-syita-ja-seurauksia-2017.pdf>
- Isola, A.-M., Kaartinen, H., Leemann, L., Lääperi, R., Schneider, T., Valtari, S. & Keto-Tokoi, A. 2017. Mitä osallisuus on? Osallisuuden viitekehystä rakentamassa. Työpäpaperi 33/2017. Helsinki: Terveysten ja hyvinvoinnin laitos. [Viitattu 15.5.2019]. Saatavana: http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/135356/URN_978-302-917-0.pdf?sequence=1
- Joutsenniemi, K. & Lipponen, K. 2015. Resilienssi ja posttraumaattinen kasvu. Suomen lääkäri-lehti 70 (39), 2515–2519. [Viitattu 21.5.2019]. Saatavana: https://www.lti.fi/wp-content/uploads/2016/04/Resilienssi_ja_posttraumaattinen_kasvu.pdf
- Juhila, K. 2008. Aikuisten parissa tehtävän sosiaalityön areenat. Teoksessa: A. Jokinen & K. Juhila (toim.) Sosiaalityö aikuisten parissa. Tampere: Vastapaino, 14–47.
- Kaittila, A. & Nyqvist, L. 2014. Taloudellinen väkivalta parisuhteessa -kirjallisuuskatsaus. Janus 22 (3), 109–125.
- Karjalainen, P. 2016. Sosiaalityön uusi asento: paikka, rooli ja orientaatio. Teoksessa: S. Blomgren, J. Karjalainen, P. Karjalainen, M. Kivipelto, P. Saikkonen & P. Saikku (toim.) Sosiaalityö, palvelut ja etuudet muutoksessa. Raportti 4/2016. Helsinki: Terveysten ja hyvinvoinnin laitos, 119–136. [Viitattu 28.4.2019]. Saatavana: https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/130515/URN_ISBN_978-952-302-648-3.pdf?sequence=1
- Karjalainen, P., Metteri, A. & Strömberg-Jakka, M. 2019. Aikuisten parissa tehtävän sosiaalityön tulevaisuus selvitys. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2019:41. [Viitattu 20.5.2019]. Saatavana: https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/161612/R41_19_Tiekartta_2030.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Kettunen, I. 2016. Fyrkkaa ja fiilistä -ryhmässä mieliala kohenee ja sotkuiset raha-asiakin selviävät. Talentia-lehti 18.11.2016. [Viitattu 25.4.2019]. Saatavana: <https://www.talentia-lehti.fi/2639-2/>
- Kettunen, I. 2019. Taloussosiaalityö tutkii suhdetta rahaan. Talentia-lehti 13.2.2019. [Viitattu 16.4.2019]. Saatavana: <https://www.talentia-lehti.fi/taloussosiaalityo-tutkii-suhdetta-rahaan/>
- Kivipelto, M. 2016. Sosiaalityön yhteiskunnallinen tehtävä ja vaikuttavuus. Teoksessa: S. Blomgren, J. Karjalainen, P. Karjalainen, M. Kivipelto, P. Saikkonen & P. Saikku (toim.) Sosiaalityö, palvelut ja etuudet muutoksessa. Raportti 4/2016. Helsinki: Terveysten ja hyvinvoinnin laitos, 137–156. [Viitattu 28.4.2019]. Saatavana: https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/130515/URN_ISBN_978-952-302-648-3.pdf?sequence=1
- Leemann, L., Isola, A.-M., Kukkonen, M., Puromäki, H., Valtari, S. & Keto-Tokoi, A. 2018. Työelämän ulkopuolella olevien osallisuus ja hyvinvointi. Kyselytutkimuksen tuloksia. Työpäpaperi 17/2018. Helsinki: Terveysten ja hyvinvoinnin laitos. [Viitattu 20.4.2019]. Saatavana: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-119-5>

- Oinonen, M. 2017. Taivun, pystyn, pärjään -toiminta. [Viitattu 20.2.2019]. Saatavana: <http://www.asemanlapset.fi/fi/toimintamuotomme-friends/taivun-pystyn-parjaan>
- Salonen, A., Lind, K., Castrén, S., Heiskanen, M., Lahdenkari, M. & Alho, H. 2019. Pe-liklinikan asiakkaiden rahapelaaminen, rahapelihaitat ja rahapelien markkinointiin liit-tyvät mielipiteet: rahapelikyselyn 2016–2017 perustulokset yksinoikeusjärjestelmän uudistuksessa. Raportti 5/2019. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. [Viitattu 14.5.2019]. Saatavana: http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/137805/URN_ISBN_978-952-343-309-0.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Sherraden, M. 2010. Financial capability: what is it, and how can it be created? CDS wor-king papers no. 10–17. University of Missouri. [Viitattu 15.5.2019]. Saatavana: https://openscholarship.wustl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1643&context=csd_research
- Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus (STM). 2017. Sosiaalihuoltolain soveltamisopas. Sosiaa-li- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen julkaisuja 2017:5. Helsinki: Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus. [Viitattu 30.4.2019]. Saatavana: http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/80391/05_17_Sosiaalihuoltolain%20soveltamisopas.pdf
- Taina, J. & Kotiranta, T. 2014. Sosiaalityötä ja toimeentulotukea: aikuissosiaalityö paik-kaansa hakemassa. Teoksessa: R. Haverinen, M. Kuronen & T. Pösö (toim.) Sosiaali-huollon tila ja tulevaisuus. Tampere: Vastapaino, 179–195.
- Viitasalo, K. 2018. Äitien pyrkimykset ja toimintamahdollisuuksien valikko: käsitteelli-nen tutkimus äitien taloudellisista toimintamahdollisuuksista. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä studies in education, psychology and social research 606. Väitösk. [Viitattu 13.5.2019]. Saatavana: <https://jyx.jyu.fi/handle/123456789/57201>
- Wolfsohn, R. & Michaeli, D. 2014. Financial social work. Encyclopedia of social work. DOI: 10.1093/acrefore/9780199975839.013.923.
- Zechner, M. & Volanto, S. 2017. Alkukartoitus. PRO SOS -hankkeen raportteja 1/2017. [Viitattu 19.4.2019]. Saatavana: http://www.prosos.fi/wp-content/uploads/2017/08/Alkukartoitus_08-2017.pdf

LÄHIÖIHIN JALKAUTUVA VERKOSTOITUNUT TALOUSSOSIAALITYÖ RYHMISSÄ

Marja Hekkala

Juuli Mattila

Johdanto

Tampere on yksi Osallistavan sosiaaliturvan kokeilun kunnista vuosina 2018–2019. Kokeilusta vastaa Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL), ja sitä rahoittaa sosiaali- ja terveysministeriö (STM). Kokeilun tavoitteena on löytää pitkään työttömänä olleille aikuisille polkuja osallisuuteen ja työllistymiseen sekä nostaa heitä pois toimeentulotuelta. Kokeilussa tehdään samalla tutkimus vaikuttavista aikuissosiaalityön menetelmistä. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2017; Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2018.)

Talousvaikeudet ovat yksi keskeisimpiä syitä hakeutua ja päätyä aikuissosiaalityön asiakkaaksi. Useilla asiakkailla on riittämättömät tiedot ja välineet talousvaikeuksiensa ratkaisemiseksi. Paitsi taloussosiaalityön tarpeen olemme havainneet myös sosiaalityön resurssien tehotonta hyödyntämistä. Tehottomuus näkyy esimerkiksi siinä, kun sosiaalityöntekijä opastaa toistuvasti samoja asiakkaita hakemaan etuuksia tai lukemaan toimeentulotukipäätöksiä, tai kun työparina toimiva sosiaaliohjaaja työstää useita kertoja viikossa eri asiakkaiden kanssa tulojen ja menojen seuraamisen keinoja.

Ryhmänä toteutettavasta taloussosiaalityöstä on Tampereen aikuissosiaalityössä kertynyt jo vakuuttavaa tietoa. Tiedon lähteenä ovat alle 30-vuotiaiden asiakkaiden kanssa toteutettavat Fyrkkaa ja fiilistä -ryhmät, jotka kokoontuvat yhden viikon aikana. Tuolloin käydään asiantuntijan kanssa monipuolisesti läpi velka- ja talousasioita sekä harjoitellaan suunnitelmallisen taloudenhallinnan taitoja. Yhtenä päivänä valmistetaan ja nautitaan koko ryhmän kesken monipuolisia ja edullisia ruokia, tehdään tulevaisuuden unelmakarttaa, kuullaan palveluesittelyjä ja opitaan kokemusasiantuntijan kertomuksesta. Ryhmään osallistuvilla asiakkailla on mahdollisuus saada harkinnanvaraista toimeentulotukea taloustilanteensa tasapainottamiseen. Lisäksi osallistujille järjestetään kuukauden päähän tukitapaaminen ryhmän vetäjien (sosiaaliohjaaja ja -työntekijä) kanssa.

Osallistavan sosiaaliturvan kokeilussa asiakkaat ja kokeilukuntien työntekijöitä kouluttaneet henkilöt ovat toistuvasti kuvanneet osallisuutta arjen taitojen osaamisena ja oppimisena. Arjessa tarvittavien taitojen oppimisen voidaan tässä yhteydessä tulkita tarkoittavan toimijuuden (Bandura 2001, 6–11; Björklund & Hallamaa 2013, 169) vahvistumista eli sitä, että hallitsemattomaksikin päätyneessä taloudellisessa tilanteessaan asiakas saa kaaokseen vähitellen otetta. Näin muutos sivustaseuraajasta toimijaksi voi alkaa.

Aiemmasta aikuissosiaalityön palvelussa toteutetusta ryhmätoiminnasta (Fyrkkaa ja fiilistä) sekä osallisuudesta ja toimijuudesta kokeilun myötä kertyneet tiedot tukevat seuraavaa havaintoamme: taloudellista toimintakykyä voi oppia ja harjoitella, kun tarjolla ovat oikeat työkalut ja tarvittava tieto sopivan kokoisina palasina. Kysyimme siis, mikä sosiaalityössä voisi muuttua, jotta ei tarvitsisi tehdä toistuvasti samoja asioita samojen asiakkaiden kanssa. Kokeilu toi mahdollisuuden muokata ryhmätoimintaa muidenkin kuin alle 30-vuotiaiden aikuissosiaalityön asiakkaiden saataville. Päätimme järjestää heille ryhmässä toteutettavan talousneuvontakiertueen, joka jalkautui Tampereen lähiöihin. Tässä luvussa kuvataan kiertueen suunnittelua ja toteutusta sekä pohditaan kiertueella rakentuneen taloussosiaalityön mallin mahdollisia vaikutuksia.

Valmistautuminen talousneuvontakiertueeseen

Kiertueelle valmistautumisen oli tarkoitus alkaa tutustumiskäynnillä Fyrkkaa ja fiilistä -ryhmän ruoanlaittopäivään. Paikan päällä saimme kuulla, että tilaan oli tehty päällekkäinen varaus, eikä ryhmälle löytynyt vapaata keittiötä. Pääsimme näin heti todistamaan valmistautumisen ja muutoksiin varautumisen tärkeyttä. Päivämme jatkui ryhmään varatun kouluttajan kanssa pidetyllä suunnittelupalaverilla. Tuleva kiertue alkoi hahmottua seuraavasti: asiakkaille järjestetään yksittäisiä työpajapäiviä ja kolmen päivän kestoisen ryhmä. Halusimme tiivistää yksittäisiin työpajapäiviin Fyrkkaa ja fiilistä -ryhmien koulutusosuuden ja mahdollisuuden käynnistää suunnitelmallisen taloudenhallinnan taitojen harjoittelu. Kolmen päivän ryhmässä pääsisimme kokeilemaan laajemmin sosiaalisen tuen erilaisten muotojen yhdistämistä intensiiviseen, yli 30-vuotiaille asiakkaille tarjottavaan ryhmätoimintaan.

Asiakastyön kokemuksesta tiesimme asiakkaiden loputtomilta tuntuvat taloudelliset vaikeudet ja työntekijöiden turhautumisen esimerkiksi asiakkaiden toistuviin vuokra-velkoihin. Koimme kiertueen tärkeäksi lähtökohdaksi herättää toivoa paremmasta niin asiakkaiden kuin työntekijöidenkin mielissä. Tulevaisuuden näköalan saavuttamiseksi asetimme kiertueelle seuraavat tavoitteet:

1. talous- ja velka-asioita koskevan tiedon tarjoaminen
2. taloustaitojen opettelu konkreettisten työkalujen avulla
3. tiedon ja uusien taitojen avulla saavutetun tietoisuuden kytkeytyminen toimintaan (työntekijöillä ja asiakkailta).

Toivo paremmasta varmistuikin tärkeäksi lähtökohdaksi taloussosiaalityön mallintamiselle työpajapäivien ja ryhmän päätteeksi kerätyssä asiakaspalautteessa. Palautetta kerättiin esittämällä osallistujille seuraavat kysymykset: mikä motivoi sinua osallistumaan työpajapäivään ja miten koet päivästä olleen hyötyä itsellesi? Lisäksi annettiin mahdollisuus antaa muuta palautetta:

Taloudellinen tilanne ja henkinen jaksaminen.

Halu saada velka pois niskasta & jatkaa elämää.

Luottotiedot kuntoon ja mahdollisuudet luottotietojen palauttamiseen.

Velat eivät ole maailmanloppu.

Tällaisesta on apua velalliselle, pelastaa henkiä koska taloustaakka on ajanut niin alas.

Ensimmäisen tavoitteen saavuttamiseksi eli tiedon tarjoamiseksi tarvitsimme kiertueelle asiantuntemusta, joten kilpailutimme työpajapäiviin ja ryhmään suunnitellun luen-

to-osuuden. Päädyimme yhdistämään kaksi tarjousta, jolloin saimme kiertueelle toistensa osaamista täydentävät talous- ja velkaneuvonnan työntekijän sekä useissa viranomais- töissä pätevöityneen talous- ja velka-asiantuntijan. Yhdistelmä toimi lopulta runkona niin tiedon tarjoamisessa (1. tavoite) kuin taloustaitojen opettelussa konkreettisten työkalujen avulla (2. tavoite).

Jotta työpajapäivään tai ryhmään osallistuminen tukisi muutostyöskentelyä asiakkaan tilanteessa, sen tulee yhtäältä tarjota asiakkaille ja työntekijöille riittävät välineet talous- sosiaalityön toteuttamiseksi ja toisaalta kytkeytyä suunnitelmalliseen aikuissosiaalityön palveluun. Taloustaitojen opetteluun tueksi keräsimme asiakkaille jaettaviin kansioihin ja muistitikuille valmista materiaalia, esimerkiksi taulukoita budjettilaskelmien tekemiseksi ja taloustaito-oppaita. Koska asiakkaiden ohjaus kiertueelle tapahtui omatyöntekijöiden kautta, järjestimme ensin työntekijöille velka- ja talousasioita käsittelevän koulutuksen. Koulutus oli sisällöltään hiukan syvennetty mutta pääpiirteiltään sama koulutus, jonka asiakkaat saivat kiertueella. Koulutuksen materiaalit ja asiakkaille jaettavien kansioiden sisältö ladattiin kaupungin intranettiin työntekijöiden saataville. Näin pyrimme varmistamaan sen, että taloussosiaalityö tulisi myös tulevaisuudessa luontevaksi osaksi suunnitel- mallista aikuissosiaalityön palvelua.

Vaikuttavuuden näkökulmasta talous- ja velkaneuvonnan työntekijä esitti kiertueen suunnitteluvaiheessa ratkaisevat kysymykset siitä, mitä asiakas jo osaa ja miten uutta, opittavaa asiaa pilkotaan niin pieniin osiin, ettei harjoittelu ole oppijalle vastenmielistä. Syntyi idea taitolomakkeesta (liite 1) sekä talous- ja velkaneuvojan työssään käyttämän taitojenharjoittelulomakkeen hyödyntämisestä. Hahmotelimme taitolomakkeeseen talo- udellisen toimintakyvyn (esim. Viitasalo 2018) ulottuvuuksia: tekniset taidot, suunnitel- mallinen rahankäyttö ja lista apua tarjoavista tahoista. Myöhemmin lomakkeelle lisättiin lista tarvittavista välineistä ja tunnuksista (mm. tulostin ja pankkitunnukset). Lomakkeen kääntöpuolelle on mahdollista rakentaa yksilöllinen suunnitelma lyhyen, vähän pidem- män ja pitkän aikavälin tavoitteista ja keinoista.

Valmistelimme ja jaoimme kiertueelle osallistuville asiakkaille tiedotteen kiertueen päivämääristä ja paikoista. Tiedotteessa pyysimme osallistujia varautumaan työpajapäi- vään tai ryhmään ottamalla mukaan verkkopankkitunnukset, tiliotteet viimeisimmiltä kahdelta tai kolmelta kuukaudelta sekä tiedot tuloista ja pakollisista menoista. Tiliotteiden avulla asiakas pääsi käsiksi ajankohtaiseen tietoon omasta taloudellisesta tilanteestaan ja harjoittelemaan esimerkiksi tulojen ja menojen budjetointia. Mainitsimme tiedotteessa myös ilmaisesta tulostusmahdollisuudesta sosiaalitoimiston tiloissa. Tarvittaessa etsim- me asiakkaalle muun mahdollisuuden tulostamiseen ennen kiertueelle osallistumista.

Kiertueen vetäjänä toiminut sosiaaliohjaaja vastasi kiertueen käytännön järjestelyistä, kuten aikatauluista, materiaalien keräämisestä, tilavarauksista, markkinoinnista, tulkkien varaamisesta, ruokailujen järjestelyistä sekä kiertueelle ilmoittautuneiden informoinnista ja motivoinnista. Kiertuepäivien ohjelma rakentui esimerkiksi taulukon 1 mukaisesti.

Kolmen päivän ryhmässä keskityimme yhtenä päivänä talous- ja velka-asioihin, mutta käsitelimme niitä yksittäisiä kiertuepäiviä laajemmin koko ryhmän ajan. Toisena päivänä valmistimme ruokaa, opettelimme muita arjen hallinnan taitoja ja teimme rentoutumis- harjoituksia. Kolmantena päivänä työstimme asiakkaiden elämäntilanteita kokonaisval- taisemmin ja loimme katseita tulevaisuuteen.

Taulukko 1. Kiertuepäivien ohjelma.

Kellonaika	Ohjelma
9.00	Aamupala
9.15	Aloitustieto
9.20	Aamupäivän talous- ja velkaluento sekä keskustelua veloista
11.30	Ruokailu
12.15	Taloudenhallintaa ja budjettipuhetta sekä talous- ja velkaneuvoja tavattavissa
14.00	Kahvi
14.00–15.00	Kokemusasiantuntijan puheenvuoro, esittely palveluista tai vinkkejä säästämiseen

Onnistuneen kiertueen viisi elementtiä

Seuraavaksi erittelemme tarkemmin kiertueelle rakennetun taloussosiaalityön mallin toimivuutta. Toimiva kokonaisuus muodostui viiden elementin yhdistelmästä: jalkautuminen, ryhmässä toteutettava oppiminen, relevantin tiedon jakaminen, taitojen harjoittelu ja verkostoituminen. Lisäksi pohdimme lyhyesti kiertueen tavoitettavuutta ja ryhmätoiminnan rajoituksia.

Jalkautuminen lähiöihin

Sosiaalityö tapahtuu asiakkaiden arjessa. Halusimme kiertueen jalkautuvan eri puolille kaupunkia ja näin tavoittavan asiakkaita tehokkaammin menemällä heidän elinpiireihinsä. Osallistumisen kynnyks voi olla korkea, jos apu on saatavissa vain sosiaalitoimiston/viranomaisten tiloissa. (Ks. Juhila 2018, 111–115, 139–141.) Esimerkiksi hyvinvointikeskuksista ja nuorisokeskuksista varatuissa tiloissa tunnelma oli lähtökohtaisesti rennompi ja/tai kodinomaisempi kuin sosiaalitoimiston tiloissa. Tavatonta ei ole sekään, että asiakas kokee matkustamisen ja tuntemattomaan paikkaan menemisen niin ahdistavaksi, että kynnyks tarttua tärkeidenkin asioiden hoitamiseen nousee tarpeettoman korkeaksi. Tavoitteena olikin karsia asiakkailta turhaa matkustusaikaa ja matkakuluja, jotta niistä ei muodostuisi esteitä osallistumiselle. Asiakkaille avautui samalla tilaisuus tutustua heille uusiin tiloihin lähiympäristössään. Koska asiakkaille tarjottiin kiertueella lounaat, myös ravintolassa syöminen saattoi olla tavallisesta arjesta poikkeava osallisuuden kokemus.

Jalkautuminen edellytti huolellista suunnittelua ryhmätilojen varaamisessa: Tilojen täytyi olla sopivan kokoiset ja esteettömän kulkemisen mahdollistavat. Niissä tuli olla laitteet diaesitysten pitämistä varten. Myös tulostusmahdollisuus piti varmistaa, jos jollakin osallistujalla olivat jääneet tiliotteet tulostamatta. Tilassa piti pystyä tarjoamaan aamupalaa ja iltapäiväkahvit, ja lyhyen etäisyyden päästä piti löytyä lounasravintola. Vaatimusten mukaiset tilat löytyivätkin käyttöömmee eri puolilta kaupunkia joko ilmaiseksi tai hyvin pienellä kustannuksella niin työpajapäiviä kuin kolmen päivän ryhmän toteuttamista varten.

Ryhmässä toteutettava taloussosiaalityö

Asiakastyössä jo ennen Osallistavan sosiaaliturvan kokeilua ymmärsimme, että yksittäiset tapaamisajat ovat asiakkaille ja työntekijöille liian lyhyitä saada haltuun asiakkaan taloudelliseen tilanteeseen vaikuttavaa kokonaisuutta. Kun päätimme kokeilussa toteut-

taa taloussosiaalityötä, lähtökohdaksi asetui vähintään yhden päivän kestävä tapahtuma: asiakkaille ja työntekijöille tarjoutuisi tilaisuus työstä monimutkaista asiaa intensiivisesti. Harvoin sosiaalityössä on mahdollista tarjota asiakkaille asiantuntijoiden ja sosiaalihuollon työntekijöiden aikaa kokonaisen työpäivän tai muutaman päivän kestävä ryhmän ajan.

Vertaisuus puolestaan loi osallistujien välille vuorovaikutusta ja verkostoa samankaltaisen tilanteen jakavien ihmisten kanssa. Asiakkaat hyötyivät toistensa esittämistä kysymyksistä ja niihin saaduista vastauksista. Vaikka moni osallistuja kertoi jännittäneensä ryhmään tulemistä, kokemus kääntyi päivän aikana helpotukseksi. Ryhmässä myös sosiaalinen kuntoutuminen tuli näkyväksi, sillä asiakkaiden velkataakka ja pitkittyneet talousvaikeudet ovat usein niin halvaannuttavia, että pelkkä kuulluksi tuleminen ja ongelmien kertominen ääneen toivat osallistujille valtavaa helpotusta. Vähäistä ei liene sekään apu, että ahdistaviksi koettuja kirjeitä voitiin avata toisen ihmisen seurassa. Myös asiakaspalautteessa kiiteltiin ryhmää ja vertaistukea:

Hyvä päivä, vertaistuki oli hyvää.

Loistava ilmapiiri ja vetäjät.

Mukava, keskusteleva tilanne.

Hyvä fiilis, rennossa hengessä tärkeitä asioita.

Mukavaa ja osaavaa porukkaa, kiva päivä!

Oman tarinan jakaminen [motivoi osallistumaan työpajapäivään].

Asiakkaat jakoivat ryhmässä myös hyväksi toteamiaan taloudenhallinnan keinoja. Eräs asiakas kertoi kokemuksistaan seuraavasti: Pankkikortin kanssa kulkiessaan hänellä on tunne siitä, että rahaa on rajattomasti käytettävissä. Turvatakseen ruokarahat hän kertoi nostavansa käteistä rahaa ruokaa varten kerralla koko kuukauden tarpeisiin, jakavansa sen neljään kirjekuoreen ja tekevänsä ruokaostokset viikoittain kullekin viikolle rajatulla rahamäärällä. Silloin impulssiostoksille jää vähemmän mahdollisuuksia.

Talous- ja velka-asioita sekä sosiaaliturvaa koskevan tiedon jakaminen

Kiertueen koulutussisällöstä vastasi talous- ja velka-asioiden asiantuntija. Käsiteltäviä asioita oli lukuisia: muuttuneet luottomarkkinat (pikavippien aggressiivinen mainonta, korot, perintä), velkaantuminen ja sen vaikutukset ihmiseen (maksuhäiriömerkinnät, luottotiedot, ulosotto), velkaongelmien selvittäminen (laskujen purku, velkajärjestelykeinot, velkojen vanhentuminen), taloudenhallinta (budjetointi, säästövälineet, kilpailutus, hankintojen suunnittelu), sosiaaliturvaetuudet ja niin edelleen. Lisäksi esittelimme sosiaalityötä ja -ohjausta sekä muita palveluita.

Taloussosiaalityön sisällöt eivät sinänsä ole uusia sosiaalityön henkilöstölle. Päinvastoin: talouteen liittyvä asiakastyö on ollut perinteisesti keskeinen osa aikuissosiaalityötä. Ympäröivän maailman muutos ei kuitenkaan pysähdy, ja tiedoissa ja osaamisessa on aina päivitettävää. Jo kiertueen suunnittelua aloittaessamme päätimme toteuttaa työntekijöille oman koulutuksen osana kiertueen markkinointistrategiaa. Oletuksenamme oli, että koulutukseen osallistuneet työntekijät osaisivat paremmin ohjata asiakkaitaan osallistumaan kiertueelle, koska tietäisivät, millaista tietoa kiertueella on tarjolla. Strategia osoittautui toimivaksi, koska koulutuksen yhteydessä työntekijöiltä kerätyssä palautteessa korostui juuri talous- ja velka-asioita koskevan tiedon tarpeellisuus sosiaalityössä:

Kattava info ja hyviä/herätteleviä vinkkejä. Oli hyödyllinen kokonaisuus.

Koulutus ”pysäytti”, avasi silmät itseltäkin.

Tarvitsin lisää tietoa. Tarpeellinen koulutus.

Todella hyvä tietopaketti annettavaksi asiakkaalle.

Idea: tarvitaan ns. vastamainoskampanja pikavippifirmojen mainoksille, jotta ihmiset menisivät katsomaan lisää tietoa esim. talous- ja velkaneuvonnasta.

Velkajärjestelyvaihtoehtoja ja ulosotto prosessia olisi tarpeen vielä selvittää ja saada lisäinfoa.

Tieto ja sen tarjoaminen saavat erityisen merkityksen silloin, kun ne määrittyvät sosiaalisiksi tueksi. Sosiaalinen tuki on keskeinen työkalu muutoksen hallinnassa, ja vaikka sosiaalista tukea ovat myös esimerkiksi tunneperäinen tai arviointituki, ilman tarvittavaa tietoa asiakkaita ei pystytä täysin tukemaan tavoitteellisessa muutoksessa. (Langford ym. 1997, 95–97; Perkkä-Jortikka 2002, 17–18.) Halusimme siis varmistaa, että ensiksi aikuissosiaalityön työntekijöillä ja kiertueen myötä myös asiakkailla on tarkoituksenmukainen tieto saatavilla.

Muutoksen hallinnan idean kautta pääsee käsiksi myös siihen näkökulmaan, miten merkittävä rooli tiedolla on toimintamahdollisuuksien arvioimisessa. Kiertueella mukana ollut kouluttaja hämmästeli omassa palautteessaan sitä, miten puutteellisia tietoja osallistujilla oli sosiaaliturvaetuksista. Tiedon puute esimerkiksi toimeentulotuen käytännöistä niin Kelassa kuin kunnissakin voi kuormittaa asiakkaita aivan turhaan muutenkin niukoissa taloudellisissa toimintamahdollisuuksissa. Asiakkaan taloudenhallintaa saattaisi suuresti helpottaa vaikkapa tieto siitä, että Kela voi perustoimeentuloa asiakkaalle myönnettyään maksaa suoraan hänen laskujaan eri laskuttajille. Yhtäältä kouluttajan havainnot ja palaute kertovat monimutkaisesta sosiaaliturvajärjestelmästä, jonka käytännöistä ei tiedetä riittävästi. Toisaalta voi aiheellisesti kysyä, miten aikuissosiaalityön palvelussa olevilla asiakkailla ei (vielä) ollut riittävästi tietoa omista toimintamahdollisuuksistaan sosiaaliturvajärjestelmässä.

Myös asiakaspalautteessa tiedon tarve on esillä perusteissa osallistua kiertueelle ja osallistumisen hyödyllisyydestä omassa tilanteessa:

Tiedon puute.

Neuvoja mihin ja miten otan yhteyttä.

Epäselvyydet omissa osamaksuissa, virheelliset laskutukset, omien oikeuksien tarkistaminen.

Sain neuvoa ja tukea siitä, miten selviytyä yritysten huijauksista.

Sain paljon uutta tietoa siitä, miten pääsisi alkuun velkojen pois saamiseen.

Taloudenhallinnan taitojen harjoittelu

Kuten alussa kuvasimme, koko talousneuvontakiertueen toteuttaminen lähti siitä ymmärryksestä, että halusimme tukea asiakkaita taloudenhallinnan taitojen harjoittelussa. Tehdäväksemme jäi rakentaa harjoittelulle ja oppimiselle suotuisat olosuhteet. Hyödynsimme valmiita materiaaleja, esimerkiksi budjettipohjia, ja kasasimme niitä yhteen niin, että asiakkaiden olisi helppo tarttua johonkin konkreettiseen tehtävään, tarvittaessa työntekijän tuella. Taitojen harjoittelu toteutettiin kiertueella asiakkaiden omien tosielämän tilanteiden pohjalta. Tavoitteena oli tukea osallistujia tietämään ja ymmärtämään kokonaisvaltaisemmin oma tilanteensa. Osallistujat kokivatkin materiaalin ja taitojen harjoittelun hyödyllisiksi. Parhaimmillaan tieto ja opitut taidot muuttuvat tietoisuudeksi, joka vähitellen kytkeytyy taloudelliseen käyttäytymiseen:

Opin tekemään budjetin: tulot-menot ja vinkkejä kulutusluottojen hoitoon yhdistelmälainalla tai Takuusäätiön kautta.

Kansio hyvä, voi pitää itsekin kirjaa tuloista ja etenkin menoista.

Kansio oli iso plussa ja tulee varmasti käyttöön, selkeytti havainnoimaan kuukauden rahat.

Jäi paljon ajateltavaa kulutuksesta.

Tutustuin ja sisäistin ohjeita säästeliääseen ja selkeään taloudenhallintaan.

Kiertuetta varten kehitetty taitolomake toimii paitsi puheeksi ottamisen välineenä myös konkreettisenä työkaluna taloudellisen toimintakyvyn ulottuvuuksien hahmottamisessa. Lomakkeella isommat kokonaisuudet on pyritty pilkkomaan sen kokoihin asioihin, että niitä on mielekästä lähteä opettelemaan tai tavoittelemaan. Kokonaisuusien pilkkomisen tarkoituksena on myös tukea suhtautumista opeteltaviin tai hoidettaviin asioihin asioina ilman kuormittavaa tunnetaakkaa. Samalla lomakkeen täyttäjän on silti mahdollista tehdä esimerkiksi omaan kulutuskäyttämiseensä liittyviä arvovalintoja. Lisäksi lomake toimii taloudellisen toimintakyvyn harjoittelun suunnitelmana. Ideana on, että asiakas päättää itse omat tavoitteensa ja etenemistahtinsa.

Taloudenhallinnan taitojen harjoittelun yhteydessä olisi harhaanjohtavaa kiinnittää huomio vain asiakkaiden puutteellisiin taitoihin. Yhtä tärkeää on huomioida ne pakottavat ja kohtuuttomat olosuhteet, joissa sosiaaliturvan varassa olevat ihmiset elävät. Erään kiertueelle osallistuneen asiakkaan perheen tulot koostuvat pienistä palasista, jopa kahdeksasta eri osasta (eläke, takuueläke, eläkkeen lapsikorotus, elatusapu, elatustuki, asumistuki, hoitotuki ja lapsilisä). Kun tulot tulevat eri aikoihin, kokonaistilanteen hahmottaminen on vaikeaa. Kuten kiertueen kouluttaja totesi: ”Aikamoinen nuorallatanssija saa olla, että taloustilanne pysyy hallinnassa. Tätä pienituloisen pirstaleista kertyvää toimeentuloa voi olla vaikea säännöllistä palkkatuloa kerran kuukaudessa saavien ihmisten ymmärtää.”

Verkostoituminen on yhdessä oppimista

Osallistavan sosiaaliturvan kokeilussa kuntia on rohkaistu yhteisöllisen sosiaalityön kokeilemiseen. Toiveena on saada yhteisöosiaalityön kautta näkyväksi yksilökeskeiselle työlle vaihtoehtoisia reittejä osallisuuden ja asiakaslähtöisyyden toteuttamiseen. Talousneuvontakiertueen voi laskea tällaiseksi yhteisölliseksi alustaksi, jossa lopullinen toimintasisältö sekä sille annetut merkitykset muodostuvat yhdessä tekemisen ja neuvottelun tuloksina. Vaikka varauduimme kiertueeseen erilaisten asiantuntijoiden tiedoilla, ilman kiertueelle osallistuneiden asiakkaiden omaa elämää koskevaa tietoa emme olisi tavoittaneet sitä yhdessä oppimisen tilaa, johon nyt pääsimme. Jos mahdollista, loimme kaikille osapuolille kokemuksen rinnakkain toimimisesta, esimerkiksi velkaantumisen tavoittamisesta yhteistyönä.

Kiertueen ”pysyvä henkilökunta” muodostui aikuissosiaalityössä työskentelevästä kokeilun sosiaaliyhdyntäjästä, toisesta aikuissosiaalityön sosiaaliyhdyntäjästä, talous- ja velka-asiantuntijasta sekä Talous- ja velkaneuvonnan työntekijästä. Suurin hyöty kiertueen onnistumisesta tuli yhtäältä siitä, että tällä kokoonpanolla asiakkaat saivat ajantasaista ja yksityiskohtaistakin tietoa talous- ja velka-asioista, niitä koskevista palveluista ja eri viranomaisten mahdollisuuksista tukea heidän osallisuuttaan. Toisaalta erityistä kiitosta saimme asiakaspalautteesta siitä, että poistimme kynnyksen päästä Talous- ja velkaneuvonnan asiakkaaksi, kun kiertueelle osallistunut työntekijä pystyi ottamaan asiakkaita kiertueelta suoraan omaan asiakkuuteensa:

*Kouluttaja toi arvokasta tietoa ja että on mahdollisuus päästä velkajärjestelyyn.
Sain hyviä neuvoja, velkaneuvoja lupautui auttamaan/neuvomaan mua nykyisten
ulosottovelkojeni kanssa.*

Muutaman kerran kiertueelle osallistui myös kokemusasiantuntija, joka oman elämänsä tarinalla pystyi tuottamaan osallistujille erilaista vertaisuutta ja toivoa kuin mitä viranomaiset koskaan kykenevät. Saimme myös kaupungin työllisyyspalveluissa käynnissä olleen alueellisen työllisyyskokeilun, Duunibussin, pysäköimään muutamana kiertuepäivänä koulutuspaikan lähettyville. Duunibussi toimi kohtaamispaikkana omaa työuraansa ja opintojaan miettiville henkilöille, ja siellä oli mahdollista tavata esimerkiksi Kelan ja työllisyyspalveluiden asiantuntijoita.

Lisäksi pyysimme asiakkaiden omatyöntekijöitä aikuissosiaalityöstä osallistumaan kiertueelle asiakkaansa kanssa. Tämä tarjosi työntekijöille tilaisuuden asettua oppijana asiakkaan kanssa samalle viivalle ja mahdollisuuden näin rikkoa perinteistä valta-asetelmaa, joka sosiaalitoimistossa tapahtuvissa tapaamisissa aina on vahvasti läsnä. Ryhmässä asiakkaan toimintakykyä voi havainnoida yksilötyöstä poikkeavissa olosuhteissa, ja asiakkaan ja työntekijän yhteisesti jaettu kokemus mahdollisesti vahvistaa heidän välistään suhdetta tai auttaa työntekijää suuntaamaan työtään tarkoituksenmukaisemmin.

Asiakkaiden tavoittamisesta ja ryhmätoiminnan rajoitteista

Vaikka kiertue tavoitti hyvän määrän aikuissosiaalityön asiakkaita, joihinkin yksittäisiin päiviin ja kolmen päivän ryhmään olisi sopinut monta osallistujaa lisää. Ilmoittautumisia olikin kiitettävästi, mutta reilu kolmasosa ilmoittautuneista ei lopulta tullut paikalle. Ilmoittautuneita asiakkaita tavoiteltiin viimeiseen asti, tosin kaikkia ei enää tavoitettu puhelimitse. Osallistuminen peruuntui muutamalla asiakkaalla sairastumisen vuoksi. Jotkut asiakkaista perustelivat poisjääntiä kiertueen vetäjälle puhelimesta niin, että velka-asioiden kohtaaminen oli aiheuttanut aamulla paniikkioireita tai edellinen yö oli kulunut valveilla velka-asioita murehtiessa tai jännittäessä.

Joka tapauksessa ilmoittautuneita asiakkaita olisi voinut olla enemmänkin. Ryhmätoiminnan tavoitettavuuden haasteet voivat liittyä esimerkiksi siihen, että kohderyhmän asiakkailla on erityisen vaikea elämäntilanne, eikä suunnitelmallinen työskentely ole pääsyyt aikuissosiaalityössä käyntiin. Asiakkaiden kanssa ei ole välttämättä ehtinyt rakentua luottamuksellista suhdetta, ja osallistumisen motivointiin tulisi käyttää huomattavasti enemmän aikaa kuin nyt oli mahdollista. Aikuissosiaalityön tulee ylipäätään kiinnittää huomiota siihen, miten sosiaalityö tavoittaa erityistä tukea tarvitsevia asiakkaita.

Talous- ja velka-asioiden kohtaamisen ja käsittelyn ryhmämuotoisessa toiminnassa voi ajatella muodostuvan kaksinkertainen kynnyksen palvelun tavoitettavuuteen. Kenties on aiheellista kysyä, onko tällaista yhdistelmää hyödyllistä lainkaan toteuttaa. Lisäksi toteutus vaatii paljon työtä. Silti luotamme yhdistelmän hyödyllisyyteen: jokainen paikalle saapunut asiakas lähti päivän tai ryhmän jälkeen helpottuneena kotiin. Myös kiertueella kertynyt poikkeuksellisen runsas ja kiittävä asiakaspalaute vapauttaa tästä kritiikistä:

Päivästä oli todella konkreettisesti apua ja paljon.

Kyllä kannattaa järjestää.

Mitään oleellista ei puuttunut.

Ei parempaa olis voinu olla, 5/5.

Lisää näitä!

Toivosta voimaa muutokseen

Talousneuvontakiertueen tärkein onnistumisen merkki on asiakkaissa herännyt toivo paremmasta tulevaisuudesta. Toivon herääminen liittyy keskeisesti tarkentuneisiin tietoihin omasta ja vertaisten tilanteista, ympäröivistä olosuhteista (esimerkiksi kuluttamiseen kannustava mainonta, muuttuneet luottomarkkinat), sosiaaliturvasta ja omista toimintamahdollisuuksista.

Voisiko puhua jopa paradigman muuttamisesta? Sen sijaan, että edellytimme asiakkaiden aktivoitumista ja vastuullista taloudellista toimintaa, menimme heitä vastaan. Tunnustimme inhimilliset avun tarpeet ja opimme luottamuksellisessa vuorovaikutuksessa yhdessä enemmän kuin erikseen. Loimme visuaalisuuden ja selkeäkielisyyden avulla näkyväksi suojelun ja huolenpidon ilmapiirin, jossa asiakkaiden kokemustieto oli yhtä tärkeää kuin viranomaisten tieto. Varmistimme oppimiselle suotuisat olosuhteet (tilat, ruokailut, tulkit, lastenhoito, bussikortit jne.) ja kokosimme materiaalit oppimisen tueksi. Hyödynsimme käytettävissä olevaa valtaa asiakkaiden eduksi (mm. yhteistyö viranomaisien välillä, esimerkiksi suora yhteys sosiaalityöstä talous- ja velkaneuvonnan palveluun). Annoimme sosiaalisen tuen eri muotojen samanaikaisesti täydentää toisiaan ja ympäröidä koko kiertueen. (Vrt. Langford ym. 1997; Perka-Jortikka 2002, 17–18; Honneth 2004; Mikkola 2006, 46, 213–222; Vangelisti 2009, 40; Kylmänen 2014, 85.)

Kiertueelle asetetut tavoitteet (1) talous- ja velka-asioita koskevan tiedon tarjoamisesta sekä (2) taloustaitojen opettelusta konkreettisten työkalujen avulla saavutettiin erinomaisesti. Verkostomainen oppiminen ja asiakkaiden toiveikkuuden todistaminen herätti toiveikkuutta myös kiertueelle osallistuneissa työntekijöissä: mitä muuta voisimme yhdessä tehdä kuin tukea yksittäisiä asiakkaita? On varmistettava, että asiakkaissa herännyttä toivoa osataan kannatella aikuissosiaalityössä ja muissa palveluissa. Tämä edellyttää kootun tiedon ja materiaalien saatavuuden parantamista, henkilöstön jatkuvaa kouluttautumista ja toimivaksi havaitun työtavan juurruttamista palveluihin. Osaltamme toteutamme myös sosiaalista raportointia paitsi inhimillisesti kohtuuttomiksi havaituista tilanteista myös kehittämistämme taloussosiaalityön mallista. Rakenteisiin vaikuttamalla lähestymme kiertueen viimeistä tavoitetta eli (3) saavutetun tietoisuuden kytkeytymistä toimintaan.

Kirjallisuus

- Bandura, A. 2001. Social cognitive theory: an agentic perspective. *Annual review of psychology* 52, 6–11.
- Björklund, L. & Hallamaa, J. 2013. Miten kannustaa ihmisiä työmarkkinoille eettisesti ja kestävästi. Teoksessa: V. Karjalainen & E. Keskitalo (toim.) *Kaikki työuralle! Työttömien aktiivipolitiikkaa Suomessa*. Tampere: Suomen yliopistopaino, 150–170.
- Honneth, A. 2004. Recognition and justice: outline of a plural theory of justice. *Acta sociologica* 47 (4), 351–364.
- Juhila, K. 2018. *Aika, paikka ja sosiaalityö*. Tampere: Vastapaino.
- Kylmänen, A. 2014. *Sosiaalisen tuen tarpeet ja elementit aikuissosiaalityössä: mixed methods -tutkielma sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta*. Lapin yliopisto. Yhteiskuntatieteiden tiedekunta. Pro gradu -työ. Julkaisematon.
- Langford, C. P. H., Bowsher, J., Maloney, J. P. & Lillis, P. P. 1997. Social support: a conceptual analysis. *Journal of advanced nursing* 25 (1), 95–100.
- Mikkola, L. 2006. Tuen merkitykset potilaan ja hoitajan vuorovaikutuksessa. *Jyväskylä studies in humanities* 66. Jyväskylän yliopisto: Jyväskylä university printing house.

- Perkka-Jortikka, K. 2002. Työyhteisöjohtaminen. Vastuuta ja motivointia puun ja kuoren välissä. Helsinki: Edita prima.
- Sosiaali- ja terveysministeriö (STM). 2017. Osallistavan sosiaaliturvan kokeilun ja nuorten osallistumistulon mallintamisen ohjausryhmä ja sille asetettavat alaryhmät. [Viitattu 17.3.2019]. Saatavana: <http://stm.fi/documents/1271139/5314247/Asettamispäätös+-+Osallistavan+sosiaaliturvan.pdf/be599ea7-f6df-4104-88ce-f232f3017c94>
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL). 2018. Osallistavan sosiaaliturvan kokeilu. [Viitattu 17.3.2019]. Saatavana: <https://thl.fi/fi/tutkimus-ja-kehittaminen/tutkimukset-ja-hankkeet/osallistavan-sosiaaliturvan-kokeilu>
- Vangelisti, A. L. 2009. Challenges conceptualizing social support. *Journal of social and personal relationships* 26 (1), 39–51.
- Viitasalo, K. 2018. Äitien pyrkimykset ja toimintamahdollisuuksien valikko: käsitteellinen tutkimus äitien taloudellisista toimintamahdollisuuksista. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. *Jyväskylä studies in education, psychology and social research* 606. Väitösk.

TAMPEREEN KAUPUNKI

TALOUDENHALLINNAN TAITOLOMAKE JA TYÖSKENTELYN SUUNNITELMA

Rastita ne taidot ja välineet, jotka sinulla jo on, ja ne palvelut ja välineet, joita käytät.

Nimi _____

Pvm _____

TARVITTAVAT VÄLINEET

Henkilöllisyystodistus	☐
Kela-kortti	☐
Pankkitunnukset	☐
Puhelin	☐
Tietokone:	
oma	☐
kirjasto	☐
sosiaaliasema	☐
Kela	☐
muu, mikä:	☐
<hr/>	
Tulostin:	
oma	☐
kirjasto	☐
sosiaaliasema	☐
Kela	☐
muu, mikä:	☐

TEKNINEN OSAAMINEN

Pankkitunnukset	☐
Tiliotteet	☐
Tiedoston tallentaminen	☐
puhelimeen	☐
tietokoneelle	☐
muistitikulle	☐
tietosuoja-asiat	☐
Sähköposti	☐
Liitetiedostot	☐
puhelin	☐
tietokone	☐
Näyttökuva	☐
Kuvatiedostot	☐
kuittikuvat	☐
E-lasku	☐
Lomakkeiden täyttäminen	☐
Viranomaistekstin lukemi-	☐
nen ja ymmärtäminen	
Päätösten oikeellisuus	☐
Asioiden hoito puhelimitse	☐

SUUNNITELMALLISUUS

Kuukausibudjetti, pakolliset	
vuokra	☐
ruoka	☐
puhelin	☐
netti	☐
vesi	☐
autopaikka	☐
bussilippu	☐
kodinhoito	☐
lääkkeet	☐
Varautuminen	
sähkölasku	☐
vakuutukset	☐
vaatteet ja kengät	☐
Muut laskut	☐
Kilpailuttaminen	
puhelin	☐
sähkö	☐
netti	☐
vakuutukset	☐
Velat	
pankkilainat	☐
luottokortti	☐
pikavipit	☐
muut	☐
maksusuunnitelmat	☐
Vuosibudjetti	☐
Säästäminen	☐
Oma tavoite	☐
Teen itse/ostan/korjaan	☐
KELA	
sähköinen asiointi	☐
ajanvaraus	☐
milloin etuus haetaan?	☐
toimeentulotuki	☐
asumistuki	☐
työttömyyskorvaus	☐
vuokravakuus	☐
muuttoavustus	☐
muu etuus:	☐

MISTÄ VOI KYSYÄ APUA

Kela	☐
Sosiaalitoimisto	☐
Omapalvelu	☐
Täydentävä ja ehkäisevä	☐
toimeentulotuki	☐
Terveystieteiden tutkimuskeskus	☐
TE-palvelut/Työllisyyspalvelut	☐
Talous- ja velkaneuvonta	☐
Ulosottovirasto	☐
Perintätoimistot	☐
Vero.fi	☐
Trafi.fi	☐
Oma luottokielto	☐
Maistraatti	☐
Väestörekisterikeskus	☐
Oikeusrekisterikeskus	☐
Ulosottorekisteri	☐
Takuu-Säätiö	☐
Kilpailu- ja kuluttajavirasto	☐
Edunvalvonta	☐
Oikeusaputoimisto	☐
Panttilainaamo	☐
Maksuhäiriömerkintä	☐
Maahanmuuttovirasto	☐
Muita tukipalveluita	
kuntouttava työtoiminta	☐
sosiaalinen kuntoutus	☐
asumisen tuki	☐
päihdehoito	☐
välitystilii	☐
Kotoutumisen palvelut	☐
MAP (Sarvis)	☐
Mainio	☐
Kototori	☐
Tulkki	☐
Vammaispalvelut	☐
Gerontologinen sosiaalityö	☐
Kotihoito	☐
Neuropsykiatriset palvelut	☐

Taloudenhallinnan työskentelysuunnitelma

Mitä taitoja opettelen ja mitä palveluita hyödynnän? Esimerkiksi sosiaaliohjaus, velkaneuvonta...

1) LYHYEN AIKAVÄLIN TAVOITTEET JA KEINOT

2) VÄHÄN PIDEMMÄN AIKAVÄLIN TAVOITTEET JA KEINOT

3) PITKÄN AIKAVÄLIN TAVOITTEET JA KEINOT

TALOUDENHALLINTA ASUMISEN TURVAAJANA

Minna Hautala
Sanna Vartio

Asumissosiaalinen työ on Riitta Granfeltin (2014) mukaan työtä asunnottomien tai asunnottomuutta aiemmin kokeneiden ihmisten parissa asumisen turvaamiseksi ja asunnottomuuden ehkäisemiseksi. Asumissosiaalisessa työssä vastataan asumista vaarantaviin psykososiaalisiin ja käytännöllisiin ongelmiin asukkaiden ja ammattilaisten välisenä yksilö-, ryhmä- ja yhteisötason vuorovaikutustyönä. Asumissosiaaliseen työhön sisältyy lisäksi asumisen ja palvelujärjestelmän puutteisiin kohdistuvaa rakenteellista vaikuttamistyötä. Työn toteuttamistapaa voi luonnehtia relationaaliseksi: työtä tehdään suhteessa asiakkaaseen tai hänelle tärkeisiin toimijoihin. (Granfelt 2014, 255.) Tässä luvussa tuomme esiin mahdollisuutta ehkäistä asunnottomuutta vahvistamalla asiakkaan talouden hallintaa työntekijän ja asiakkaan välisessä vuorovaikutuksessa. Luomme ensimmäiseksi katsauksen siihen, millaisia vaikutuksia taloudenhallinnan haasteilla voi olla asumiseen. Toiseksi tuomme käytännön työssä käyttämiemme välineiden kautta esiin mahdollisuuksia edistää taloudenhallintaa pystyvyyden (self-efficacy) tunnetta vahvistamalla. Lopuksi esitämme ajatuksia siitä, miten palvelujärjestelmää tulisi kehittää vastaamaan paremmin ihmisten tarpeita asunnottomuuden ehkäisemiseksi.

Vuosille 2016–2019 ajoittuvassa valtakunnallisessa asunnottomuuden ennaltaehkäisyn toimenpideohjelmassa (AUNE) korostetaan asunnottomuuden ehkäisyä: ”asumisen turvan varmistaminen aina kun asiakas kohdataan palvelujärjestelmässä” (Asunto ensin, [viitattu 30.1.2019]). Asumisen ongelmia on mahdollista ehkäistä kaikissa palveluissa, mutta keskitymme tässä yhteydessä sosiaalipalvelujen mahdollisuuksiin. Sosiaalihuoltolain (2014/1301) perusteella sosiaalityössä on järjestettävä palveluja asumisen tuen tarpeeseen ja sosiaalityössä työskennellään asunnottomuuden ehkäisemiseksi. Asiakkaiden asumisen turvaamiseksi työskennellään pitkäjänteisesti, mikä tarkoittaa tarvittavien palvelujen järjestämistä esimerkiksi päihde- ja mielenterveysongelmiin. Toisaalta sosiaalipalveluissa kohdataan usein tilanteita, joissa asuminen kriisiytyy ja ihmistä uhkaa häätö.

Kriisitilanteen selvittämisen jälkeen ihminen tarvitsee usein pidempiaikaista tukea elämänhallinnan vahvistamiseksi. Näiden tilanteiden selvittelyssä korostuvat tuen tarpeen tunnistaminen sekä tarpeen mukainen palveluohjaus ja -neuvonta. Konkreettisimmillaan asumista turvataan häätötilanteissa esimerkiksi auttamalla uuden asunnon etsimisessä, järjestämällä tilapäismajoituspalvelua tai myöntämällä ehkäisevää toimeentulotukea vuokravelkaan, jotta häätöuhka väistyy. Ehkäisevä toimeentulotuki on osa toimeentulotuen kokonaisuutta, mutta siitä päätetään kuntien sosiaalityössä. Viranhaltija voi tilanne-

kohtaisella harkinnallaan ja kunnan tekemien linjausten puitteissa myöntää ehkäisevää toimeentulotukea esimerkiksi asunnottomuuden ehkäisemiseksi. Sosiaalipalveluissa tulee kuitenkin olla riittävästi resursseja ja keinoja ehkäistä asunnottomuutta jo kriisitilannetta varhaisemmassa vaiheessa.

Työskentelemme vuokra-asukkaiden talousongelmia ehkäisevässä ASTA-hankkeessa Tampereen kaupungin aikuissosiaalityössä. Asumisen kehittämis- ja rahoittamiskeskus ARAn valtakunnallisen ASTA-hankkeen tavoitteena on asumisen turvaaminen edistämällä kotitalouksien taloudenhallintaa pysäyttämällä velkaantumisen ja ehkäisemällä sitä jatkossa. Tavoitteeseen pyritään kehittämällä uudenlaisia käytäntöjä asumista vaarantaviin taloudenhallinnan ongelmiin. Tampereen ASTA-osahankkeessa kohderyhmänä ovat perheelliset aikuiset, joille on muodostunut toistuvasti vuokravelkaa, eli kuukausivuokra tai osa siitä on jäänyt maksamatta useammin kuin kerran. Näin ollen työskentelemme asumisen ja taloudenhallinnan ongelmien parissa ja käytännön työssä kokeillen kehitämme uusia keinoja näihin haasteisiin vastaamiseksi.

Vuokravelkaantumisen vaikutukset asumiseen

Asumista uhkaavat erilaiset yksilölliset ja rakenteelliset tekijät, joista tarkastelemme tässä vuokravelkaantumista, ja luomme katsauksen vuokravelkaantumisen mahdollisiin vaikutuksiin asumiseen. Toki taloudelliset ongelmat, kuten ylivelkaantuminen ja taloudenhallinnan ongelmat, koskettavat myös omistusasunnossa eläviä ja asuminen voi vaarantua myös yhtiövästikevelan vuoksi. Ylivelkaantumisen ja velkaongelman taustalla on tutkimuksien perusteella tulojen pieneneminen työttömyyden, avioeron tai sairastumisen vuoksi tai toisaalta menojen äkillisen kasvun tai liiallisen kulutuksen vuoksi. Tällöin muuttuneessa tilanteessa menoja ei saada tasapainoon kulujen kanssa. (Piskonen 2006.) Asiakastyöstä kerryttämämme kokemuksen mukaan vuokravelloissa on harvoin kyse ihmisen suoranaisestä halusta laiminlyödä asumistaan, ja siksi velkaantumisen ymmärtämiseksi on olennaista huomioida velkaantumisen taustatekijät.

Vuokravelka johtaa toistuessaan tai hoitamattomana maksumuistutusten kautta vuokrasopimuksen purkuun eli häättöön. Häättöön vaikutukset yksilölle ovat merkittävät, ja näissä tilanteissa sosiaalipalveluiden tarve kasvaa esimerkiksi lastensuojelullisten toimenpiteiden ja tilapäismajoituksen myötä. Mikäli asumisesta jää vuokravelkaa eikä velan maksaminen maksusuunnitelman kautta ole mahdollista, velka aiheuttaa maksuhäiriömerkinnän luottotietorekisteriin. Henna Lahtisen (2012) lapsiperheiden asunnottomuutta käsittelevässä pro gradu -tutkielmassa kävi ilmi, että suurimmalla osalla haastateltavista oli vuokravelkaa. Vuokranantajat tarkistavat usein luottotiedoista erityisesti sen, onko asukasehdokkaalla vuokravelkataustaa – vuokranmaksun laiminlyöminen saattaa siis vaikeuttaa uuden vuokrasuhteen solmimista.

Asumiskulujen priorisointi muiden menojen edelle sekä pyrkimys asua vuokratasoltaan maksukykyä vastaavassa asunnossa ovat merkittäviä asumista turvaavia tekijöitä. Toisaalta kaikkeen ei ole mahdollista itse vaikuttaa – esimerkiksi tarjolla olevien kohtuuhintaisten vuokra-asuntojen vähäisyys ja aiempien maksuhäiriöiden vaikutus asukasvalinnassa saattavat muodostaa asuntoloukun, jolloin asukas jää liian kalliiseen asuntoon tai pahimmillaan asunnottomaksi. Vuoden 2018 lopussa Suomessa oli 5 482 asunnottomaa, joista yksineläviä oli 4 882 ja perheellisiä 159 (Asumisen rahoitus- ja kehittämiskeskus 2018).

Kun taloudellinen tilanne on haastava, asukas saattaa päätyä käyttämään vuokranmaksuun tarkoitettuja varoja muihin menoihin. Osa vuokrasta voi jäädä rästiin satunnaisesti

tai kuukausittain, mutta pahimmillaan tilanne saattaa johtaa täydelliseen vuokranmaksun laiminlyöntiin. Joissakin tapauksissa asukas saa järjesteltyä vuokranmaksun omatoimisesti, mutta etenkin minimituloilla elettyä eräänäntyneitä vuokria on vaikea saattaa ajan tasalle. Joissakin tilanteissa kunnan sosiaalitoimi voi päätyä myöntämään ehkäisevää toimeentulotukea vuokravelan tai sen osan maksamiseksi. Näissä tilanteissa sosiaalityössä tulisi laatia asiakkaan kanssa suunnitelma vuokranmaksusta asumisen turvaamiseksi jatkossa. Taloudenhallinnan ohjaukselle esiintyy tarvetta myös niissä kiperissä tilanteissa, joissa vuokranmaksu vaatii kohtuuttomia ponnisteluja ja toisinaan lainan ottamista.

Vuokravelkaantumiseen liittyy usein velkaantumista myös muilla elämän osa-alueilla. Taloudellisten vaikeuksien ja velkaantumisen taustalla on usein elämäntilanteiden muutoksia, joiden seurauksena tulot ovat muuttuneet ja menojen kattamiseksi on jouduttu turvautumaan lainoihin. Lainojen ottaminen johtaa toisinaan velkakierteeseen. Myös pienituloisuus ja taloudellisen tilanteen joustamattomuus vaikeuttavat taloudenhallintaa, eikä yllättäviin menoihin ole varaa. Lapsiperheillä yksittäinen suuri meno, kuten auton yllättävät huoltokustannukset, on voinut romahduttaa talouden. Usein talous on jo valmiiksi tiukilla, eikä säästöjä yllättäviä menoja varten ole. Asiakastyöstä kertyneen kokemuksen perusteella erityisesti lapsiperheet kokevat auton välttämättömäksi liikkumisen muodoksi, joka mahdollistaa lasten kuljettamisen päiväkotiin, kouluun ja harrastuksiin sekä työssäkäynnin yhteensovittamisen.

Muutokset tulotilanteessa edellyttävät tulojen ja menojen suhteuttamista uudelleen, jolloin myös vuokranmaksukyky saattaa muuttua. Kun ansiotulojen turvin on voinut olla vaivatonta ylläpitää vuokraltaan korkeaa asuntoa, työttömyyden tai sairauden myötä vuokra saattaa muodostua ylivoimaiseksi muiden menojen kattamiseksi ja edessä voi olla kodin vaihto. Toistuvasti vuokravelkaantuvat kokevat usein juurettomuutta asuntojen ja asuinalueiden useiden vaihtojen myötä. Asunnon vaihtaminen on vaikeaa tarjolla olevien asuntojen vähäisyyden, maksuhäiriömerkintöjen ja omasta kodista luopumisen vaikeuden vuoksi. Pelkästään muuttamisurakan toteuttaminen voi tuntua ylivoimaiselta ponnistelulta kuormittuneessa elämäntilanteessa.

Työvälineitä asiakastyöhön taloudenhallinnan vahvistamiseksi

ASTA-hankkeessa pyritään yksilötasolla vaikuttamaan niihin tietoihin ja taitoihin, joiden avulla vuokra-asukas voi ehkäistä talousongelmia tai velkaantumisen kierre voidaan katkaista ennen tilanteen kriisiytymistä. Tunteet vaikuttavat ihmisen toimintaan ja rahan käyttöön, ja juuri tunteisiin vedotaan esimerkiksi mainonnassa aktiivisesti (Nummenmaa 2016). Ostoksista haetaan usein mielihyvää, ja tuotteilla on myös identiteettiä rakentava merkitys. Tarkastelemme mahdollisuutta vahvistaa taloudenhallintaa pystyvyyden tunteen vahvistamisen kautta, joka on keskeinen tekijä motivoitumisessa muutokseen. Pystyvyydellä tarkoitamme yksilön tunnetta tai uskoa siihen, että hän kykenee selviytymään kohtaamistaan haasteista. Pystyvyyden tunne ohjaa yksilön toimintaa, ajattelua ja tavoitteiden asettamista. Kun pystyvyyden tunne on vahva, oman toiminnan uskotaan johtavan toivottuun lopputulokseen. (Bandura 1997.)

Talouden seurannassa on mahdollista muistella ostotilanteita, joista on merkintä tiliotteella – tilanteiden läpi käyminen auttaa hahmottamaan oman käyttäytymisen taustalla olevia tunteita. Taloudellinen käyttäytyminen on yhteydessä myös yksilön arvoihin eli siihen, mitä ihminen pitää elämässään tavoiteltavana. On myös mahdollista, että toiminnassa on ristiriita omien arvojen ja tavoitteiden kanssa. Kuormittava tai stressaava elämäntilanne vaikuttaa ihmisen kykyyn säädellä tunteitaan ja sitä kautta myös taloudel-

liseen toimintakykyyn. Ihminen voi alkaa toimia arvojen vastaisesti, mikä vähentää tyytyväisyyttä omaan arkeen ja elämään. (Nummenmaa 2016.) Oman käyttäytymisen taustatekijöistä tietoisiksi tuleminen edellyttää pysähtymistä ja asioiden kohtaamista. Asiakkaalle voi olla helpottavaa kohdata raha-asioihin liittyvät tunteensa ja kokemuksen yhdessä työntekijän kanssa. Erityisesti velkaantumiseen liittyy häpeää, jota on mahdollista lievittää hyväksyvällä kohtaamisella.

Taloudellisen tilanteen seurannassa on mahdollista hyödyntää erilaisia siihen tarkoitettuja välineitä. Seuranta konkretisoi asiakkaalle rahankäyttöä sekä mahdollistaa havaintojen tekemisen ja uudenlaisen tiedon tuottamisen omasta toiminnasta. Talouden seurantaan on kehitetty erilaisia mobiilityökaluja, joita ovat esimerkiksi Takuusäätiön Penno sekä osan pankeista asiakkailleen tarjoama Pivo-mobiilisovellus. Yhtenä tärkeänä keinona on kuittien tai tiliotteiden läpikäyminen. Seuranta tuottaa paremmin todellisuutta vastaavan kuvan tuloista ja menoista kuin perustoimeentulotuen laskelma, jota sosiaalityössä yleisesti hyödynnetään. Perustoimeentulotukilaskelmaan huomioidaan menoiksi vain osa pakollisista menoista, kuten terveydenhoitokulut, sähkölasku ja kotivakuutus. Lisäksi laskelmassa huomioidaan jokaiselle perheenjäsenelle oma perusosansa, jolla tulee kattaa muut elämisen kustannukset, esimerkiksi ruokakulut sekä puhelinlaskun ja paikallisliikenteen käyttökulut. Velkoja ja lainoja viimesijaisessa perustoimeentulotuessa ei huomioida lainkaan. Laskelmalla tilanne voi näyttää siltä, että tuloja on perustoimeentulotuessa huomioitavia menoja enemmän – tosiasiallisesti muodostunut ylijäämä voi kulua erilaisten laskujen, osamaksusopimusten ja velkojen maksuun.

Seurannan kautta saatu tieto mahdollistaa budjetin eli taloussuunnitelman tekemisen. Budjetissa lasketaan, paljonko asiakkaalla on käytössään rahaa välttämättömien menojen jälkeen. Budjetin laatimiseen liittyvä konkretia auttaa asiakasta ja työntekijää tarttumaan niihin menoihin, joihin kuluu kuukaudessa huomattavan paljon rahaa. Tieto siitä, miten paljon rahaa esimerkiksi lähikaupassa asiointiin, työpaikalle otettaviin eväisiin tai auton ylläpitoon kuluu, voi herättää ajatuksen toisin toimimisen mahdollisuudesta. Näitä heränneitä ajatuksia pyritään myös vahvistamaan työskentelyssä.

Varhainen välittäminen ja tuki

Talousasioiden puheeksi ottamisen avulla on mahdollista ehkäistä asumisen ongelmia. Se edellyttää sosiaalipalveluilta taloussosiaalisen työotteen ja asumissosiaalisen työotteen omaksumista varhaisen välittämisen näkökulmasta. Tällä tarkoitamme kykyä, taitoa ja tahtoa ottaa asumisen ja talouden asiat puheeksi asiakastyössä myös niissä tilanteissa, joissa asumisen tai talouden asiat eivät ole varsinainen asioinnin aihe. Talousasioiden puheeksi ottamiseen on saatavilla työntekijöille suunnattuja apuvälineitä, kuten Asumattomuuden ennaltaehkäisyn kuntastrategiat (AKU) -hankkeessa kehitetyt Talous puheeksi- ja Asuminen puheeksi -lomakkeet (Asumisen rahoitus- ja kehittämiskeskus, [viitattu 24.5.2019]).

Asumisen ja talousasioiden käsittelyä ei ole mahdollista sulkea sosiaalityöstä pois, jos sosiaalityön holistinen ihmiskäsitys otetaan vakavasti. Taloudenhallinnan vahvistaminen mahdollistaa välillisesti myös muiden palveluille asetettujen tavoitteiden toteutumisen. Vaikeudet selviytyä päivittäisistä menoista kuormittavat henkisesti, mikä voi toimia osittain esteenä muille toiminnoille. Hyvä taloudenhallinta voi vahvistaa vanhemmuutta, ja talousasioiden haltuun saaminen voi poistaa tarpeen lapsiperheiden palveluille, kun lapsen perustarpeet on turvattu.

Kohderyhmien ja asiakasryhmien määrittely on usein tarpeen, jotta resurssit kohdentuvat oikein ja ihminen saa oikeanlaista palvelua tilanteeseensa. Palvelujen sektoroitumisen ei tulisi näkyä siinä, miten ihminen tulee kohdatuksi palvelujärjestelmässä. Asiakastyössä on oltava riittävästi resursseja siihen, että ihmisen tilanne on mahdollista käsitellä kokonaisvaltaisesti. Mikäli häpeää tuottavien velka-asioiden puheeksi ottaminen jää asiakkaan vastuulle, tilanteet kärjistyvät eikä ongelmien ennaltaehkäisy ole mahdollista.

Kirjallisuus

- Asumisen rahoitus- ja kehittämiskeskus (ARA). 2018. Asunnottomat 2018. Lahti: Asumisen rahoitus- ja kehittämiskeskus (ARA). [Viitattu 24.5.2019]. Saatavana: [https://www.ara.fi/fi-FI/Tietopankki/Tilastot_ja_selvitykset/Asunnottomuus/Asunnottomat_2018\(49593\)](https://www.ara.fi/fi-FI/Tietopankki/Tilastot_ja_selvitykset/Asunnottomuus/Asunnottomat_2018(49593))
- Asumisen rahoitus- ja kehittämiskeskus (ARA). Ei päiväystä. Työkalut. Lahti: Asumisen rahoitus- ja kehittämiskeskus (ARA). [Viitattu 24.5.2019]. Saatavana: https://www.ara.fi/fi-FI/Ohjelmat/Asunnottomuuden_ennaltaehkaysyn_kuntastrategiat/Materiaalit/Tyokalut
- Asunto ensin. Ei päiväystä. Asunnottomuuden ennaltaehkäisyn toimenpideohjelma 2016–2019. [Viitattu 30.1.2019]. Saatavana: <https://asuntoensin.fi/ohjelma/asunnottomuuden-ennaltaehkaysyn-toimenpideohjelma-2016-2019/>
- Bandura, A. 1997. Self-efficacy: the exercise of control. New York: Freeman.
- Granfelt, R. 2014. Asunto vai rikoksettomuus ensin? Asumissosiaalisen työn tuella irti asunnottomuudesta ja rikollisuudesta? Teoksessa: H. Linderborg, M. Suonio & T. Lassila (toim.) Sosiaalityö ja sosiaalinen tuki rikosseuraamusalalla.
- L 1301/2014. Sosiaalihuoltolaki. Finlex. [Viitattu 30.1.2019]. Saatavana: <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2014/20141301>
- Lahtinen, H. 2012. Helsingiläisten lapsiperheiden kokemuksia asunnottomuudesta. Lapin yliopisto. Pro gradu -työ. Julkaisematon.
- Nummenmaa, K. 2016. Tunteiden neurobiologia. Suomen lääkirlehti 71, 725–731. [Viitattu 15.5.2019]. Saatavana: https://www.helsinki.fi/sites/default/files/atoms/files/nummenmaa_2016_tunteiden_neurobiologia.pdf
- Piskonen, E. 2006. Helppoilla luotoilla umpikujan: tutkimus kulutusluotoilla velkaantuneista Takuusäätiön asiakkaista. Helsingin yliopiston taloustieteen laitos. Kuluttajekonominen. Selvityksiä 45. Helsinki: Helsingin yliopisto.

TALOUSSOSIAALITYÖ AIKUISSOSIAALITYÖSSÄ: OHJAUSTA JA MOTIVOINTIA

Johanna Sällinen

Taloudelliset ongelmatilanteet sekä taloudellisiin asioihin liittyvän ohjauksen ja neuvonnan tarve ovat yleisiä aikuissosiaalityön asiakastyössä. Asiakastyössä kohdattavat taloudelliset haasteet liittyvät usein velkaantumiseen, etuuksien hakemiseen ja etuuksiin liittyviin ongelmatilanteisiin, arjen talouden hallinnan ongelmiin sekä pienituloisuuteen ja köyhyyden kokemukseen. Taloudelliset ongelmat ja velkaantuminen liittyvät usein myös muihin arjen ja elämän haasteisiin, kuten työttömyyteen, terveydellisiin ongelmiin sekä äkillisiin kriisi- ja muutostilanteisiin.

Sosiaalihuoltolaissa (1301/2014, 11 §) taloudellisen tuen tarve on yksi asia, johon sosiaalipalveluja on järjestettävä. Sosiaalihuoltolain soveltamisoppaassa (Sosiaali- ja terveysministeriö 2017, 41) todetaan sosiaalihuollon tarkoitetun viimesijaiseksi taloudellisen tuen tarpeeseen vastaamisessa. Soveltamisoppaassa kerrotaan kuitenkin sosiaalityön tärkeästä roolista asiakkaan taloudelliseen tuen tarpeeseen liittyvien ongelmien kartoittamisessa ja ratkaisujen etsimisessä.

Aikuissosiaalityössä tarvitaan asiakkaiden taloudellista toimintakykyä vahvistavaa muutostyötä sekä sitä tukevia työmenetelmiä. Taloussosiaalityölle on siten tarvetta aikuissosiaalityön työskentelyssä. Taloussosiaalityössä tarkastellaan toimeentuloa kokonaisvaltaisesti ja tarkoituksena on taloudellisen toimintakyvyn vahvistaminen sekä taloudellisesti heikossa asemassa olevan ihmisen osallistumisen mahdollisuuksien kehittäminen (Kettunen 2019). Taloudellinen toimintakyky on laaja käsite, johon sisältyy yksilön taloudenlukutaito ja sen kehittäminen sekä ympäröivien olosuhteiden tarjoamien taloudellisten toimintamahdollisuuksien kehittäminen (Viitasalo 2018, 96–97).

Taloudellisen toimintakyvyn vahvistaminen on haasteellista työtä, sillä työskentelyyn vaikuttavat sekä työntekijän että asiakkaan talouteen liittyvät tiedot ja taidot. Työntekijällä niitä ovat etuus- ja palvelujärjestelmän tuntemus sekä tiedot arjen talouden hallintaa tukevista keinoista. Asiakkaalla niitä taas ovat hänen omat arjen talouden hallinnan taitonsa ja käsityksensä liittyen etuuksien hakemiseen, myöntämisperiaatteisiin ja käyttötarkoituksiin sekä omaan taloudelliseen tilanteeseensa. Jos asiakkaan ja työntekijän näkemykset ovat ristiriitaisia ja esimerkiksi asiakkaan käsitys etuusjärjestelmästä virheellinen eikä vuoropuhelu käsityksen korjaamiseksi onnistu, talouden hallintaan liittyvä muutostyö ja motivointi on haastavaa.

Ohjaus taloudenhallintaan

Talouden hallinnan ohjauksen tarvetta sekä siihen liittyviä haasteita voi kuvailla asiakastapauksen kautta. Asiakas on ollut pitkään työttömänä, ja tuloina ovat Kelan etuuksista työmarkkinatuki, yleinen asumistuki ja perustoimeentulotuki. Asiakkaalla on vuokranmaksun ongelmia, ja hän kokee, ettei raha riitä vuokraan. Vuokra on kohtuullinen Kelan perustoimeentulotuessa määriteltyjen kohtuullisten asumismenojen näkökulmasta. Perustoimeentulotuessa Kela määrittelee paikkakuntaakohtaisesti kohtuullisiksi katsottavat asumismenot erikokoisiin talouksiin. Kohtuulliset asumismenot huomioidaan perustoimeentulotuen laskelmassa menoksi kokonaisuudessaan.

Tilannetta kartoitettaessa asiakas ei koe tarvetta arjen talouden hallinnan ohjaukselle, vaan hän kokee tarvittavaksi avuksi täydentävän tai ehkäisevän toimeentulotuen myöntämisen kuukausittain vuokranmaksuun. Hän kokee, että tulot eivät yksinkertaisesti riitä elämiseen ja sosiaalitoimen velvollisuutena tilanteessa on auttaa toimeentulotuella. Asiakkaan taloudellista tilannetta sekä talouden hallinnan taitoja läpikäytäessä käy ilmi, että asiakas ei suunnittele rahankäyttöään lainkaan, ostaa usein verkkokaupasta ja lainaa rahaa tuttavilleen, jotka eivät pääasiassa maksa lainaamiaan rahoja takaisin. Asiakas myös maksaa silloin tällöin perintäyhtiöille laskuja, ja lisäksi joitakin velkoja on ulosotossa. Vaikka suurin yksittäinen toistuva meno on vuokra, kuukausittaisista tuloista suurin osa menee kaikkeen muuhun paitsi vuokranmaksuun.

Tällaisessa asiakastapauksessa aikuissosiaalityössä voidaan yrittää vahvistaa asiakkaan vastuunottoa arjen taloudestaan lisäämällä tietoa etuuksien tarkoituksesta. Yleinen asumistuki on tarkoitettu asumismenoihin eikä muihin elämisen kuluihin, ja vuokranmaksun turvaamiseksi asiakas voi siirtää yleisen asumistuen maksun suoraan vuokranantajalle. Loppuosa vuokrasta tulee maksaa muilla tuloilla eli työmarkkina- ja perustoimeentulotuesta.

Sen jälkeen, kun vuokranmaksu on hoidettu, asiakas voi suunnitella rahankäyttöään käytettävissä olevien tulojensa mukaisesti. Suunnittelussa tulee kuitenkin huomioida toistuvat välttämättömät laskut, kuten sähkö-, puhelin-, vakuutus- ja internetliittymän laskut, sekä mahdolliset terveyden- ja hammashuollon kulut. Asiakas voi saada Kelasta perustoimeentulotukea sähkö-, kotivakuutus-, terveydenhuolto- ja hammashoitolaskuihin. Näihin laskuihin myönnettävä perustoimeentulotuki helpottaa asiakkaan taloudellista tilannetta, kun työmarkkinatuki ei riitä kaikkien laskujen maksamiseen. Ruokamenojen osalta asiakas voi suunnitella esimerkiksi viikoittaisen ruokalistan, jossa huomioi ravintomenot perustoimeentulotuen perusosan mukaisesti. Mitä tulee perintäyhtiöiden laskuihin ja ulosotovelkoihin, asiakkaan tulisi saada velkaantumisen pysäytettyä. Arjen talous tulisi saada sellaiseksi, että uusia velkoja ei synny. Laskuja ei saisi enää mennä perintäyhtiöiden perittäviksi tai ulosottoon. Asiakkaan tulisi käydä läpi, mistä kaikkialta laskuja tulee, onko joitakin sellaisia menoja, joista voi luopua, ja onko hän hakenut perustoimeentulotukea siinä huomioitaviin laskuihin. Tämän jälkeen, kun arjen talous on vakaa, välttämättömät elämisen menot tulevat maksetuiksi ajallaan eikä uusia velkoja tule, asiakas voi pohtia erilaisia velkojen järjestelykeinoja esimerkiksi yhteistyössä talous- ja velkaneuvonnan tai Takuusäätiön kanssa.

Motivaatio muutokseen

Haasteena tällaisessa asiakastilanteessa on asiakkaan oman motivaation ja vastuunoton vahvistaminen sekä taloudellisten haasteiden syy-yhteyksien havainnollistaminen. Asiakkaan oma toive kuukausittaisesta täydentävän tai ehkäisevän toimeentulotuen myöntämisestä vuokranmaksuun ei ole sopiva ratkaisu, sillä asumismenot huomioidaan perustoimeentulotuessa menona eikä täydentävää tai ehkäisevää toimeentulotukea ole tarkoitettu toistuvaksi avuksi vuokranmaksuun. Vuokranmaksun ongelmien syy-yhteyttä asiakkaan talouden hallintaan voidaan yrittää havainnollistaa esimerkiksi käymällä tiliotteita läpi yhdessä. Mihin rahan huomataan kuluvan? Paljonko kuukausittain tulee lainatuksi rahaa tuttaville? Kuinka paljon rahaa menee ruokaan? Entä kuinka paljon tulee ostettua verkkokaupasta? Kaikki eivät halua käydä tiliotteita yhdessä läpi, ja aina rahankäytön havainnollistaminen esimerkiksi budjettitaulukoiden tai talouden hallinnassa auttavien älypuhelinsovellusten avulla ei tuota toivottua tulosta motivaation herättämisessä ja rahankäytön muutostarpeen tunnistamisessa.

Jos motivaatiota muuttaa toimintatapoja ei ole, työntekijän on haastavaa ellei jopa mahdotonta tehdä muutostyötä. Arjen talouden hallintaan liittyvässä muutostyössä keskeinen toimija on asiakas itse. Toki työntekijä voi kertoa havaintojaan ja omia ehdotuksiaan toisin toimimisen tarpeesta, mutta jos asiakas ei koe niitä tarpeellisiksi tai tärkeiksi, muutosta ei tapahdu. Milloin ja miten asiakkaan motivaatio muutokseen voisi herätä? Tähän on haastavaa antaa vastausta, sillä jokainen ihminen on yksilö ja jokainen kokee tilanteensa erilaiseksi. Yhdelle riittävä ponnin voi olla yhden perintäkirjeen tippuminen postiluukusta, kun taas toinen on valmis muutokseen vasta hädän tai sen uhan vuoksi.

Tilanteissa, joissa motivaatio toisin toimimiseen herää ja asiakas tunnistaa tarpeen muuttaa arjen talouden hallintaa ja rahankäyttöä, tarvitaan asiakkaasta riippuen erilaisia työskentelytapoja ja -menetelmiä. Näitä ovat esimerkiksi yksilötyöskentely rahan käytön hahmottamisen parantamiseksi ja budjetoinnin suunnittelu tai arjen talouden hallintaan liittyvä ryhmätoiminta. Käytännön työskentelyn sisältönä voi olla parhaiten itselle sopivien työkalujen etsiminen rahankäytön seurantaan, kuten budjettipohjat ja älypuhelinsovellukset, Excel-taulukko tai perinteinen tulojen ja menojen kirjoittaminen ylös vihkoon. Työkalujen läpikäymisen lisäksi voidaan asettaa erilaisia tavoitteita, kuten enintään tietyn summan käyttäminen ruokaan hyödyntämällä edullisia reseptejä ja suunnittelemalla ruokaostokset huolellisesti. Osalle asiakkaista yksilötyöskentely sopii hyvin, toisille taas on hyödyllisempää pohtia ryhmässä arjen talouden hallintaa. Jotkut voivat tarvita tukea ja ohjausta myös konkreettisesti laskujen maksussa sekä esimerkiksi perustoimeentulotuen säännöllisessä hakemisessa oikea-aikaisesti. Etuuksiin liittyvissä haasteissa voidaan ohjata Kelan kanssa asioimisessa, käydä läpi etuuksien peruspiirteitä ja tarkoitusta sekä esimerkiksi tehdä yhdessä asiakkaan kanssa perustoimeentulotuen laskelma sen havainnollistamiseksi, miten perustoimeentulotuki määräytyy. Velkaantumiseen paras asiantuntemus löytyy usein Takuusäätiöltä tai talous- ja velkaneuvonnasta. Näihin palveluihin ohjaaminen on yksi tapa helpottaa asiakkaan taloudellista tilannetta.

Asiakkaan ja työntekijän yhteisen työskentelyn kesto vaihtelee – joillekin voi riittää lyhytkestoisempi ja intensiivisempi tavoitteellinen ohjaus ja asiakas voi jatkaa muutosta itsenäisesti, toiset taas tarvitsevat pidempiaikaista tukea ja ohjausta tilanteessaan. Erityisesti pitkittyneet taloudelliset ongelmatilanteet eivät korjaannu hetkessä vaan vaativat pitkäjänteistä muutostyötä. Arjen talouteen liittyvä pitkäjänteinen muutostyö voi vaatia enemmän tukea onnistuakseen, sillä suunnitelmallisuus ja säännöllisyys taloudenpidossa eivät välttämättä aina onnistu täydellisesti. Välillä voi olla hetkiä, jolloin asiakas palaa

tuttuihin kulutustottumuksiinsa, suunnitellut budjetit eivät toteudu ja rahaa tulee kulutettua suunniteltua enemmän.

Talouden hallinnan taitojen ja taloudellisen toimintakyvyn edistäminen ei ole pelkäämään menojen vähentämistä tai niiden tarkkailua. Keskeistä on tulot ja niiden lisääminen. Yksi tapa helpottaa esimerkiksi työttömän taloudellista tilannetta on ohjautuminen työllistymistä edistäviin palveluihin ja toimenpiteisiin, jotta asiakas saa käyttöönsä työttömyysturvan korotusosan ja kulukorvauksen. Lisäksi järjestöjen ja seurakuntien tuki ja apu voivat lievittää pienituloisuudesta aiheutuvia haasteita. Järjestöjen ja seurakunnan apua voivat olla esimerkiksi työttömien ja pienituloisten maksuton tai edullinen ruokailu, maksuton ruoka-apu, kierrätyskeskusten edulliset kodin tarvikkeet ja huonekalut sekä tavaroiden vuokrauspalvelut.

Jos käytännön raha-asoiden hoitamisessa on paljon haasteita, voidaan tarvita välitystiliä tai edunvalvontaa taloudenhoidon tueksi. Sosiaalitoimen välitystilin kautta voidaan hoitaa asiakkaan tuloja ja menoja silloin, kun henkilö itse ei pysty käsittelemään rahojaan siten, että ne riittäisivät elämiseen. Ensisijaisesti raha-asioista huolehtiminen kuuluu asiakkaalle itselleen tai hänen omaisilleen tai edunvalvojalleen. (Sahala 2000.) Edunvalvoja voidaan määrätä täysi-ikäiselle henkilölle, jos tämä ei pysty esimerkiksi heikentyneen terveydentilansa tai muun vastaavan syyn vuoksi huolehtimaan itseään tai varallisuuttaan koskevista asioista eivätkä ne tule asianmukaisesti hoidetuiksi muulla tavoin (Maistraatit, [viitattu 21.3.2019]).

Taloussosiaalityöllä vahvempaa toimijuutta

Olivatpa taloudellista toimintakykyä edistävän työskentelyn muodot ja sisällöt millaisia hyvänsä, asiakkaiden omien tietojen ja taitojen edistäminen ja kehittäminen arjen taloudessa on tärkeää. Se tarkoittaa sitä, että asiakkaan puolesta ei tehdä asioita vaan tuetaan itsenäistä ja omatoimista toimintaa. Aina ei kaikkien asiakkaiden kanssa välttämättä päästä tilanteeseen, jossa ei enää ole lainkaan tuen tarvetta taloudelliseen toimintakykyyn liittyen, mutta asiakkaiden oman toimijuuden vahvistamisen näkökulma voi siitä huolimatta olla mukana työskentelyssä. Itsenäisen ja omatoimisen toiminnan tukeminen tulisi olla mahdollisuuksien mukaan läsnä myös välitystilipalvelun ja edunvalvonnan asiakkaiden kanssa työskenneltäessä.

Taloudellisissa ongelmissa olevia ihmisiä kohdataan monissa eri palveluissa sekä monilla eri sosiaalityön toiminta-alueilla, kuten aikuissosiaalityössä, lapsiperheiden sosiaalityössä ja lastensuojelussa, vammaispalveluissa ja ikäihmisten kanssa tehtävässä sosiaalityössä. Taloussosiaalityön työorientaatiolle ja taloudellisia toimintaedellytyksiä vahvistavalle työotteelle on tarvetta laaja-alaisesti kaikissa sellaisissa palveluissa, joissa kohdataan taloudellisissa vaikeuksissa olevia ihmisiä. Hyviä käytäntöjä, työmenetelmiä, osaamisen kehittämistä ja onnistumisen kokemuksia tarvitaan, jotta asiakkaiden taloudellisia toimintaedellytyksiä voidaan vahvistaa ja lievittää siten taloudellisista haasteista johtuvia ongelmia.

Kirjallisuus

- Kettunen, I. 2019. Taloussosiaalityö tutkii suhdetta rahaan. *Talentia-lehti*. [Viitattu 20.3.2019]. Saatavana: <https://www.talentia-lehti.fi/taloussosiaalityo-tutkii-suhdetta-rahaan/>
- L 1301/2014. Sosiaalihuoltolaki. *Finlex*. [Viitattu 24.1.2019]. Saatavana: www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2014/20141301
- Maistraatit. Ei päiväystä. Edunvalvonnan tarpeen selvittäminen, edunvalvojan määrääminen ja edunvalvojan tehtävän lakkaaminen. [Viitattu 21.3.2019]. Saatavana: <https://www.maistraatti.fi/fi/Palvelut/holhoustoimi/Edunvalvonnan-tarve-ja-sen-jarjestaminen/>
- Sahala, H. 2000. Asiakkaiden omien rahavarojen käsittely [sic] sosiaali- ja terveystoimessa. *Yleiskirje 4/80/2000*. 27.1.2000. Kuntaliitto. [Viitattu 21.3.2019]. Saatavana: <https://www.kuntaliitto.fi/yleiskirjeet/2000/asiakkaiden-omien-rahavarojen-kasittelu-sosiaali-ja-terveystoimessa>
- Sosiaali- ja terveysministeriö. 2017. Sosiaalihuoltolain soveltamisopas. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2017:5. [Viitattu 24.1.2019]. Saatavana: http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/80391/05_17_Sosiaalihuoltolain%20soveltamisopas.pdf
- Viitasalo, K. 2018. Äitien pyrkimykset ja toimintamahdollisuuksien valikko: käsitteellinen tutkimus äitien taloudellisista toimintamahdollisuuksista. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. *Jyväskylä studies in education, psychology and social research* 606. Väitösk.

TAKUUSÄITIÖ TUKEE RAHAHUOLTEN PUHEEKSI OTTAMISTA

Hanna Pieviläinen

Tässä luvussa käsittelen ylivelkaantumista ilmiönä luottomarkkinoiden ja ihmisten yksilöllisten elämäntilanteiden pohjalta, pohdin talousvaikeuksissa olevien ja heidän läheistensä tilanteita, avun hakemisen hankaluuksia sekä sosiaalialan ammattilaisten roolia talousasioiden puheeksi otossa ja velkaneuvontapalveluihin ohjaamisessa. Työskentelen Takuusäitiössä aluekoordinaattorina. Työhöni kuuluu alue- ja verkostotyötä, muun muassa järjestöjen ja seurakuntien työntekijöiden ja vapaaehtoisten kouluttamista. Kirjoittamani luku perustuu pitkälti työssä tekemiini havaintoihin.

Takuusäitiö on valtakunnallinen sosiaalialan järjestö ja toimii pääasiassa Veikkauksen tuella. Takuusäitiö on kotitalouksien arjen raha-asioiden asiantuntija, joka auttaa ihmisiä ottamaan oman taloutensa haltuun tarjoamalla neuvontaa ja tukea velkakierteiden katkaisuun sekä talouden hallintaan. Takuusäitiö tukee ammattilaisia, jotka kohtaavat talousvaikeuksissa olevia ihmisiä, tuottamalla materiaaleja ja välineitä raha-asioiden puheeksi ottoon ja taloudenhallinnan tueksi. Lisäksi Takuusäitiö vaikuttaa lainsäädäntöön ja muihin rakenteisiin, jotta ne tukisivat ihmisten itsenäistä taloudellista selviytymistä ja hallittua luotonkäyttöä sekä ehkäisisivät velkakierteisiin ajautumista. Tämän luvun lopusta löytyy lisätietoa Takuusäitiön palveluista ja materiaaleista, joita ammattilaiset voivat käyttää omassa työssään.

Ylivelkaantuminen – kasvava ongelma

Takuusäitiön neuvonnassa velkaongelmien yleistymisen ja syvenemisen on viime vuosina näyttäytynyt lisääntyneinä yhteydenottoina sekä velallisten aikaisempaa suurempina velkamäärinä. Vuonna 2018 Takuusäitiön neuvontaan tuli ennätysellinen määrä, yli 43 000, yhteydenottoa. Yhteydenottajilla oli vakuudetonta velkaa keskimäärin 33 800 euroa. Vielä vuonna 2017 Takuusäitiön neuvontaan yhteyttä ottaneilla vakuudetonta velkaa oli keskimäärin 28 500 euroa. Keskimääräinen avunhakijoiden velkamäärä oli siis vuodessa kasvanut 5 000 eurolla. Samalla, vuoden mittaisella tarkastelujaksolla Takuusäitiön neuvontaan yhteyttä ottaneilla myös yli 100 000 euron vakuudettomat velkamäärätapaukset kasvoivat 50 %. (Takuusäitiö 2019.)

Tarkkaa tietoa ylivelkaantuneiden määrästä ei ole, mutta ilmiön laajuutta voi arvioida pitkäkestoista maksuvaikeuksista kertovien tunnuslukujen, maksuhäiriömerkinnänsaaneiden ja ulosoton asiakasmäärien, perusteella. Ylivelkaantumisilmiön laajuutta mak-

suhäiriömerkintä ja ulosottoon joutuminen kuvaavat viipeellä, sillä maksuhäiriömerkintä tulee tai ulosotto alkaa, kun maksuvaikeudet ovat kestäneet jo jonkin aikaa, useimmiten vähintään pari kuukautta.

Maksuhäiriömerkintä on luottotietoihin tuleva merkintä velan tai laskun maksamatta jättämisestä. Merkintä rekisteröidään, kun maksun laiminlyönti on todettu tuomioistuimen päätöksellä tai velallinen on todettu ulosottooperinnässä varattomaksi. Velkoja voi myös ilmoittaa maksuhäiriöstä luottotietorekisteriin, jos osamaksun tai kulutusluoton maksu on myöhässä yli 60 päivää. (Takuusäätiö, [viitattu 28.3.2019].) Maksuhäiriömerkintöjä oli vuoden 2018 lopussa yli 382 000 ihmisellä (Suomen Asiakastieto Oy). Suomen Asiakastiedon mukaan maksuhäiriömerkinnän saaneiden määrä on kasvanut 25 % vuodesta 2009.

Jos laskua ei maksuhuomautuksista ja perintätoimiston maksuvaatimuksista huolimatta maksa, velkojalla on mahdollisuus siirtää velka ulosoton perittäväksi. Ulosotto on lakiin perustuvaa pakkoperintää. Yksityisoikeudellisille veloille, kuten pikalainoille ja kulutusluotoille, velkojan tulee hakea maksutuomio käräjäoikeudesta. Vuonna 2005 tili- ja kertaluotoille sekä rahoitusyhtiösaataville annettiin yhteensä hieman alle 20 000 velkomustuomiota, joka oli 16,6 % kyseisen vuoden kaikista yksityishenkilöiden velkomustuomioista. Vuonna 2008 vastaava velkomustuomioiden osuus kaikista velkomustuomioista oli 47,1 %, lähes 80 000. (Rantala & Tarkkala 2009, 37–38.) Vuonna 2017 noin puolella miljoonalla ihmisellä oli velkoja ulosotossa (Suomen virallinen tilasto, [viitattu 21.5.2018]).

Samaan aikaan, kun maksuhäiriömerkinnän saaneiden ihmisten lukumäärä on kasvanut, Takuusäätiön neuvontaan tulee yhä suurempi määrä yhteydenottoja ihmisiltä, jotka ovat vaikeasti ylivelkaantuneita mutta joilla on edelleen luottotiedot tallella. Kun lainamarkkinoilla on tarjolla kymmenien tuhansien eurojen vakuudettomia lainoja, velkakierre voi jatkua kauan ennen kuin ensimmäinen maksuhäiriömerkintä tulee. Takuusäätiöön tulevien yhteydenottojen perusteella näyttää siltä, että maksuhäiriömerkintätilastot eivät anna koko kuvaa suomalaisten velkaongelmien laajuudesta, vaan ylivelkaantuneita ihmisiä on maksuhäiriömerkinnän saaneita suurempi joukko. (Takuusäätiö 2019.)

Muuttuvat luottomarkkinat

Ylivelkaantuminen ja maksuvaikeudet ovat iso ja kasvava yhteiskunnallinen ongelma Suomessa. Yhtenä syynä ylivelkaantumisen voimakkaalle kasvulle voidaan pitää erilaisen pikalainojen ja kulutusluottojen tarjonnan voimakasta lisääntymistä. Viimeisen noin 15 vuoden aikana suomalaisille luottomarkkinoille on tullut lukuisia erilaisia vakuudettomia pikalainojen tarjoajia.

Ensimmäiseksi 2000-luvun alkuvuosina markkinoille tulivat niin sanotut pikavipit, jotka olivat pääomaltaan pieniä ja korkeakorkoisia pikalainoja ja joiden takaisinmaksuaika oli lyhyt. Pikavippien vuoksi velkaantumista tutkinut Kati Rantala (2012, 12–19) on todennut, että erityisesti nuoret aikuiset ottivat pikavippejä paikkaamaan huonoa taloudellista tilannettaan tai muuten harkitsemattoniin menoihinsa. Monet pikavippejä ottaneet joutuivat vaikeuksiin takaisinmaksun kanssa, kun rahaa lainojen takaisinmaksuun ei ollut. Koska pikavippejä oli helposti saatavilla, moni ajautui myös niin sanottuun vippikierteeseen, jossa uusilla lainoilla pyrittiin maksamaan edellisiä lainoja pois maksuhäiriömerkinnän ja ulosoton välttämiseksi, huolimatta siitä, että uuden lainan korko- ja muut kulut kasvattivat velkamäärää vähitellen yhä suuremmaksi.

Vuonna 2013 voimaan tullut korkokatto alle 2 000 euron luotoille hillitsi luottomarkkinoita hetken. Melko nopeasti markkinoille tuli uusia, lainapääomaltaan korkokaton rajat ylittäviä lainatuotteita, joita korkosäätely ei koskenut. Pikalainojen aiheuttamat talousongelmat eivät vähentyneet vaan muuttivat muotoaan siten, että velkaongelmiin joutuneiden ihmisten velkamäärät lähtivät kasvuun, kun saatavilla oli aiempaa suurempia luottoja. (HE 78/2012; Pantzar 2017, 8.)

Tällä hetkellä vakuudetonta luottoa on tarjolla paljon. Nopealla internethaulla hakusanoilla ”lainaa ilman vakuuksia” löytyy useita luotontarjoajia, jotka mainostavat jopa 50 000–70 000 euron suuruisia luottoja. Muun muassa Takuusäätiö on kiinnittänyt huomiota markkinoilla olevien luottojen kokonaiskustannuksiin ja lainojen takaisinmaksu-aikeisiin, jotka tekevät luotoista velalliselle hyvin kalliita. Syksyllä 2019 voimaan tuleva lakimuutos rajaa vakuudettomien kulutusluottojen enimmäiskoroksi 20 % (HE 230/2018 vp). Muutos tulee osaltaan ehkäisemään uusien ylivelkaantumiskierteiden syntymistä mutta ei valitettavasti vaikuta takautuvasti ennen lakimuutosta nostettujen luottojen korkoihin.

Syksyllä 2018 Takuusäätiö ja Marttaliitto käynnistivät Sikavippi-kampanjan, jolla halutaan kiinnittää huomio erityisesti pikaluottojen aggressiiviseen mielikuvamarkkinointiin. Pikaluottojen mielikuvamarkkinointi tarjoilee helppoa ja nopeaa ohituskaistaa kohti unelmia riippumatta siitä, onko näihin unelmiin oikeasti varaa. Sen sijaan luottojen kallis hinta ja kohtuuttomat luottoehdot pyritään markkinoinnissa piilottamaan. Luottomainoksen perusteella onkin mahdotonta saada realistista käsitystä siitä, mitä luoton takaisinmaksu korkoineen ja kuluineen todellisuudessa maksaa. (Markkanen 2018; Takuusäätiö, [viitattu 4.4.2019].)

Sikavippi-kampanja on kohdistettu ensisijaisesti itsenäistymässä oleville nuorille aikuisille, jotka ottavat ensimmäisiä askeliaan omassa taloudessaan ja joiden tulot ovat usein pienet tai epäsäännölliset. Sikavippi-kampanjalla halutaan nostaa esiin myös se, minkä luottomainokset jättävät kertomatta: pieni kuukausierä ja pitkä maksuaika johtavat usein siihen, että takaisinmaksettavaa tulee jopa kaksinkertainen määrä alkuperäiseen pääomaan verrattuna, vaikka korko olisikin 20–30 %:n rajoissa. (Markkanen 2018; Takuusäätiö, [viitattu 4.4.2019].)

Ylivelkaantumisen taustalla monenlaisia yksilöllisiä elämäntilanteita ja syitä

Yksilötasolla ylivelkaantumiseen on monia syitä, usein ennakoimattomia ja ikäviä elämäntapahtumia, kuten sairastuminen, työttömäksi jääminen tai ero. Elämänmuutokset voivat kasvattaa menoja tai pienentää tuloja, jolloin aiemmista taloudellisista sitoumuksista ei selviä samaan tapaan kuin ennen. Kuormittavissa elämäntilanteissa taloutta koskevia päätöksiä tehdään usein vähäisin voimavaroin, jolloin riski nopeisiin ja harkitsemattomiin ratkaisuihin, esimerkiksi lisälainan ottamiseen vanhojen velkojen maksuun, kasvaa.

Pienituloisilla ja köyhillä on suuri riski ylivelkaantua, koska pienistä tuloista koostuva talous ei jousta äkillisissä tai tavallista suuremmissa menoissa. Pienituloisen on myös vaikea säästää ja siten varautua pahan päivän varalle. Yllättävän menon tullessa lainaraha voi olla ainoa tapa rahoittaa talousvajetta. Myös erilaisiin riippuvuuksiin, kuten päihde- ja peliriippuvuuteen, liittyy yleensä myös ylivelkaantumista. (Mm. Rantala & Tarkkala 2010, 27–29; Eskelinen & Sironen 2017, 46–47.)

Ylivelkaantumisen riski näyttää kasvavan myös erilaisten elämänmuutosten yhteydessä. Nuorilla omaan kotiin muuttaminen, taloushallinnan opettelu, pienet tulot ja helposti saatavilla olevat vakuudettomat lainat voivat yhdessä ajaa velkaongelmiin. Eläkkeelle jääminen on toinen elämän taitekohta, jolloin vaara ylivelkaantua kasvaa. Kulutus pitäisi pystyä sopeuttamaan palkkaa pienempään eläketuloon. Aina näin ei käy, vaan riski ylivelkaantua on suuri esimerkiksi toisten taloudellisen auttamisen tai olemassa olevien lainojen takaisinmaksun vuoksi. (Mm. Rantala & Tarkkala 2010, 27–29; Eskelinen & Sironen 2017, 46–47.)

Moni Takuusäätiön asiakas kertoo perimmäiseksi syyksi velkaongelmilleen myös osaamattomuuden raha-asioissa. Nykyinen kulutuskeskeinen kulttuuri houkuttaa ja kannustaa ostamaan ja kuluttamaan riippumatta siitä, onko siihen varaa vai ei. Lainaa ja luottoa on helposti saatavilla, ja moni pyrkii niillä tasapainottamaan talouttaan – myös tilanteissa, joissa uusien lainojen ottaminen vain heikentää omaa taloustilannetta. Muutuneet maksamisen tavat, kuten mobiilimaksaminen ja internetin ympäri vuorokauden auki olevat rajattomat ostomahdollisuudet, asettavat haasteita yhä useampien taloudelle. Taloutta on vaikea hallita, kun sitoumuksia ja osamaksuja kertyy moneen paikkaan.

Taloudellisten valintojen vaikutukset ihmisen elämään ovat luonnollisesti erilaisia tulo- ja taloustilanteen mukaan. Pienituloinen saa euromääräisesti pienemmällä virheellisillä valinnoilla taloutensa pahempaan tilaan kuin suurituloisempi. Toisaalta tuloerojen kasvu, lisääntyvä pienituloisuus ja perusturvan riittämättömyys näkyvät myös ylivelkaantuneiden määrän kasvuna. Pienituloisuus asettaa omalle taloushallinnalle erityisen suuria vaikeuksia. Kaikilla tulee ajoittain ennakoimattomia menoja, eikä pienituloinen useinkaan pysty etukäteen varautumaan niihin säästämällä.

Takuusäätiössä on huomattu myös, että moni keskituloinen on virittänyt taloutensa tiukille asuntolainan, kulutusluottojen, osamaksujen ja isojen elinkustannusten kanssa, eikä rahaa jää säästöön. Tällaisessa tilanteessa jokin tulo- tai menotasoon vaikuttava yllättävä elämänmuutos on suuri riskitekijä ylivelkaantumiselle.

Läheisetkin ovat riskissä

Pitkään jatkuva rahanpuute ja velkaongelmat heijastuvat helposti myös lähipiiriin. Palvelujärjestelmässä talous- ja velkavaikeuksia pyritään usein ratkaisemaan yksilökeskeisesti, eikä läheisen näkökulma juurikaan tule esille. On tavallista, että vanhemmat auttavat taloudellisesti aikuistuvia ja aikuisia lapsiaan. Parisuhteessa paremmin toimeentuleva voi kantaa suuremman vastuun yhteisistä menoista. Kun auttaminen on vapaaehtoista eikä rasita liikaa auttajan omaa taloutta, kaikki on hyvin.

Jos vaikeuksissa olevaa auttaa enemmän kuin mihin itsellä oikeasti olisi varaa, on riskinä, että talousvaikeudet leviävät myös lähipiirin ongelmaksi. Näitä tilanteita tulee toistuvasti esille Takuusäätiön palveluissa, ja kuulemme niistä alue- ja verkostotyössä kohtaamiltamme ammattilaisilta ja vapaaehtoisilta.

Yli 70-vuotiaan äidin aikuinen tytär erosi miehestään ja pyysi aluksi rahaa äidiltään muun muassa asunnon vuokravakuuteen ja huonekaluihin. Rahan pyytäminen muuttui vähitellen jatkuvaksi. Eläkkeellä oleva äiti ei hennonut kieltäytyä, koska osa rahasta meni hänen lastenlastensa harrastusmaksuihin. Koska eläke oli pieni, äiti maksoi osan menoista luottokorteilla ja kulutusluotoilla. Tytär lupasi jatkuvasti maksaa lainoja takaisin. Joka kerta, kun äiti otti asian puheeksi, tytär keksi kuitenkin erilaisia selityksiä, miksi hän ei pystynyt juuri nyt maksamaan. Pian äidin rahan tilanne kävi sietämättömäksi ja hän haki apua ongelmiinsa Takuusäätiöstä. Velkaa

hänelle oli kertynyt luottokorteista ja kulutusluotoista yhteensä 20 000 euroa.

Tämä Takuusäätiön asiakastapaus on yksi esimerkki siitä, miten rahavaikeuksissa olevan läheinen voi itse ajautua vaikeuksiin auttaessaan toista. Kertomuksen äiti sai Takuusäätiön avulla takauksen pankkilainaan, jolla hän sai velkakierteen hallintaan ja lopulta maksettua.

Aikuista lastaan auttava eläkeläinen on tyypillinen läheistään auttava ja itse vaikeuksiin joutuva auttaja. Parisuhteessa toisella voi olla talous- ja velkaongelmia ja toinen puoliso auttaa vaikeuksissa olevaa joutuessaan itsekin vaikeuksiin. Rahallista tukea voidaan antaa myös muissa sukulais- tai lähisuhteissa. Pahimmillaan taloudellinen auttaminen ei ole enää vapaaehtoista vaan taloudellista väkivaltaa, jossa toinen osapuoli pakotetaan antamaan rahaa tai velkaantumaan toisen puolesta.

Rajojen asettaminen voi olla vaikeaa silloin, kun läheinen ihminen tarvitsee taloudellista apua. On inhimillistä haluta auttaa itselleen rakasta ihmistä kaikin mahdollisin keinoin. Pahimmillaan hyvä tarkoitus voi kääntyä itseään vastaan, kuten edellä kuvatussa esimerkissä. Rahaa antamalla voi jopa pitkittää ja pahentaa tilannetta, jos läheisen talousvaikeuksien taustalla on taloudenhallinnan ongelmia tai rahapeli-riippuvuus. Ongelmia ei voi ratkaista kestäväällä tavalla ennen kuin talousvaikeuksien juurisyyt ovat hallinnassa. Näissä tilanteissa onkin tärkeää, että niin velkaongelmissa olevalla itsellään kuin hänen lähipiirillään on tietoa auttavista tahoista ja että apua myös haetaan.

Kenenkään ei ole pakko velkaantua toisen puolesta, eikä läheisen auttamisen pitäisi johtaa siihen, että löytää itsensä syvältä velkakierteestä. Vain pitämällä huolta itsestään ja taloudestaan jää voimavaroja tukea halutessaan myös läheistä tämän omissa vaikeuksissa. Läheistään auttava ihminen voi usein tarvita rajojen määrittelyyn ja asettamiseen ulkopuolista keskustelukumppania. Tässäkin ammattilainen voi olla tärkeä tilanteen tunnistaja ja keskustelun avaaja esimerkiksi kysymällä: ”Autatko jotakuta taloudellisesti?”

Rahahuolet puheeksi

Rahaa ja etenkin rahavaikeuksia pidetään Suomessa edelleen tabuna. Moni koettaa selvittää velkaongelmansa kanssa yksin mahdollisimman kauan. Tämä voi johtaa ongelmien syvenemiseen ja jo edellä mainitsemani velkojen maksamiseen uusilla veloilla. Usein ihmiset havahtuvat omaan ylivelkaantumiseensa kunnolla vasta sitten, kun velkakierre on jo kestänyt vuosia. Yleensä tällöin kokonaisvelkamäärä on maksukykyyn nähden jo huomattavan suuri. Tällaisten ongelmavelkatilanteiden korjaaminen kestää vuosia.

Takuusäätiössä olemme huomanneet, että monella on vääriin tietoihin perustuvia olettamuksia ja pelkoja ulosotosta, maksuhäiriömerkinnästä ja perinnästä. Takuusäätiön neuvonnasta on esimerkiksi kysytty, joutuuko maksuhäiriömerkinnän ja ulosoton vuoksi vankilaan tai tuleeko ulosottomies hakemaan kodinkoneet ja lemmikkikoiran. On tärkeää, että ihmiset saavat oikeaa tietoa, ettei omaa taloutta koskevia päätöksiä tehdä puutteellisten tai virheellisten tietojen perusteella.

Asiakkaan näkökulmasta myös avun saatavuus voi olla haaste. Vaikka itse tunnistaa vaaran merkit omassa tilanteessaan, mistä talousneuvontaa saa silloin, kun ongelmat eivät vielä ole kärjistyneet? Lakisääteinen talous- ja velkaneuvonta auttaa usein vasta siinä vaiheessa, kun ongelma on jo iso ja on tarpeen miettiä velkojen järjestelykeinoja. Yksi keino madaltaa avun hakemisen ja saamisen kynnystä on puhua rahasta enemmän ja ottaa taloushuolet rohkeasti puheeksi.

Rahasta puhuminen ja taloushuolista kysyminen voisivat olla nykyistä vahvemmin osa asiakastyötä kaikkialla, missä kohdataan erilaisissa elämän muutostilanteissa ja psykoso-

siaalisen tuen tarpeissa olevia ihmisiä. Usein jo vaikeuksista puhuminen helpottaa oloa, mutta vielä enemmän hyödyttää konkreettisten ja omaan arkeen sovellettavien neuvojen ja työvälineiden saaminen.

Velkaongelmien vähentämisen hyväksi tehtävässä työssä rahaongelmien varhaisempi tunnistaminen ja avun hakemisen kynnyksen madaltaminen on meidän ammattilaisten yhteinen tehtävä ja myös haaste. Talousongelmat ovat usein myös helpommin ratkaistavissa, kun ne tunnistetaan ja niihin puututaan varhaisemmassa vaiheessa. Tällöin vaikeuksissa olevan ihmisen henkinen kuorma ja häpeä talousvaikeuksista ei ehkä kasva niin suureksi ja talousvaikeuksien tunnistamisella on myös hyvinvointia tukeva vaikutus.

Tyypillistä velkavaikeuksissa oleville on, että tilanne ahdistaa mutta avun hakemista viivytetään pitkään. Kun apua vihdoin haetaan, tilanteeseen toivotaan nopeaa ja mielellään helppoa ratkaisua. Valitettavasti nopeaa ratkaisua ei yleensä ole, vaan asioiden järjestäminen ja velan maksaminen vie aikaa. Ylivelkatilanteesta selviytymisen edellytys on, että kun velkoja järjestellään, huomio kiinnitetään koko velkatilanteeseen, ei vain joihinkin yksittäisiin ja kiireellisimmiltä tuntuviin velkoihin.

Ylivelkaantumisen selviytymisen tueksi on olemassa velkajärjestelykeinoja. Talous- ja velkaneuvonnasta saa tietoa velkajärjestelymahdollisuuksista ja ohjausta omaan tilanteeseen. Ihmisten tilanteet ovat erilaisia, ja siten myös mahdolliset ratkaisut ovat erilaisia. Velkojen järjestely edellyttää velkaantumisen päättymistä sekä vakiintunutta elämäntilannetta, jolloin velkoja voidaan järjestellä kestävästi. Velkojen järjestelyllä pyritään aina pysyvään muutokseen. Siksi myös velkaantumiseen johtaneisiin syihin on tärkeää kiinnittää huomiota. Jos velkaantuminen on johtunut esimerkiksi liiallisesta rahapelaaamisesta, ensin tulee saada pelaaminen hallintaan, jolloin riski uudelle peli- ja velkakierroille on pieni. Velkatilanteesta selviytymisen kannalta ihmisellä tulee olla riittävät arjen taloudenhallinnan taidot. Velkajärjestelyjen ja velan maksun aikana toimeen on tultava ehkä normaalia pienemmällä rahasummalla. Tämä edellyttää suunnitelmallisuutta omassa taloudenpidossa.

Elämänhallinnan ja taloudenhallinnan vahvistaminen korostuvat tilanteissa, joissa veloille ei juuri sillä hetkellä voi tehdä mitään. Tilanne haastaa myös sosiaalialan ammattilaista, joka haluaisi löytää ratkaisun asiakkaan tilanteeseen. Ammattilaisen mahdollisuus asiakkaan tukemiseen talousvaikeuksissa voi olla erilaista ja eri tasoista työtehtävien mukaan.

Usein jokin velkajärjestely voi olla mahdollinen vasta tulevaisuudessa, mutta vahvistamalla elämänhallintaa ja taloudenhallintaa lisätään arjen hyvinvointia ja luodaan samalla polkua kohti velkojen järjestelyä. Ammattilaisilla on tärkeä rooli toivon luojana ja tavoitteiden pilkkomisessa niin, että asiakas huomaa voivansa tehdä jotain jo nyt. Hankalaa tilannetta voi lähteä ottamaan haltuun esimerkiksi selvittämällä velkamäärän sekä seuraamalla omaa rahankäyttöään. Talous- ja velka-asioista ei tarvitse tietää kaikkea, jotta raha-asiat voi ottaa puheeksi. Etenkin velkoihin liittyvissä kysymyksissä asiakasta voi ohjata velkaneuvonnan tai Takuusäätiön neuvonnan piiriin.

Rahavaikeuksissa tukeminen voi olla esimerkiksi seuraavia asioita:

- Mahdollista tiedon saanti. Odotus- tai asiakastiloissa voi olla asiakkaiden saatavilla taloudenhallintaa tukevaa materiaalia ja tietoa velkaongelmissa auttavista tahoista, kuten Takuusäätiön neuvontapalveluista.

- Kysy rahasta. Ota raha-asiat puheeksi kysymällä esimerkiksi, onko asiakkaalla ollut huolta omasta taloudellisesta tilanteestaan tai onko hän selviytynyt pakollisista menoistaan, kuten asumis- ja lääkekuluistaan.
- Anna tilaa puhua rahasta. Kuule ja kuuntele asiakkaan puhetta hänen omasta taloudellisesta tilanteestaan. Ongelmien puheeksi ottaminen voi olla asiakkaalle vaikeaa. Asiakkaalla voi olla myös tarve puhua siitä, miltä talousvaikeudet ovat tuntuneet ja tuntuvat.
- Kannusta ja kulje rinnalla. Jos asiakassuhde jatkuu pidempään, talusasioihin voi palata keskusteluissa myöhemmin. Veloista selviytymiseen on olemassa erilaisia keinoja, mutta nopeita ratkaisuja löytyy harvoin. Myös velkaantumiseen johtaneisiin syihin tulee kiinnittää huomiota ja mahdollisiin elämän- ja taloudenhallinnan haasteisiin saada tukea ennen kuin velkoja voidaan järjestellä. Ammattilaisen kannustus ja tuki voi olla asiakkaalle ratkaisevan tärkeää elämänmuutoksen ja talouden hallintaan.
- Ohjaa hakemaan apua, jos et itse voi auttaa. Asiakasta voi ohjata selvittämään omaa tilannettaan Takuusäätiön neuvontapalveluissa tai talous- ja velkaneuvonnassa.

Kirjallisuus

- Eskelinen, N. & Sironen, J. (toim.) 2017. Köyhyys: syitä ja seurauksia. EAPN-Fin. Kuopio: Grano.
- HE 78/2012. Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi kuluttajansuojalain 7 luvun, eräiden luotonantajien rekisteröinnistä annetun lain sekä korkolain 2 §:n muuttamisesta.
- HE 230/2018 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle kuluttajaluottosopimuksia ja eräitä muita kuluttajasopimuksia koskevien säännösten muuttamisesta.
- Markkanen, M. 2018. Sikavippi-kampanjalla vauhdikas alku. [Blogikirjoitus]. Takuusäätiö. [Viitattu 4.4.2019]. Saatavana: <https://www.takuusaatio.fi/sikavippi-kampanjalla-vauhdikas-alku>
- Pantzar, J. A. 2017. Kuka antaisi reilusti luottoa? Teoksessa: Reilusti lainaa: pienlainaa kehittämässä 2012–2017. Helsinki: Takuusäätiö, 7–9.
- Rantala, K. 2012. Vippikierteen muotokuva. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos. Verkkojulkaisuja 24/2012. [Viitattu 4.4.2019]. Saatavana: <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/152578>
- Rantala, K. & Tarkkala, H. 2009. Kotitalouksien velkaongelmien nykytila ja kehitys. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 90. [Viitattu 28.3.2019]. Saatavana: <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/152526>
- Rantala, K. & Tarkkala, H. 2010. Luotosta luottoon: velkaongelmien dynamiikka ja uudet riskiryhmät yhteiskunnan markkinalogiikan peilinä. Yhteiskuntapolitiikka 75 (1), 19–33.
- Suomen Asiakastieto Oy. Maksuhäiriötilastot 2018. [Viitattu 12.3.2019]. Saatavana: <https://www.asiakastieto.fi/web/fi/asiakastieto-media/uutiset/kuluttajien-maksuhairioissa-vaikea-vuosi-tuomiomerkinnaat-lisaantyyvat-ja-summat-kasvoivat.html>
- Suomen virallinen tilasto (SVT). Ulosottoasiat. [Verkojulkaisu]. ISSN=1798-1514. Helsinki: Tilastokeskus. [Viitattu 21.5.2018]. Saatavana: <http://www.stat.fi/til/uloa/>
- Takuusäätiö. 2019. Kulutusluotot ajavat velallisia yhä hankalampaan tilanteeseen. [Viitattu 1.3.2019]. Saatavana: <https://www.takuusaatio.fi/kulutusluotot-ajavat-velallisia-yha-hankalampaan-tilanteeseen>
- Takuusäätiö. Ei päiväystä. Sanasto. [Viitattu 28.3.2019]. Saatavana: <https://www.takuusaatio.fi/tietoa-ja-ratkaisuja/sanasto>
- Takuusäätiö. Ei päiväystä. Sikavippi. [Viitattu 4.4.2019]. Saatavana: www.takuusaatio.fi/sikavippi

TAKUUSÄÄTIÖN PALVELUT JA MATERIAALIT

Takuusäätiön neuvonta

Puhelin- tai chat-neuvontaan voi ottaa yhteyttä, olivatpa raha- ja velkaongelmat pieniä tai suuria. Palvelu on maksutonta ja anonyymia. Neuvontaa antavat Takuusäätiön asiantuntijat.

Takuusäätiön pienlaina

Takuusäätiön pienlainaa voi hakea esimerkiksi kodinkoneisiin, huonekaluihin tai takuuvuokraan. Lainan saamisen edellytyksenä on riittävä maksukyky. Pienlainan suuruus on 200–2 000 euroa, ja se tulee maksaa enintään kahdessa vuodessa.

Takuusäätiön takaus

Takuusäätiön takauksella yhdistetään kaikki vakuudettomat velat ja rästilaskut yhdeksi pankkilainaksi. Takauksen saamisen edellytyksenä on riittävä maksukyky koko lainan takaisinmaksuajaksi. Takauksen suuruus on yksinhakevalla enintään 34 000 euroa ja yhdessä hakevalla pariskunnalla enintään 45 000 euroa. Järjestelylaina tulee maksaa takaisin enintään seitsemässä vuodessa.

Penno

Pennon avulla saat käsityksen tuloistasi ja menoistasi. Rahan käytön suunnittelu voi olla helpompaa, kun tietää, mihin rahat menevät. Maksuton, sähköinen palvelu löytyy osoitteesta penno.fi, ja Penno-työkirjan voi tilata tai tulostaa Takuusäätiön verkkosivuilta.

Takuusäätiön tuottamat oppaat

- Läheinen rahavaikeuksissa -opas tarjoaa tietoa siitä, miten auttaa ja tukea läheistä sekä huolehtia tarvittaessa myös omien rajojen asettamisesta.
- Rahahuolet puheeksi -opas ryhmänohjaajalle rohkaisee puhumaan rahahuolista. Oppaassa on seitsemän raha-asioihin liittyvää aihetta sekä tehtäviä, joiden avulla keskustelua on helppo käydä erilaisissa keskusteluryhmissä.
- Opas velkojen selvittelyyn auttaa velkamäärän selvittämisessä.

Kaikki oppaat ovat luettavissa ja tilattavissa Takuusäätiön verkkosivuilta www.takuusaatio.fi.

KIRJOITTAJAESITTELYT

- Minna Hautala (teologian kandidaatti, sosiaalityöntekijä) työskentelee hanke-työntekijänä Tampereen kaupungin aikuissosiaalityössä ASTA-hankkeessa. Hän on työskennellyt aikaisemmin Tampereen kaupungilla asumisneuvonnan hankkeessa ja sosiaalityöntekijän sijaisuuksissa aikuissosiaalityössä ja lastensuojelussa. Häntä kiinnostavat kotitalouksien ylivelkaantuminen ilmiönä ja sen vaikutukset asumiseen.
- Marja Hekkala (YTM, FaK laillistettu farmaseutti) työskentelee projekti-suunnittelijana Tampereen kaupungin aikuissosiaalityössä Osallistavan sosiaaliturvan kokeilussa. Hän on työskennellyt aikaisemmin apteekissa ja hänellä on työkokemusta päihde-, rikosseuraamus-, lastensuojelu-, päivystys- ja lapsiperheiden aikuissosiaalityöstä. Hän tarkastelee aikuissosiaalityön tavoitettavuutta väitöskirjatutkijana Tampereen yliopistossa. Sosiaalityössä häntä kiinnostaa erityisesti ihmisoikeuksien ja perustuslain sosiaaliturvalupauksen toteutumisen tarkastelu.
- Taina Holappa (YTM) työskentelee sosiaalityöntekijänä Kuntayhtymä Kak-sineuvoisessa. Hän on työskennellyt viime vuosina lastenvalvo-jana sekä sosiaalityöntekijänä aikuissosiaalityössä, lasten ja perheiden palveluissa sekä vammaispalveluissa. Hän valmistui sosiaalityöntekijäksi keväällä 2019 Kokkolan yliopistokeskus Chydeniuksesta ja tarkasteli pro gradu - tutkielmassaan kirjalli-suuskatsauksen keinoin nuorten taloudellisia toimintamahdollisuuksia.
- Sirpa Karjalainen (YTL, esh) työskentelee hankekoordinaattorina sosiaalialan osaamiskeskus Pikassoksessa PRO SOS -hankkeessa. Hän on työskennellyt pitkään sosiaali- ja terveydenhuollon työtehtävissä sekä asiakas- että kehittämistyössä eri ikäisten sosiaalityön asiakkaiden parissa. Sosiaalityössä häntä kiinnostaa erityisesti monitoimijainen verkostoitunut yhteiskehittäminen, jonka avulla tavoitellaan parempia asiakkaiden tarpeisiin vastaavia palveluja.
- Aila-Leena Matthies (YTT) on sosiaalityön professori Jyväskylän yliopistossa ja hän työskentelee Kokkolan yliopistokeskus Chydeniuksessa. Hän on kehittänyt tutkimuksissaan jo pitkään ekososiaalista lähestymistapaa sosiaalityössä ja viime aikoina laajemmin sosiaalityön panosta kestäväan kehitykseen. Hänen toisena tutkimuksellisenä painopisteensä on erityisesti heikoimmassa asemassa olevien ihmisten osallisuus ja kansalaistoiminta.

- Juuli Mattila (sosionomi AMK) työskentelee sosiaaliohjaajana Tampereen kaupungin aikuissosiaalityössä Osallistavan sosiaaliturvan ko-keilussa. Hän toimii talousneuvontakiertueen ohjaajana ja hyö-dyntää asiakas- ja kehittämistyössään myös neuropsykiatrisen valmentajan koulutusta.
- Hanna Pieviläinen (YTM) työskentelee aluekoordinaattorina kotitalouksien talous- ja velkakysymysten parissa Takuusäätiössä. Hän on työskennel-lyt aikaisemmin sosiaali- ja terveysalan järjestöissä erilaisissa kehittämistehtävissä. Hänen työtehtäviin Takuusäätiössä sisältyy talousaiheiset koulutukset sekä alue- ja verkostotyö järjestöjen, seurakuntien ja muiden kumppaneiden kanssa.
- Johanna Sällinen (sosionomi AMK) työskentelee sosiaaliohjaajana Tampereen kaupungin aikuissosiaalityössä sosiaalipalvelujen neuvonnassa. Hänellä on monipuolisesti työkokemusta erityisesti työikäisten kanssa tehtävästä sosiaaliohjauksesta ja neuvonnasta. Hänelle asiakkaiden talouden hallinnan haasteet ja velkaantuminen ovat tuttuja ilmiöitä aikuissosiaalityön arjessa.
- Sanna Vartio (sosionomi AMK) työskentelee hanketyöntekijänä Tampereen kaupungin aikuissosiaalityössä ASTA -hankkeessa. Hän on työs-kennellyt viime vuosina erilaisissa aikuissosiaalityön tehtävissä. Häntä kiinnostavat nykyisessä tehtävässään erityisesti talous- ja asumissosiaalisen työn sekä jalkautuvien palvelujen kehittämi-nen.
- Katri Viitasalo (YTT) työskentelee sosiaalityön yliopistonopettajana Jyväsky-län yliopistossa, Kokkolan yliopistokeskus Chydeniuksessa. Hänen väitöskirjansa, joka tarkastettiin vuonna 2018, käsitteli äitien taloudellisia toimintamahdollisuuksia ja taloussosiaalityö-tä. Hän on kiinnostunut tutkimaan taloussosiaalityön aihetta ja taloudellisen toimintakyvyn käsitettä.
- Minna Zechner (YTT) työskentelee sosiaalityön yliopettajana Seinäjoen am-mattikorkeakoulussa ja apulaisprofessorina Lapin yliopistossa. Hänen tutkimuksensa kohdentuu erityisesti sosiaalipalveluihin, hoivaan ja maahanmuuttajiin ja on luonteeltaan laadullista sekä usein myös vertailevaa.